

Tummat ja tuliset

- Rodullistamisen prosesseja suomalaisessa yhteiskunnassa

Eve Orhanli-Viinämäki
Pro gradu-tutkielma
Sosiaalityö
sätitieteiden
tiedekunta
Lapin yliopisto
2019

*"In other words,
the black man should no longer
be confronted by the dilemma,
turn white or disappear –"*
Frantz Fanon 1986, 119

Sisällysluettelo

TIIVISTELMÄ	1
ABSTRACT	3
1 JOHDANTO	4
2 NÄKYVÄKSI TULEMISEN VÄLINEET	7
2.1 FEMINISTINEN TIEDONINTRESSI	7
2.2 VALKOISUUDEN JA RODULLISTETUN KOKEMUKSEN KESKUSTELUJA	10
2.3 TUTKIMUSKUMPPANIT JA HAASTATTELUJEN TOTEUTTAMINEN	14
2.4 TUTKIMUKSEN EETTISYYS JA TUTKIJAN PAIKKA	19
3 TARINAT ROTUKATEGORIOISTA	21
3.1 ETNISYYS JA VALKOINEN ETUOIKEUS	21
3.2 KOLONIALISMI JA VALKOINEN HISTORIA	29
4 RODULLISTETUN ASEMA	37
4.1 RODULLISTETTU TOIMIJUUS	37
4.2 RODULLISTETUT REPRESENTAATIOT	42
4.3 ETNINEN PROFILOINTI	45
5 RASISMI SUOMESSA	52
5.1 SUOMALAISEN RASISMIN OLEMUS	52
5.2 SOLVAUKSET ERON TEKEMISEN MUOTONA	57
5.3 SYRJIVÄ IDEOLOGIA YHTEISKUNNALLISISSA LIIKKEISSÄ	60
5.4 EKSOTISOIMINEN JA KULTTUURINEN OMIMINEN	63
6 KUNNIOITTAMISEN JOHTOLANGAT	67
LÄHTEET	73
LIITTEET	77

Tiivistelmä

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Tummat ja tuliset - Rodullistamisen prosesseja suomalaisessa yhteiskunnassa

Tekijä: Eve Orhanli-Viinämäki

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ _X_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 81

Liitteet: 2

Vuosi: 2019

Pro gradu -tutkielmassani selvitän millaisia rodullistamisen prosesseja suomalaisessa yhteiskunnassa on. Tarkastelen rodullistamista rodullistetun kokemuksen näkökulmasta. Tutkimuksellani pyrin tuottamaan tietoa rodullistetusta ja ei-valkoisesta näkökulmasta ja tuomaan ne osaksi suomalaisia maahanmuutto-, ulkomaalais- ja rasismikeskusteluja. Lisäksi haluan tuoda esiin rodullistettujen yhteiskunnallisen aseman historiallisen ulottuvuuden, joka ohjaa asenteita ja mielikuvia rodullisiksi tulkituista ihmisistä myös nykypäivänä.

Tutkimuksen teoreettisina viitekehyksinä toimivat Frantz Fanonin (1986) mustan ruumiin fenomenologia ja Sara Ahmedin (2003) valkoisuuden fenomenologia. Teoreettisina sitoumuksina ne keskustelevat luontevasti sekä keskenään että keräämäni haastatteluaineiston kanssa. Keskeisimmät käsitteet tutkimuksessani ovat rotu, valkoisuus ja kolonialismi. Ne kytkeytyvät toisiinsa ja saavat aikaan lieveilmiöitä, kuten rodullistamista, rasismia sekä eksotisoimista.

Haastattelut toteutuivat yksilöhaastatteluina. Kutsun tutkimuksen informantteja vaihtelevasti tutkimuskumppaneiksi ja haastateltaviksi. Tutkimuskumppanin käsite asettuu alkuperäiskansatutkimuksen traditioihin. Tutkimuskumppanuus on osa valtaistavan ja osallistavan tutkimuksen tekemisen ideaa. Analysoin aineiston fenomenologisen analyysin keinoin ja sovelsin eideettistä reduktiota eli olemuksennäkemistä päästäkseni rodullistamisen prosessien juurisyyn äärelle.

Tutkimuksen tuloksena rodullistaminen näyttäytyy kategorisaationa, joka toteutuu valkoisen sisäpiirin ja rodullisen ulkoryhmän määrittelyn kautta. Rodullistettujen omien etnisten identiteettikategorioiden ja kulttuuristen subjektipositioiden ajoittainen ristiriitaisuus tai epäselvyys

oli eräs tutkimuksen olennaisimmista tuloksista. Identiteettikategorioihin liittyvät pulmat kumpusivat rodullistettujen kulttuurisista jäsenyyskamppailuista. Tähän löydökseen liittyen, rodullistettujen tarve arjen strategioille oman suomalaisuuden osoittamiseksi oli myös usein toistuva ilmiö. Lisäksi rasismien ilmenemismuodoista tyypillisimmäksi hahmottuivat solvaukset, eksotisoiminen, suomalaisen yhtenäiskulttuurin retoriikka ja suomalaisuusidentiteetin hallinnan eritavat. Vastaukseksi rodullistamisen prosessien purkamiseen hahmottuivat myötätunto ja kunnioittaminen.

Avainsanat: etninen identiteetti, eugeniikka, kategoriat, rasismi, rotupolitiikka, rotusyrjintä.

Abstract

In my thesis, I aim to clarify the processes of racialization in the Finnish society. I explore racialization through the experience of the racialized. The target of my thesis is to add the racialized viewpoint to the Finnish discussions about migration, foreigners and racism. In addition, pointing out the historical dimension of the concept of race is an obvious target of my thesis. Understanding the historical perspective on racialization makes it possible to recognize how past knowledge still steers white attitudes towards non-white people.

The theoretical frameworks of my thesis are Frantz Fanon's (1986) phenomenology of the black body and Sara Ahmed's (2003) phenomenology of whiteness. These frameworks work in effortless dialogue with each other as well as the interview data. The main concepts in the thesis are race, whiteness and colonialism. They are all attached to each other and lead to perhaps even more abstract byproducts such as racialization, racism and exoticization.

The interviews were done individually. The informants in this thesis are called interviewees and research partners. The concept of research partner emerges from the traditions of indigenous studies. By regarding the interviewees as partners I seek to empower them and to support their participation in scientific processes. In analyzing the interviews I used a phenomenological method and I specifically adapted eidetic reduction in my analysis to profoundly understand the phenomenon of racialization as a process.

The result of the study is that racialization is essentially categorization, produced in defining a white ingroup and a racial outgroup. The identity categories and cultural subject-positions of the interviewees seem unclear and contradictory at times. The unclarity is based on their constant battles of cultural membership. The racialized people seem to experience a need for everyday strategies to confirm being Finnish to new white acquaintances. The most common ways racism appears are racial slurs, exoticizing, the rhetorics of a Finnish monolithic culture and the control of the Finnish identity. Respect and empathy seem to be useful in dismantling the processes of racialization.

Key words: ethnic identity, eugenics, categories, racism, politics of race, racial discrimination.

1 Johdanto

Tutkimuksessani tarkastelen rodullistamisen ilmiötä suomalaisessa yhteiskunnassa. Hahmotan rodullistamisen prosesseina. Pyrin selvittämään millaisiin muotoihin rodullistaminen ilmiönä taipuu sekä minkälaisissa tiloissa ja tilanteissa rodullistamista tapahtuu. Jotta voisin todella ymmärtää, mistä rodullistamisen prosesseissa on kyse, syvennyn lisäksi valkoisuuteen, hahmotellen valkoisuuden ja rodullisuuden suhdetta. Ajattelen, että rodullistaminen on erityisesti länsimainen ilmiö ja näin ollen myös suomalainen ilmiö. Se on neuvottelua vallan paikoista länsimaisten yhteiskuntien ja monikulttuuristen ihmisten välillä. Länsimaisuus johtuu Euroopan siirtomaahistoriasta ja edelleen olemassa olevasta kolonialismista. Rodullistaminen on sosiaalisesti jäsentynyttä, ja toteutuu sekä yksilöiden välillä että yksilön ja yhteiskunnallisten rakenteiden välisessä suhteessa. Se mahdollistuu asetelmassa, jossa ovat toimijoina neutraalina ilmenevä valkoinen länsi ja rodulliseksi tulkittu ei-valkoinen toinen.

Pohjimmiltaan rodullistaminen on kategorisaatiota, minkä vuoksi on perusteltua pohtia myös kysymyksiä, kuten mitkä määritelmät ovat tarpeellisia, kenelle määrittelyvalta kuuluu ja mitä määritelmien tulisi sisältää. Sen lisäksi, että kategorisaatiossa määritetään mitä jokin asia on, kategoriat myös ilmaisevat mitä kategoriaan ei kuulu. Keskeisiä rinnakkain ilmeneviä käsitteitä tutkimuksessani ovat ainakin länsimaisuus, suomalaisuus, ulkomaalaisuus ja maahanmuuttajuus. Kategoriat toimivatkin usein vastinpareina, mutta vastinparien tunnistaminen vaatii kriittistä analyysiä, sillä ideologioilla on erilaisia näkemyksiä vastinpareista. Esimerkiksi suomalaisen kategorian vastinpari on aineistoni valossa ei-suomalainen, eikä vaikkapa maahanmuuttaja.

Tutkimusasetelma koostuu feministisestä tiedonintressistä, Sara Ahmedin (2003) valkoisuuden fenomenologian ja Frantz Fanonin (1986) mustan ruumiin fenomenologian teorioista sekä fenomenologisesta analyysistä. Kiinnostukseni rodullistamisen ilmiöön on syttynyt jo varhain omien kokemusteni sekä erilaisten suomalaisuutta koskevien keskustelujen myötä. Ahmedin (mt.) teoria osui kohdalleni sattumalta ja innostuin siitä, sillä se kuvaa elävästi ei-valkoisen kokemusta valkoisen katseen alla olemisesta. Jäinkin pohtimaan etenkin tuota valkoista katsetta, joka tulkitsee ei-valkoisia kehoja ja asettaa niitä kategorioihin. Päätin selvittää missä kohtaa valkoisuus loppuu ja rodullisuus alkaa. Samoihin aikoihin tutustuin myös Fanonin (1986) mustan ruumiin

fenomenologiaan, joka oivallisesti kuvaa rodullistetun kehon toimijuutta rajoituksineen. Fanonin ja Ahmedin teorit oli luontevaa laittaa keskustelemaan tässä tutkimuksessa.

Tutkimukseni asettuu osaksi kokemuksen tutkimuksen ja toisaalta etnisyyden tutkimuksen kenttää. Sekä kokemus että rasismi ovat kiinteässä suhteessa aikaan ja tilaan. Olen ottanut tämän huomioon aineiston analyysissä siten, että aineisto rajautuu Suomessa asuvien nuorten aikuisten kokemuksiin rodullistamisesta. Ajan ja paikan tuoman suhteellisuuden vuoksi palaan historialliseen perspektiiviin tutkimuksessa aika ajoin. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Mitä rodullisuus ja valkoisuus ovat?
2. Minkälaisista prosesseista rodullistamisen ilmiö muotoutuu?
3. Millainen vaihtoehto rodullistamiselle on olemassa?

Feministinen tietoteoria pohtii feminismin näkökulmasta mitä tieto lopulta on, ja kenen tiedolla tai näkemyksellä on väliä. (Liljeström 2004, 10, 209) Tutkimusaiheeni koskettaa myös kategorioiden tutkimusta. Kuten Kirsi Juhila (2018, 153) toteaa: ”Yhteiskunnallisten ja poliittisten seurausten kannalta ei ole samantekevää, mikä kategorisointi selityksineen saa vallitsevan aseman”. Toisin sanoen, rodulliseen kategoriaan asetutaan itse ja tullaan asetetuiksi yhteiskunnallisten rakenteiden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen myötä.

Tutkimuksen aineisto koostuu yksilöhaastatteluista. Käytän tutkimukseni informanteista ilmaisia tutkimuskumppanit sekä haastateltavat, sillä koen niiden korostavan tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden aktiivista toimijuutta informantin käsitettä paremmin. Rodullistaminen tutkimusilmiönä kuvastaa ajattelun, asenteiden tai käyttäytymisen kohteeksi joutumista, minkä vuoksi pidän perusteltuna välttää kieltä, joka esittää tutkimukseen osallistuneet henkilöt passiivisina. Rodullistamista esiintyy kaikilla sosiaalityön areenoilla. Tutkimuskumppanien rajaaminen esimerkiksi vain maahanmuuttopalvelujen asiakkaisiin rajaisi myös rodullistetun kokemuksen melko suppeaan joukkoon, enkä tutki rodullistamista palvelujärjestelmässä vaan yhteiskunnassa ylipäätään. Siitä syystä haastateltavat ovat hyvin heterogeeninen joukko ihmisiä, joita yhdistää kokemus rodullistamisesta, eksotisoimisesta ja rasismista.

Etenen tutkimuksessa seuraavasti. Avaan tutkimuksen teoreettiset sitoumukset ja kuvailen feminististä tiedonintressiä ensimmäisenä. Tutkimus tavoittelee rodullistettujen ihmisten

perspektiivin näkyväksi tulemista, jolloin feministinen tietoteoria ja tutkimuksen muut teoreettiset viitekehykset toimivat näkyväksi tulemisen välineinä. Teorialukua seuraa käsitteen määrittelyyn ja taustoitukseen tähtäävä osa, jossa pohdin valkoisuutta, etnisyyttä ja kolonialismia. Tässä luvussa etsin vastausta esimerkiksi käsitteiden liikkuvien sisältöjen kanssa toimimiselle. Taustoittamisen jälkeen tulee mahdolliseksi eritellä aineiston avulla rodullistetun kokemuksen osatekijöitä syvemmin. Lähestyn tässä luvussa rodullistamista rodullistettujen ja samalla valkoisten toimijuuksia muotoilevana prosessina.

Rodullistamisen eräs ilmenemismuoto on rasismi. Rasismi on ideologia, jonka mukaan ihmiset voidaan jakaa rotuihin. Rodut ovat rasismin ideologiassa olennaisella tavalla erilaisia niin henkisesti kuin fyysisestikin. Rasismiin liittyy ajatus valkoisesta ylivallasta. Sen vuoksi rodut asettuvat rasistisessa ajattelussa hierarkiaan, jossa valkoinen rotu on muita arvokkaampi. Rasismi toimintana on etnisyyteen perustuvaa syrjintää. (Puuronen 2011.)

Sosiologi Vesa Puuronen (2011, 61) toteaa, että ”Jos henkilö, johon teko kohdistuu, määrittelee teon rasismiksi, kysymyksessä on rasismi riippumatta tekijän aikeista”. Erityisen tyypillinen rasismin olomuoto ovat haukkumasanat ja solvaukset, joiden merkityssisältöjä ja käyttämisen motiiveja pohdin omassa alaluvussaan. Muita rasismin ilmenemistapoja ovat eksotisoiminen ja seksualisoiminen sekä sellaiset yhteiskunnalliset liikkeet, joiden toiminnasta on tunnistettavissa syrjiviä periaatteita tai suoranaista rasismia.

Lopuksi tarkastelen kunnioittamista keinona purkaa rodullistavia rakenteita ja vaihtoehtona rodullistamisen prosesseille. Yritän päästä kunnioituksen osatekijöiden äärelle sekä tunnistaa niitä vaikutuksia, joita kunnioittamisen lisääntymisellä voisi olla nykypäivän länsimaisessa kontekstissa. Näen rodullistamisen prosessien kumpuavan kunnioitusvajesta. Kunnioitusvaje liittyy länsimaisten yhteiskuntien myötätunnon puutteeseen. Myötätunnon puute näkyy käytännössä esimerkiksi poliittisessa päätöksenteossa hyvinvointiperustelujen korvautumisena talous- ja tehokkuuspuheella.

2 Näkyväksi tulemisen välineet

2.1 Feministinen tiedonintressi

Feministisen tiedonintressin tarpeellisuutta voidaan valottaa tukeutumalla Jürgen Habermasin näkemykseen erilaisista tiedonintresseistä. Habermasin mukaan erilaiset tiedon lajit palvelevat erilaisia tietämisen päämääriä: teknisellä tiedolla hallitaan luontoa, tulkitsevalla tiedolla ymmärretään vuorovaikutusta ja kriittinen tai emansipatorinen tieto mahdollistaa vapautumisen kahlitseviksi tai taakoiksi muodostuneista normeista. (Ahola-Launonen ym. 2018.) Feministinen tiedonintressi on kriittinen vapautumista tavoitteleva.

Perinteistä epistemologista traditiota kunnioittaen: feministinen tietoteoria on syntynyt siitä tarpeesta, että perinteinen tiedonmuodostus on feministisen tulkinnan mukaan sitoutunut maskuliiniseen, euroamerikkalaiseen tiedonmuodostukseen ja tietoväittämiin. Feministisessä tutkimuskirjallisuudessa on haluttu kyseenalaistaa akateemisia itsestään selvyiksi ja luonnollisena pidettyjä asioita. Feministinen tietoteoria pohtii feminismin näkökulmasta mitä tieto lopulta on, ja kenen tiedolla tai näkemyksellä on väliä. (Liljeström 2004, 10, 209) Feministinen epistemologia on marginaalissa suhteessa perinteiseen tiedonmuodostukseen.

Tiedon tuottamisen valtasuhteita tunnistaen feministiset epistemologit laajensivat jo varhain tarkasteluaan koskettamaan sukupuolen lisäksi rotua, etnisyyttä, yhteiskuntaluokkaa ja seksuaalisuutta. Feminististä tiedonmuodostusta voidaan luonnehtia myös vapauttavaksi tietoteoriaksi, sillä se pyrkii ottamaan huomioon kaikki sorron tekijät. Feministiset tietoteoreetikot havaitsivat, että siellä missä on sosiaalista eriytyneisyyttä, on todennäköisesti myös episteemisiä vaikutuksia. (Grasswick 2011.) Episteemisillä vaikutuksilla tarkoitan esimerkiksi sitä, kenen tieto tulee esitetyksi tietona ja kenen kyseenalaisena.

Feministinen epistemologia ei ihannoï feminiinisen toisen tietoa ja pyri siitä näkökulmasta vertaamaan sitä traditionaaliseen tiedonmuodostukseen, sillä feminiininen toinen näyttää feministisen tiedonmuodostuksen valossa misogyniasta nousevalta karikatyyriltä. Sen sijaan feministinen tietoteoria kritisoi perinteisen tiedonmuodostuksen rakenteellisia puutteita. Phyllis Rooney (2011, 12) pitää huomionarvoisena ristiriitana sitä, että vaikka feministiset tietoteoreetikot

ovat yrittäneet kehittää tieteen objektiivisuutta tuomalla esiin uusia ymmärtämisen ja tietämisen paikkoja, heidän näkemyksiään pidetään uhkana puhtaalle epistemologialle.

Nainen, naiseus tai feminiini eivät ole ainoita todellisia tai kuvitteellisia kategorioita, jotka edustavat toiseutta. Myös rodullistettujen ihmisten tieto näyttää olevan marginalisoitua traditionaalisen tiedonmuodostuksen piirissä. Etnisten vähemmistöjen tietoa pidetään relevanttina vain heidän etnisyyttään koskevissa kysymyksissä. Missä tahansa muissa yleisissä teemoissa asiantuntijuus kuuluu valkoisen miehen kategorialle, joka esiintyy neutraalina; värittömänä ja sukupuolettomana tietäjänä. (Rooney 2011, 12.) Ei-valkoisia ihmisiä on ruodittu länsimaissa filosofissa jo valistuksen aikana ja nimitetty muun muassa barbaareiksi, villeiksi ja primitiivisiksi. Sekä primitiivisen ja naisen kategoria kantaa epistemologista painolastia, sillä molempien älykkyys on sekä tieteen että filosofian historiassa asetettu kyseenalaiseksi. (mt.)

Vuosisatoja jatkunut etninen epäoikeudenmukaisuus ja valkoisen episteemin autoritäärisyyden säilymisen on Charles Millsin (1997) mukaan mahdollistanut vallalla oleva ”tietämättömyyden epistemologia”. Hän toteaa, että yhteiskunnalliset teoretisoinnit vaativat epistemologisia sitoumuksia, jotka määrittävät sitä, mikä lasketaan uskottavaksi kokeneisuudeksi ja aidoksi tietämiseksi. Tietämättömyyden epistemologia asettaa ne kokemukset ja tietämiset ulkopuoliseksi, jotka ovat esitetyn tiedon moraalisia ja poliittisia toimijoita. Tämän vuoksi yhteiskuntatieteelliseen tietoon sisältyy Millsin mukaan systemaattista tietämättömyyttä paitsi tietämisen kohteiden todellisesta kokemuksesta, myös siitä, miten tietäjien ja tietämisen kohteena toimivien toisten sosiaaliset todellisuudet rakentuvat. (Rooney 2011, 13.)

Joan Orme (2013, 87-88.) kuvailee feminististä teoretisointia kehittymisorientoituneeksi. Hän täsmentää tarkoittavansa feministiselle ajattelulle ominaista itsensä korjaamista ja reflektiivistä otetta, eikä niinkään ajassa tapahtuvaa kronologista kehitystä. Moninaisista sisäisistä näkemyseroistaan huolimatta kaikkea feministisyyttä luonnehtii liikkuva, aaltoileva ja limittyvä ajattelutapa. Feministisestä näkökulmasta luokittelu ja arvottaminen näyttäytyy rationaalisena, maskuliinisena tiedonmuodostuksen ja -käsittelyn tapana. Tästä huolimatta feministisessä ajattelussa pidetään järjestyksen hahmottamista toisinaan tarpeellisena esimerkiksi paradoksaalisuuksien ja ristiriitojen osoittamiseksi. Feministinen kansanliike ja feministinen

tutkimustraditio ovat eri asioita. Puhuessani tässä tutkimuksessa feminismistä, viitataan vain feministiseen tutkimukseen.

Feministinen epistemologia tavoittelee aiempaa laajempaa tietämistä tiedostamalla tietämättömyyden paikkoja. Sen tarkoituksena on tuoda päivänvaloon, miten tietämättömyyttä systemaattisesti tuotetaan antaen ymmärtää, että joidenkin ryhmien tieto, tai jotkin tietämisen tavat ja aiheet eivät ole oikeaa tietämistä. Käsitys oikeasta epistemologiasta vaikuttaa olevan saman filosofisen mielikuvituksen tuote, josta ”toisen” idea on lähtöisin. (Grasswick 2011.)

Kolmannen aaltonsa myötä feministinen traditio hajaantui entisestään useampiin suuntauksiin. Kolmatta aaltoa voidaan nimittää myös postmoderniksi feminismiksi. Sille on ominaista kiinnostus seksuaalisuutta kohtaan sekä ajatus sukupuolesta kielessä ja toiminnoissa tuotettuna ilmiönä. Eräs sen teoreettisista suuntauksista on esimerkiksi intersektionaalisuus. Poststrukтураali intersektionaalisuus haastaa ajatuksen naisten, miesten, muiden sukupuolten tai sukupuolettomuuden jaetusta kokemuksesta, koska esimerkiksi sukupuolella eläminen koetaan eri tavoin riippuen muiden muassa etnisyydestä, luokasta, seksuaalisuudesta, toimintakyvystä, iästä ja muista tekijöistä. Intersektionaalisuuden idea johtuu etymologisesti sanasta intersektio, joka tarkoittaa risteämistä. Intersektionaalisuuteen kuuluu näkemys kokemuksen ja tiedon näkökulmasidonnaisuudesta. (Karkulehto ym. 2012, 17-18.)

Yksi merkittävimmistä moderneista feministisistä ajattelijoista on sosiologi Dorothy E. Smith, joka yhdisteli ajattelussaan uusmarxilaisia, etnometodologisia ja fenomenologisia suuntauksia. Smith luultavasti tunnetuin standpoint-teoriastaan. Standpoint-teorian mukaan ihmisen tieto ja kokemus on riippuvaista hänen subjektiposiitiostaan eli asemastaan ja paikastaan, josta asioita katsoo. Näin ollen objektiivista tietoa ei ole olemassa, koska kahdella ihmisellä ei voi olla samaa kokemustaustaa, eikä siten myöskään tietoa muusta kuin oman perspektiivinsä piiristä. Tieto on näkökulmasidonnaista ja tieto saa kokemuksesta syvyyttä. (Appelrouth & Edles 2011, 320.)

Standpoint-teoriaa on kritisoitu siitä, että se olettaa esimerkiksi jonkinlaisen naissukupuolta yhdistävän naisen näkökulman olevan olemassa. Intersektionaalisesta näkökulmasta naisen näkökulma voi olla hyvin moninainen ja se riippuu suurelta osin naisten erilaisista asemista

yhteiskunnassa. Näkökulmat ovat monikerroksisia ja kokemustieto rakentuu osatekijöistä, kuten sukupuoli, etnisyys, yhteiskuntaluokka ja toimintakyky. (Grasswick 2011.)

Smithin työtä on edelleen jalostanut postmoderniin suuntaan Patricia Hill Collins, joka paikantaa oman työnsä osaksi kriittistä perinnettä. Collins on tuonut yhteiskuntatieteelliseen käsitteistöön ilmaisun vallan matriisi, jolla hän hahmottaa yhteiskunnallista asemaa useista näkökulmista muodostuvana positoiden kokonaisuutena, eikä niinkään yhtenä positiona. Tilanteesta riippuen sama henkilö voi siis olla yhdessä kontekstissa sortaja ja toisessa sorrettu. Collins pitää olennaisena rodullistettujen yhteisöllistä, kulttuuriseen kontekstiin kiinnittyvää sorron kokemisen ja vastustamisen tasoa, joka muotoutuu hänen mukaansa etnisyyden, yhteiskuntaluokan ja sukupuolen yhteenliittymänä. Esimerkkinä rodullistetun näkökulman soveltamisesta Collins korostaa feminismiä ja tieteen piilevää, oletettua valkoisuutta. Hän alleviivaa, että siinä missä eurooppalaiset teoreetikot ovat klassifioineet historian saatossa luokan muiden kategorioiden yläpuolelle, feministit ovat määrittäneet sukupuolen etnisyyttä tärkeämmäksi. (Appelrouth & Edles 2011, 334; Hicks 2014.)

Feministisessä tutkimuksessa tutkimustulokset eivät nouse suoraan aineistosta vaan niitä tulkitaan suhteessa teoriaan ja poliittisiin seurauksiin. Aineisto siis mahdollistaa rodullistamisen prosessien syiden kuulustelemisen niiden poliittisten seurausten ja ratkaisuiden hahmottamiseksi.

2.2 Valkoisuuden ja rodullistetun kokemuksen keskusteluja

Kokemuksen käsite on yhteiskuntatieteissä ollut jatkuvan uudelleenmuotoilun kohteena, joten se ei käsitteenä ole yksiselitteinen (Liljeström 2004, 210). Kokemuksen käsitteen avaaminen mahdollistaa ymmärryksen siitä, minkä ympärille tutkimus oikeastaan rakentuu. Tutkimuksessani olen kiinnostunut nimenomaan kokemuksesta, mikä näkyy sekä tutkimuksen teoreettisissa sitoumuksissa että tutkimusmenetelmän valinnassa. Tutkimusasetelmani rakentuu feministisestä tiedonintressistä, valkoisuuden ja mustan ruumiin fenomenologisista teorioista sekä fenomenologisesta analyysistä.

Fenomenologisesta näkökulmasta kokemus on merkityssuhde kokijasubjektin ja kokemuksen objektin välillä. Juha Perttula (2009, 117) toteaa, että kokemuksen tutkimuksessa on tärkeä erotella aineellinen, ideaalinen, elämänmuodollinen ja kehollinen todellisuus kokemuksen rakennuspalikoina. Jokaisesta rakennuspalikasta voi nousta kokemuksen aiheita. Kokemus syntyy suhteista ja kokemus voi olla todellinen riippumatta siitä, onko kokemuksen objekti todellinen vai ei. Tutkimusaiheeseeni liitettynä, ei-valkoisuus ja valkoisuus kumpuavat ensisijaisesti kehollisesta todellisuudesta, mutta niihin voi liimautua myös esimerkiksi ideaalisen todellisuuden merkityksiä. Perttula (mt., 121) kiteyttää, että suurin osa ihmisen elämäntilanteesta merkityksellistyy siitä positioista käsin, jossa ihmisen keho on. Hän nimittää kehollisuutta ihmisen ensisituaatioksi.

Sara Ahmedin (2007) valkoisuuden fenomenologia tarkoittaa valkoista kokemusmaailmaa, jonka osatekijöitä ovat valkoinen keho ja valkoinen katse. Länsimaissa valkoisuus on näkymättömyyttä, joka tuottaa etuoikeuksia. Keskusteluissa kolonisoidusta ja kolonisoijasta tai rodullistetusta ja rodullistajasta puhutaan rakenteellisella tasolla. Tarkoituksenmukaista ei ole syyllistää tai asemoida uhriksi yksittäisiä henkilöitä vaan tuoda tietoisuuteen syrjiviä rakenteita, joissa tietyt ominaisuudet tuovat etuoikeuksia ja toiset johtavat sorrettiin positioon.

Ahmed (2007, 156) määrittelee valkoisuuden fenomenologian klassisen fenomenologian määritelmän kautta. Klassisessa fenomenologiassa kokemus on vapaata liikkuvuutta ja eräänlainen ”minä voin”-lauselma. Ihminen on lähtökohtaisesti vapaa kokemaan, toimimaan ja fenomenologinen mielenkiinto kohdistuu ihmisen kokemuksen laatuun. Tutkimuksessani laitan Ahmedin (mt.) valkoisuuden fenomenologia käymään vuoropuhelua Frantz Fanonin (1986) mustan ruumin fenomenologian kanssa. Fanon (1986) liittyy rodullistamisen osaksi eurooppalaista hallintaa ja kolonialismia. Hänen mustan ruumiin teoriansa on kuvaus kolonisoitujen kansojen toimijuuden rajallisuudesta. Siinä missä klassiseen fenomenologiaan liittyy käsitys ihmisestä subjektina, mustan ruumiin fenomenologia hahmottaa rodullistetun henkilön kokemusmaailman paremminkin objektiksi tulemisena.

Valkoisuuden fenomenologia liittyy osaltaan sekä etnisyyss- ja kulttuurintutkimukseen, mutta myös valkoisuustutkimukseen. Ahmed (2007, 149.) tuo esiin Finen ym. (1997) ajatuksen valkoisuustutkimuksen eettisestä pulmallisuudesta seuraavalla tavalla: ”Olemme huolissamme siitä, että halussamme luoda tiloja valkoisuudesta puhumiselle - - saatamme tulla konkretisoineeksi

valkoisuuden kiinteänä kokemuksen kategoriana ja sallineeksi sen käsittelemisen monoliittina, yksiköllisenä asiana, 'olennaisesti jonakin'". Tähän peilaten valkoisuuden fenomenologian käsitteen relevanssi kumpuaa tarpeesta tarkastella sitä, mitä valkoisuus kokemuksellisenä taustatekijänä tekee.

Valkoisuus tarkoittaa Ahmedin (2007) mukaan juurikin kokemista eikä olemassa olemisen tapaa. Hän täsmentää, että valkoisuus on narratiivi, joka vaikuttaa siihen, millä tavoin ihmiset täyttävät sosiaalista tilaa. Fenomenologinen tulkinta valkoisuudesta tekee mahdolliseksi ymmärtää mitä kehot voivat tehdä ja kokea. Ahmed tulkitsee Fanonin (1986) mustan ruumiin fenomenologiaa siten, että rodullistamisen prosessi on lähtöisin valkoisesta kokemusmaailmasta. Ahmed (mt.) puhuukin valkoisesta katseesta, joka tulkitsee kehoja. Valkoisuutta koskee normatiivisuus, eli valkoinen kategoria dominoi länsimaisia yhteiskuntia ja edustaa normaalia. Normaaliksi määrittyneellä valkoisuudella on valtaa asemoida ei-valkoinen yhteiskunnan jäseneksi tai sen ulkopuoliseksi. Rasisminvastaisuus tarkoittaa kuulumisen tilojen rakentamista kaikille yhteiskunnan jäsenille. Kuulumisen tilat purkavat rodullisia hierarkioita. (Ochonu 2019, 9-10.)

Fanon (1986) kiinnittää huomion kriittisyyteen ja kollektiiviseen itsetuntemukseen, joiden puitteissa kolonisoidut kansat tavoittelevat voimauttavaa ja valtaistavaa yhteisöllisyyttä. Kollektiivisella itsetuntemuksella Fanon (mt.) viittaa oma-aloitteiseen kulttuuriseen, taiteelliseen ja poliittiseen aktivismiin, jonka hän erityisesti liittää diasporassa eläviin afroyhteisöihin. Poliittisen toiminnan taustalla on kolonisoitujen kansojen ja yhteisöiden pyrkimys vapautua systemaattisen rasismien ja koloniaalisen vallankäytön sisäistetyistä vaikutuksista torjumalla assimilaatiota ja tunnustamalla sen sijaan identiteetteihin liittyvä moninaisuus. Afroyhteisöjen lisäksi vastaavaa poliittista toimintaa on tunnistettavissa myös alkuperäiskansayhteisöissä, kuten saamelaisyhteisössä (Lehtola 2015, 21). Myös esimerkiksi kurdityhteisöllä on Kurdiliitto-niminen yhdistys, joka omien sanojensa mukaan "edistää moninaisuutta, tasa-arvoa ja yhdenvertaista yhteiskuntaa ja tukee kurdityhteisön sopeutumista suomalaiseen yhteiskuntaan".

Tutkimukseni keskeisin käsite on rodullistamisen käsite. Tutkimus rajautuu kaikkiin Suomessa asuviin rodullistettuihin, ei vain maahanmuuttajataustaisiin henkilöihin. Rodullistetuilla tarkoitan ihmisiä, jotka kohtaavat suomalaisessa yhteiskunnassa toimiessaan rodullistamista eli vuorovaikutustilanteita, joissa heidän etnisyytensä tai kulttuurinsa määrittyy keskeiseksi

selitystavaksi hänen käyttäytymiselleen tai olemisen tavalleen. (Gans 2016, 3-4.) Lisäksi rodullistamiseen liittyy päätelmien tekemistä henkilön ulkonäköön tai nimeen perustuen tai stereotyyppisiä, yleistäviä käsityksiä tietyn etnisyyden jäsenen taidoista, pystyvyydestä, taipumuksista, luonteesta tai kiinnostuksista.

Haastattelija: *Onks siinä sun mielestä eroa, miten ihmiset kohtaa valkosia tai ei-valkosia ihmisiä?*

Pekka: *Ai mitä, onks siin eroo? Onhan siinä nyt sillee vitunmoinen ero. No ensiks, ennakoluulot. Jengi pelkää mamui. Esimerkiks työllisyys, sillon iso ero et lukeeks mun sähköpostissa mun toinen, kenialainen, nimi vai jätänkö sen pois. Sun nimi jo pelkästään vaikuttaa siihen, miten sua kohdellaan. Jotkut ei osaa bondaa sun kaa, koska ne näkee et sä oot ulkomaalainen. Ne pelkää sitä kulttuurieroa.*

Rodullistamisen prosessit tulevat todellisiksi rodullistettujen kokemuksissa. Tästä syystä kokemus on keskeinen intressini haastatteluaineiston analyysissä. Kokemusnäkökulman vuoksi koen luontevana analysoida aineiston fenomenologisesti. Eräs tunnetuimmista fenomenologeista on Edmund Husserl, joka pyrkii osoittamaan puhtaan kokijan ja puhtaan kokemisen olemassaolon. Husserl puhuu transsendentaalisesta minästä, joka tarkastelee itseään ja elämäänsä vailla intressejä. Psykologiatieteen näkemyksen mukaan ihminen kokee asioita suhteessa omaan minäänsä. Husserl sitä vastoin käsittää kokemuksen ennako-oletuksettomana ja haluaa luoda ennako-oletuksettoman fenomenologisen tieteen. Hän kritisoi erityistieteitä siitä, että ne eivät riittävän usein tuo ilmi millaisia paradigmoja ja sitoutumuksia niihin liittyy. (Niskanen 2009, 99.)

Ennako-oletukseton tiede toteutuu Husserlin mukaan transsendentaalisen reduktion kautta. Subjekti on Husserlin mukaan puolueeton tarkastelija tai transsendentaali minä, joka löytyy reduktion lopputulemana. Husserl itse puhuu psyykkisen ilmiön sijaan intentionaalisesta kokemuksesta ja aktista. Intentionaalisuuden käsite on jossain asiayhteyksissä korvattavissa mielellisyyden käsitteellä. Sekä intentionaalisuus että mielellisyys tarkoittavat tajunnallista suuntautumista oman minän ulkopuolisiin asioihin. Kokemuksen kohde puolestaan on intentionaalinen objekti. Intentionaalinen objekti voi olla todellinen, kuviteltu tai täysin mieletön. (Niskanen 2009, 101-102; Perttula 2009, 116.) Rodullistamisen prosessissa intentionaalinen kokemus on kokemus rodullistetuksi tulemisesta. Tässä asetelmassa rodullistettu on intentionaalinen objekti, jota rodullistetaan. Toisaalta on huomionarvoista, että psykologisen näkökulman soveltaminen yhteiskunnallisen ilmiön selittämisessä on problemaattista, koska rakenteiden tasolla toteutuvan kokonaisuuden psykologisoiminen tyypistää monisyisen ilmiön

yksilötasolle. Intentionaalisuus on myöskin helposti väärinymmärrettävissä, koska englannin kielen sana *intentional* viittaa tarkoituksenmukaisuuteen. Rodullistaminen on kuitenkin useissa tapauksissa rodullistajallekin huomaamatonta.

Eideettinen reduktio tai olemuksennäkeminen on menetelmä, jossa tunnistetaan tutkimusilmiötä koskevat todellisuusoletukset. Se pyrkimyksenä on tuoda esiin ilmiön syvin olemus eli eidos. Eideettistä reduktiota on Suomessa tehnyt tunnetuksi etenkin Juha Perttula, joka tavoittelee menetelmällä deskriptiivisyyttä. (Niskanen 2009, 103.) Koen, että eideettinen reduktio fenomenologisena analyysimenetelmänä on tutkimusasetelmaani sopivin menetelmä. Eideettisyydellä haluan tavoitella puhdasta kuvausta rodullistamisesta prosessina, vaikka ymmärrän sen olevan hankalaa, ellei mahdotonta.

Perttula (2009, 138) tuo esiin, että koko elämäntilanteen kartoittaminen tiedonkeruuvaiheessa voi olla perusteltua aidon kokemuksen hahmottamiseksi. Toisaalta hän myös terävöittää, että mikäli tutkija keskittyy johonkin elämäntilanteen ulottuvuuteen, koko elämäntilanteen analysoiminen ei välttämättä ole tarpeellista tutkimuksen valmiiksi saamisen kannalta. Sen vuoksi haastatteluni teemat koskevat vain etnisyyttä, rotua, kulttuuria ja syrjintää.

2.3 Tutkimuskumppanit ja haastattelujen toteuttaminen

Tutkimukseni aineisto koostuu yksilöhaastatteluista ja kutsun informanteja tässä tutkimuksessa vaihtelevasti haastateltaviksi ja tutkimuskumppaneiksi Erika Sarivaaraa (2012) mukaillen. Litteroiduissa haastatteluissa olen huolehtinut haastateltavien anonymiteetistä muuttamalla heidän nimensä sekä heidän mainitsemiensa henkilöiden ja paikkojen nimet. Eräänä esimerkkinä kumppanuudesta haastateltavat valitsivat itse nimen, jolla esiintyvät tässä tutkimuksessa. Alla olevassa taulukossa (Taulukko 1.) on kirjattuna ne seikat, jotka tutkimuksen teon eri vaiheissa nousivat rodullistamisen prosessiin vaikuttaviksi tekijöiksi. Suomessa oleskelun pituus vaikutti siihen, kuinka syvällisesti henkilöt tunsivat suomalaisia perinteitä ja käytäntöjä sekä siihen, millaisia asioita he problematisoivat. Suomeen muuttaneet tunnistivat rodullistamista, rasismia ja eksotisoimista useammissa eri konteksteissa kuin Suomessa syntyneet. Tämä selittyy sillä, että tietynlaisissa rakenteissa kasvaminen normalisoi rakenteita ja tekee niiden pulmallisuudesta näkymätöntä.

Taulukko 1.

	Suomessa oleskelu	Kulttuurinen tausta	Äidinkieli	Uskonto
Aadolf	muuttanut Suomeen 8- vuotiaana	Suomen kurdi	turkki	islam
Arvo	syntynyt Suomessa	suomalais-persialaiset sukujuuret	suomi	anonymisoitu
Jamila	syntynyt Suomessa	Suomen kurdi	sorani	islam
John	asunut 6 vuotta Suomessa	uiguuri	mandariinikiina	uskonnoton, eronnut islamista
Magnus	asunut 6 vuotta Suomessa	brasilialainen	portugali	uskonnoton
Pekka	Muutti pysyvästi Suomeen 4-vuotiaasta	kenialais-suomalainen	suomi ja englanti	luterilainen

Kulttuurisen taustan asema suomalaisessa yhteiskunnassa vaikutti siihen, millaista rodullistamista, rasismia tai eksotisoimista he kokivat. Eri henkilöt toivat esiin, että rodullistettujen keskuudessa on havaittavissa hierarkkisuutta, joka määrittää heidän asemaansa suomalaisessa yhteiskunnassa. Pääsääntöisesti hierarkia rakentui median ja populaarikulttuurin representoimien stereotyyppien, ihonvärin ja nimen varaan. Kulttuurinen tausta vaikutti siis sekä syrjinnän ja rodullistamisen määrään että laatuun.

Ihonvärin ja nimen lisäksi tutkimuskumppanit kertoivat, että kielitaito vaikuttaa olennaisesti siihen kenet tulkitaan valkoiseksi. Rodullistamisen näkökulmasta kiinnostavaa on se, että sujuva suomen kielen taito saattoi johtaa rodullistavan ajattelun väistymiseen. Ihmistä saatetaan pitää suomalaisena, mutta silti tilanteisesti ja satunnaisesti ei-valkoisena, kulttuurisesti poikkeavana tai eksoottisena. Suomalaisuus ja valkoisuus eivät siis kulje käsikkäin, sillä suomalainen voi olla rodullistettu. Murtava suomen kieli puolestaan oli kaikkien tutkimuskumppanien kertoman mukaan selvä vihje ei-suomalaisuudesta. Jotkut henkilöt olivat kokeneet myös tilanteita, joissa heidät oli tulkittu ulkonäön tai nimen perusteella ei-suomalaisiksi. Jotkut kertoivat, että heiltä kysytään usein tai toisinaan asiakaspalvelutilanteessa jo ensikättelyssä, että puhuvatko he englantia. Kun toiselle osapuolelle oli selvinnyt, että rodullistetulla henkilöllä on erittäin hyvä tai äidinkielen suomen kielen taito, rodullistava suhtautuminen oli loppunut.

Haastattelija: *”Mikä sun mielestä vaikuttaa siihen, että kenet tulkitaan suomalaisiksi ja kenet ei-suomalaisiksi.”*

Pekka: *”Sil perusteella miten hyvin sä puhut suomee. Se on se eka juttu, tai sillei... Mä oon tummaihonen ja muhun aluks suhtaudutaan sillei et ”tää on ulkomaalainen” tai ”tää on mamu”, mut heti ku mä avaan mun suun niin sit ne heti hiffaa, et mä oon suomalainen.”*

H: *”Mistä sä tunnistat sitä, että ihmiset ehkä miettii, ettet sä oo suomalainen ennen ku sä puhut?”*

P: *”Sellanen... Sen vähän niinku huomaa siitä kehon kielestä, ne on vähän varovaisii mun kaa. Sillee... Ne ei ehkä osaa ottaa kontaktii muhun. Paitsi heti, ku mä avaan mun suun ja mä oon silleen ”hei miten menee” niin sit ne on silleen, et ”ai okei, ootsä syntyny Suomes” tai jotain tällasta. Ku jengi kyselee multa tosi usein, että mistä mä oon. Niin sit mä sanon, et mä oon Keniasta”. Ja sama homma mun frendin kans, joka on puoliks suomalainen. Mut se on puoliks kiinalainen. Ja se itki tästä asiasta kerran, koska se avautu. Se oli ottanu pari ja se avautu ihan huolella tästä. Puhuttiin identiteetistä. Ja se on yhtä paljon etnisesti suomalainen, ku mä. Mutta koska se kasvo ekat kymmenen vuotta sen elämästä Malesiassa, niin sen suomen kieli on vähän sellanen mamuhtava. Ja koska se on vähän mamuhtava... Mamumainen suomen kieli. Niin ihmiset ei reagoi siihen silleen, et tää jäbä on suomalainen. Ja sitä harmittaa se, että se on suomalainen, se on kasvanu täällä suurimman osan sen elämästä ja sen isä on suomalainen, mut koska se ei puhu niin hyvi sitä suomee, niin sitä ei nähä niin suomalaisena. Sillon mä itte hiffasin sen, et vaik seki näyttää enemmän suomalaiselta, ku minä, mut mä puhun tätä kieltä paremmin... Niin sen takii mut nähdään enemmän suomalaisena ku se. Se kieli on kaikki kaikes.”*

Tutkimuskumppanien joukko koostuu kuudesta monikulttuurisesta haastateltavasta. Heistä kaksi on syntynyt Suomessa, yksi Turkin Kurdistanissa, yksi Kiinassa, yksi Brasiliassa ja yksi Keniassa. Yhtä tutkimuskumppania lukuun ottamatta kaikki heistä olivat suomen kielen taitoisia. Haastateltavien ikä vaihteli 22-33 ikävuoden välillä, keskimääräinen ikä oli 26. Kaikki tutkimuskumppanit asuivat haastatteluhetkellä kaupunkiympäristössä. Tutkimuskumppanien Suomessa oleskelun aika vaihteli Suomessa syntymisestä kuuteen Suomessa vietettyyn vuoteen. Heistä yksi kertoi olevansa nainen ja muut viisi miehiä.

Tutkimuskumppanit tulivat mukaan tutkimukseen pyydettyäni heiltä haastattelua talvella 2019. Haastattelua varten järjestin tilan, jossa haastattelu oli mahdollista toteuttaa kunnioittaen aiheen sensitiivisyyttä ja ilman häiriötekijöitä. Yhden haastattelun kesto vaihteli puolesta tunnista kahteen tuntiin. Haastattelurunko on puolistrukturoitu teemahaastattelu (Liite 1.). Koen puolistrukturoidun haastattelutavan eduksi sen, että se mahdollistaa luontevan keskustelun. Halusin käydä haastattelussa läpi teemoja, kuten tutkimukselle keskeisten käsitteiden merkitykset ja käsitteiden ymmärrys, rodullistaminen, rakenteellinen rasismi, arjen rasismi, solvaukset ja uskontoon kohdistuva syrjintä. Ajattelen, että keskustelullisuus voi lisätä luottamusta haastattelijan ja

haastateltavan välille. Esitin jokaisen teeman kohdalla yhdestä kahteen avainkysymystä, joista tutkimuskumppanit alkoivat tuottaa runsaasti tietoa. Ennalta valitsemani teemat pitivät keskustelun tutkimusaiheessa, mutta auttoivat myös minua välttämään ohjailevuutta kysymysten asetteluissa.

Haastattelun alussa annoin tutkimuskumppanille tutkimusta koskevan dokumentin, josta käy ilmi tutkijan tiedot, tutkimuksen tarkoitus, tutkimusaihe sekä haastattelua koskevat tiedot (Liite 2.). Haastattelut toteutuivat pääosin suomen kielellä ja tarpeen mukaan englanniksi. Haastattelut soljuivat arkisen keskustelun kaltaisesti. Haastattelijan roolissa saatoin kysyä lisäkysymyksiä tutkimuskumppanin kertomiin asioihin, mutta joissain tilanteissa kuuntelijana oleminen oli riittävä toimintatapa. Kahdessa haastattelussa kävi niin, että haastateltava kertoi nauhoituksen päätyttyä lisää tutkimukselle hyödyllistä tietoa, minkä vuoksi teimme lyhyen äänitteen vielä varsinaisen haastattelun lisäksi.

Litteroin nauhoitteet kokonaisuudessaan siten, kuin haastattelussa olimme tosiasiallisesti puhuneet. Kertomusten lisäksi litteroidussa versiossa näkyy epäröinti, tauot ja puheen virheellisyydet. Tutkimuksen analyysimenetelmä on fenomenologinen analyysi, joten puhe itsessään ei ole analyysin kannalta mielenkiintoista vaan se, millaisia kokemuksia tutkimuskumppani kertomuksessaan ilmaisee eli puheen sisältö. Pidän epäröintejä ja taukoja analyysin kannalta kuitenkin merkityksellisinä siitä syystä, että niihin voi liittyä kokemuksen laatua kuvaavia vihjeitä. Puheen virheellisyydet säilytin litteroinnissa siksi, että niiden korjaaminen voisi johtaa tutkimustulosta vääristävään tulkintaan. Mahdollisista analyysiin vaikuttavista vihjeistä huolimatta on olennaista todeta, että joidenkin haastateltavien ensimmäinen kieli ei ollut suomi, jolloin epäröinti voi kieliä ennen muuta sopivan sanan pohtimisesta.

Sosiaalitieteellisissä tutkimuksissa tarina ja kertomus toimivat toisinaan synonyymeinä, mutta tässä tutkielmassa tarkoitan kertomuksella tutkimuskumppanin kertomia asioita ja tarinan käsitteellä viittaan puolestaan diskursseihin, jotka tuottavat tietoa haastateltavan kokemuksesta itsestään suhteessa muihin tai käsityksestään omasta asemastaan yhteiskunnassa.

Tutkimuskumppanit kautta linjan pitivät tutkimusaihetta yhteiskunnallisesti ajankohtaisena, tarpeellisenä ja valitsemaani tutkimusmenetelmää heitä osallistavana. Osa haastatelluista henkilöistä suhtautui keskusteluunme harvinaislaatuksena tilaisuutena päästä puhumaan etnisten ja

kulttuuristen vähemmistöjen asemasta Suomessa ilman pelkoa konfliktitilanteesta. Esimerkiksi puhujakategorioilla oikeuttaminen on retorinen keino, joka asemoi oikeuden johonkin tietämykseen vain tiettyihin kategorioihin (Aaltonen ym. 2011, 136).

Tutkimuskumppaneiden joukossa oli kokemuksia argumentoinnista, jonka mukaan monikulttuuristuvan Suomen asioista voivat puhua vain suomalaiset. Tällöin osa keskusteluun osallistuneista puhujista tulevat kategorisoiduiksi ei-suomalaisiksi, joutuen ulossuljetuiksi heitä koskevasta yhteiskunnallisesta keskustelusta. Monikulttuurisuus teemana puolestaan määrittyy keskusteluksi Suomen asioista. Tutkimukseen osallistuminen koettiin siis tutkimuskumppaneiden keskuudessa poikkeukselliseksi mahdollisuudeksi päästää vaikuttamaan omaa elämää koskevassa asiassa.

Rodullistetut ihmiset eivät ole olleet juurikaan edustettuina heitä koskevassa julkisessa keskustelussa. Keskustelut rodullistettujen ihmisten asemasta ovat haastavia. Ihmiset, jotka eivät koe rodullistamista voivat puhua niissä ilmiötasolla, kun rodullistetut puhuvat omasta elämästään. Positiot, joista keskusteluun tullaan ovat erilaisia. Sen seurauksena rodullistetut ihmiset ovat heidän asemaansa koskevissa keskusteluissa altavastaajina, koska niissä potentiaalisesti ilmenevä rasismi tai muu kielteisyys on kokemuksena henkilökohtaisempi kuin toisella osapuolella. Osassa haastatteluista nousi esiin halu yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, mutta samalla tarve huolehtia omasta jaksamisesta, jota aktiivinen kansalaisuus saattaisi heikentää. Tähän dilemmaan tutkielmani ottaa osaa tavoitellen rodullistettujen valtaistumista.

Arvo toteaa olevansa huolissaan siitä, että hänet tulkittaisiin sosiaalisen median yhteisöpalvelussa käytävässä keskustelussa maahanmuuttajaksi, sillä maahanmuuttajan kategoria voisi viedä uskottavuuden hänen sanomaltaan. Maahanmuuttaja-kategorian leimaavuus liittyy äärioikeistolaiseen ja kansallismieliseen radikalisoitumiskehitykseen, joka alkoi vuonna 2015 alkaneen pakolaiskriisin myötä useissa eri EU-maissa.

Arvo: ”Että kuitenkin sen verran integroit... Tai siis hyvänen aika, eihän se mitään integraatiota siis.. Siis mää oon suomalainen. Eli ei siinä.. Mutta ihonväri vaikuttaa siihen etten mie voi kaikkea sanoa. Että esimerkiksi niinku ku käyään tätä rauskauskeskustelua nyt, niin kyllä mie oon miettiny tarkkaan, että kirjoitanko Facebookiin vai en jo vaikka jotaki - - Koska jos mie ottasin nyt semmosen kannan, että mie lähtisin puolustamaan näitä maahanmuuttajia, niin mut nähtäs kyllä niin ku sitten jotenki maahanmuuttajana. - - niin kyllä mie oon miettiny, että mie en uskalla ottaa sitä riskiä, että

mie tiettyjen ihmisten silmissä menetän kredibiliteetin. Koska jos mie sen menetän niin jatkossa... Koska mie oon kuitenkin monen niitten ihmisen ajatussuuntia saanu muutettua. ”

Haastattelija: ”Aatteleksie, että jos ne näkee sut maahanmuuttajana niin se vie sen uskottavuuden? ”

A: ”Joo, valitettavasti. Että niihin asioihin kommentoimisen se vie uskottavuuden täysin.”

2.4 Tutkimuksen eettisyys ja tutkijan paikka

Sosiaalityötä on luonnehdittu eettiseksi urapoluksi. Se tarkoittaa, että sosiaalityöntekijöiden täytyy perustella työssään tekemiä ratkaisuja tukeutuen ammattialan eettisiin ohjeisiin. (Ferguson & Woodward 2009, 15.) Sosiaalityöhön kohdistuvat eettisyysvaatimukset koskettavat myös sosiaalityön tutkimusta, ei vain käytäntöä. Ymmärrän tutkimuseettisyyden tässä tutkimuksessa feministisen ja antioppressiivisen näkökulman toteutumisen kautta. Lena Dominelli (2002) määrittelee antioppressiivisen tai syrjinnän vastaisen sosiaalityön tutkimusmetodologian sellaiseksi, joka rakentaa yksilöiden välisiä suhteita tähdäten valtaistumiseen sekä valtahierarkioiden murenemiseen vuorovaikutuksen ja yhdessä tekemisen keinoin.

Kunnioittaminen on erityisen tärkeää, kun tutkimusaihe edellyttää sensitiivisyyttä. Sorrettujen väestöryhmien kunnioittaminen toteutuu osallisuudessa ja rodullistetun tiedon validoimisessa tutkimuksen teon eri vaiheissa. Rodullistaminen on tutkimusilmionä erittäin poliittinen ja yhteiskunnallisesti ajankohtainen aihe. Jo ei-valkoiseen sosiaaliseen kategoriaan paikantuminen, kuten pakolaisuus on poliittista. Pakolaisuus, maahanmuuttajatausta tai monikulttuurisuus tekevät ihmisestä poliittisen toimijan. Poliittisina toimijoina esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset ihmiset edustavat julkisilla areenoilla maahanmuuttajataustaisuutta ja vaikuttavat tahtomattaankin mielikuviin omasta viiteryhmästään.

Yhteiskuntatieteissä tuotettu tieto ilmentää tutkijan kokemusmaailmaa, todellisuuskäsitystä, ihmiskäsitystä ja maailmankatsomuksia. Tutkittavien yhteisöjen jäsenten ja yhteisöjen ulkopuolisten tutkijoiden tekemällä tutkimuksella on molemmilla oma roolinsa kokonaisvaltaisen tiedon rakentumisessa. Poliittisesta näkökulmasta tarkasteltuna tutkijan yhteiskunnallinen asema on tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttava tekijä. Tutkimuksen teoriaperustat, eli valkoisuuden fenomenologia ja mustan ruumiin fenomenologia, ovat rodullistettujen tutkijoiden teorioita.

Viittaaminen rodullistettuihin tutkijoihin lisää tutkimuksen eettisyyttä siksi, että se edistää rodullistettujen tutkijoiden representaatiota tieteen tekijöiden joukossa.

Haastattelututkimuksessa tietoa tuotetaan vuorovaikutuksessa haastattelijan ja haastateltavan välillä. Tämän vuoksi tutkimusprosessi edellyttää tutkijalta refleksiivisyyttä tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Eideettisen reduktion eli olemuksennäkemisen tavoitteena on tuoda julki ilmiön syvin olemus, mikä tapahtuu ennakoivien todellisuusoletuksien tunnistamisen ja systemaattisen poistamisen tai sulkeistamisen kautta. (Perttula 2009, 145.)

Sulkeistaminen on tutkijan luonnollisen asenteen keskeyttämistä ja muuntelua kohti tieteellisyyttä. Tällöin tutkija alkaa tiedostaa tutkimusilmiötä koskevia olettamuksiaan ja niiden asettaminen sivuun tutkimuksen ajaksi tulee mahdolliseksi. Eideettisen reduktion onnistumiseksi tutkijan on kysyttävä alati itseltään, nousevatko hänen tulkintansa aineistosta vai todellisuusoletuksista. Muuntelu tarkoittaa sulkeistamisen jälkeistä reduktion vaihetta, jossa tutkija seuloo tutkimuskumppanin kokemuksen ilmenemisen muodot. Systemaattisuus seulonnassa parantaa tutkimuksen objektiivisuutta. (Perttula 2009, 145.) Feministisessä tutkimuksessa tutkimustulokset eivät nouse suoraan aineistosta vaan niitä tulkitaan suhteessa teoriaan ja poliittisiin seurauksiin. Aineisto siis mahdollistaa rodullistamisen prosessien syiden kuulustelemisen niiden poliittisten seurausten ja ratkaisuiden hahmottamiseksi. (Grasswick 2011.)

Tutkijan positio suhteessa tutkittavaan ilmiöön on tutkimuseettisyyden kannalta keskeistä. Tutkijan perspektiivi ja tulkinnat voivat olla yhteydessä hänen taustaansa ja siten vaikuttaa tutkimuksen luotettavuuteen. (Kallinen ym. 2015, 146; Kovach 2012; 110) Oma asemani suhteessa tutkimusilmiöön on sellainen, että olen monikulttuurinen ja minulla on kokemusta sekä arkisesta että rakenteellisesta rasismista. Tunnistan myös sen, että mahdollisuuteni tulla tulkituksi valkoisena tuottaa etuoikeuksia moniin arkisiin kohtaamisiin. Paikannan itseni tutkijana Maria Jemisen (2016) tavoin sisä- ja ulkopuolisuuden väliin, reunalle. Reunalla oleminen on asettumista molemmille puolille, päätyttä kummallekaan puolelle aivan kokonaan. Reunalle asettuessani tunnistan tietämiseni kontekstuaalisuuden ja suhteellisuuden. Tutkimuskumppanin näkökulmasta voin ilmetä vaihtelevasti joko vertaisena tai tutkijana.

Kuten Jemisen (2016) aineistossa, myös keskusteluissani haastateltavien kanssa käy ilmi, että sisäpuolisuus on jotain, mistä ulkopuolinen ei voi päästä kokemuksen tasolla osaksi. Yhtä lailla sisäpuolelle asettuva tutkija ei voi omaksua ulkopuolisen perspektiiviä. Koen, että reunalle paikantuminen on sopivin tutkijan positio kohdallani, sillä minulla on rooli niin 1) ulkopuolisessa, 2) monikulttuurisessa, 3) välitilassa elävien kuin 4) suomalaisessakin yhteisössä.

Kulttuurin ulkopuolinen tutkii yhteisöä, jota hän ei lainkaan tunne. Monikulttuurinen on omaksunut usean eri kulttuurin sosiaaliset koodistot ja pystyy luovimaan useiden kulttuurien kentillä. Monikulttuurinen voi olla sukujuuriltaan yksi-, kaksi- tai monikulttuurinen. Hän voi esimerkiksi olla maahanmuuttaja, joka tuntee sekä lähtömaansa että uuden asuinmaansa kulttuurit. Välitilasta puhuvat toisinaan ihmiset, joiden sukujuuret tulevat vähintään kahdesta eri kulttuuritaustasta. Välitilassa ihminen ei koe olevansa täysin osa mitään kulttuurista yhteisöä, vaan hän joutuu kulttuurien väliin.

Sen lisäksi, että reunalle asemoituminen luonnehtii paikkaani tutkijana ja henkilönä, se kuvastaa myös tutkimuskumppanien asemaa yhteiskunnan marginaalissa. Marginaali on olemassa suhteessa keskusta, marginaali on syrjätila. Hyvinvointivaltion rakennetta koskee ihmisten samanarvoisuuden ja yhtäläisten mahdollisuuksien idea. Hyvinvointivaltiokeskuksen reunalle ajautuneiden ihmisten tilanteet tulevat kohdatuiksi ja heitä vedetään yhteiskunnan palvelujärjestelmän keinoin kohti keskusta.

Vastaavan logiikan mukaan etnisen marginaaliaseman kontekstissa tulisi voida siirtyä ulkomaalaisuuden marginaalista kohti suomalaisuuden keskusta. Intersektionaalisesti ajateltuna ihmisen yhteiskunnallinen asema on monikerroksinen, minkä vuoksi ihmiset ovat usein samanaikaisesti jodenkin identiteettien osalta marginaalisissa tiloissa ja toisten osalta keskuksissa.

3 Tarinat rotukategorioista

3.1 Etnisyys ja valkoinen etuoikeus

Sekä rotu että etnisyys ovat symbolisia kategorioita. Symbolinen kategoria on seurausta ideoista, merkitysten antamisesta ja kielestä. Se on ihmisten aktiivisesti luoma ja uudelleenrakentama, eikä jotain annettua, joka vain odottaa tulla luokitelluksi. Symboliset kategoriat merkitsevät eroavaisuuksia ihmisryhmien välille. Eroavaisuuksiin perustuvan kategorisoinnin ja

ulossulkemisen myötä väestöryhmät tulevat todelliseksi. (Desmond & Emirbayer 2009, 336.) Kategoriat kulkevat usein vastakohtaisina kategoriapareina, kuten enemmistö-vähemmistö, vasemmisto-oikeisto, maahanmuuttaja-kantaväestö tai alkuperäiskansa-uudisasukas. Kategorioilla luodaan ja ylläpidetään sosiaalista järjestystä. (Juhila 2004, 23, 25.)

Ihmisiä kuvailevat kategoriat ovat usein latautuneita, vaikka kategorisoiminen voi tapahtua liki huomaamatta. Latautuneisuus liittyy osittain siihen, että kategorioita käytetään eräänlaisina selontekoina, jotka ohjaavat suhtautumista kategorisoituun. Kategorisoinnilla luodaan ja toisinnetaan jo olemassa olevia mielikuvia tai stereotypioita. Puhuttaessa vaikkapa ilman henkilöasiakirjoja maahan tulevista turvapaikanhakijoista on sosiaalisen median yhteisöpalveluissa sekä erilaisissa uutisoinneissa vilissyt kategorioita, kuten paperittomat, laittomasti maahan tulleet ja laittomasti maassa olevat. Ajatus laittomuudesta tuottaa kielteistä suhtautumista sellaisia turvapaikanhakijoita kohtaan, joilla ei ole asiakirjaa todentaa henkilöllisyyttään.

Etnisyyttä koskevat kategorisoinnit jakautuvat sosiaalisiin ryhmäkategorioihin ja identiteettikategorioihin. Sosiaaliseen ryhmäkategoriaan on mahdollista tulla kategorisoiduksi ulkopuolisen taholta, vaikka kategorisoitu ei kokisi kuuluvansa ryhmään. Identiteetit ovat yksilöllisiä ja kollektiivisia tarinoita, jotka kertovat keitä olemme (Yuval-Davis 2011, 197). Identiteettien määrittelyssä kategoriat toimivat apuna. Normaalin ja poikkeavan kategorisaatiot ovat aktiivisesti tuotettuja ja toisaalta neuvoteltavissa. Poikkeavan kategoria voi olla itselle asetettu identiteetti, jolloin se on oman erilaisuuden esille tuomista. Poikkeavuuden kategoria voi olla myös erontekoa itsen ja poikkeavan toisen välillä. Lisäksi joissain tapauksissa poikkeavan kategoria voi sisältää vallankumouksellisia tai kapinallisia merkityksiä. Keskustelimme Magnuksen kanssa etnisyydestä ja hän hahmottaa etnisyyden ensisijaisesti identiteettinä, joka rakentuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Magnus pohtii etnisen identiteetin rakentumista todeten, että syntymässä ihmisellä ei ole käsitystä siitä, että hänellä on jokin etnisuus. Ihminen saa vihjeitä omasta etnisyydestään toisilta ihmisiltä sekä suorasti että epäsuorasti, ja päätyy sisäistämään vuorovaikutuksessa syntyneitä käsityksiä itsestään. Lopulta etninen identiteetti on kokemus siitä, että kuuluu johonkin ryhmään.

Haastattelija: ”*Do you think that ethnicity is self-defined or defined by other people?*”

Magnus: *"I think... In the modern word right? I think it's a bit of both. I think by far and large, it's defined – let's say initially – by others because when you are born you have no idea what that is. Right? You are told that or you go thinking that. Maybe it's not told directly but it's indirectly told. You see things happening and you start internalizing them or picking them up somehow. And then you start telling yourself I am.. you know.. In this group. I belong to that group. It's a bit of self and a bit of others."*

Monikulttuuristen suomalaisten arjessa on tavallisesti läsnä alituinen neuvottelu jäsenyyksistä. Jäsenyysneuvotteluja kehystävät kaksinaiset syrjinnän ja integraation sekä eriarvoisuuden ja yhdenvertaisuuden jännitteet. Erilaiset tilat, kuten julkiset kulkuvälineet, ostoskeskukset, oma koti ja ystävien kodit luovat uudenlaisia ehtoja jäsenyydelle ja ulkopuolisuudelle. Päivi Harinen & Leena Suurpää (2003, 8) tuovat esiin, että etnisyyttä koskeva suomalainen keskustelu on fokusoitunut melko yksipuolisesti maahanmuuttoon ja ensimmäisten maahantulovuosien integraatioon. Tästä johtuen monikulttuuriset suomalaiset ja etniset vähemmistöt ovat paikantuneet yhteiskunnan marginaaliin, eivätkä kiinteäksi osaksi Suomea ja suomalaisuutta. Monikulttuuristen suomalaisten jäsenyysneuvottelut koskevat suomalaisuuden lisäksi myös muita kulttuureja, joihin he kuuluvat.

Aadolf: *Tuntuu, että Suomessa mä oon ehkä enemmän turkkilainen ja Turkis mä oon enemmän suomalainen. -- Ku mä oon täällä kummiski kasvanu niin suomalainen kulttuuri on... Tai mä tiedän ehkä enemmän tästä suomalaisesta kulttuurista. Ja sit ku Turkissaki, jos mä oon kaupoissa niin puheesta noi kauppiaat ymmärtää, et mä en oo ihan paikallisia. Ja ne kysyy, et mistä päin Eurooppaa sä tuut.*

Myöhemmin palaamme keskustelemaan kulttuuri-identiteetistä. Kysyn, onko kulttuurisen identiteetin sanottaminen Aadolfille selkeää vai liittyykö siihen mutkikkuutta:

Aadolf: *"No välillä kyl tuntuu. Joo, tunteet on kyl jääny just siihen kahen kulttuurin väliin. "*

Haastattelija: *"Millasta se on olla kahen kulttuurin välissä? Missä tilanteissa sä hoksaat sen?"*

Aadolf: *"Tai... Tai lähinnä siinä, et miten ihmiset hyväksyy sut. Just niinku Turkissa niitten mielestä sä et oo ihan niinku paikallisia, et sulla on eri kulttuuri. Ja sit taas Suomessa taas sama juttu. Niin. Ehkä siinä mielessä. "*

Magnuksen etninen ja kulttuurinen identiteetti tuottaa hänelle ahdistusta eritoten siksi, ettei hänellä ole selkää kulttuuri-identiteettiä. Magnus kokee vahvasti, ettei hän identifioitu syntymäpaikkansa mukaan.

Magnus: *"Well, biologically I have native indigenous people, white European and black African."*

Haastattelija: *"Okay. How would you self-define your cultural background if somebody should ask?"*

M: *"Well, I usually don't. If they really push, I tell them I am from Pluto. That's the thing: I don't really identify ethnically or culturally, if anything. And it's ironically a part of my problem, because Brazilian people tend to take for granted that you are a Brazilian. They think I think a certain way and I don't. And I don't identify with the place."*

H: *"So, you don't feel like you are Brazilian?"*

M: *"No, not at all. That was a part of the reason I left the place."*

Jamila puolestaan tuo esiin, että monikulttuurisuus ja kulttuurien välissä eläminen tuottaa niin paljon haasteita, että lähtömaan kulttuurista luopuminen tuntuu toisinaan mielekkäältä ajatukselta:

Jamila: *"Mä elän siin keskivaiheessa, että mä alan... Tuntuu tosi kylmältä sanoo näin, mutta et... Mitä enemmän mä kasvan ja mitä enemmän mä asun nykyään yksin niin alkaa miettiä sitä, et haluunko mä pitää sitä toista kulttuuria ja haluunko keskittyä yhteen kulttuuriin. Että mä koen kyllä, että se vaikuttaa tosi paljon, et haluu sit olla siinä massassa."*

Niputtamalla toisen ihmisen johonkin tiettyyn kategoriaan, tuotamme kategoriajäsenyyden. Kategorisoitu myös sitoutetaan jonkinlaisiin kategorioita koskeviin lisämääreisiin (Juhila 2018, 183). Erityisesti stereotypisoivalle kategorisoinnille on tyypillistä, että ihminen tulee arvioiduksi ainakin tilanteisesti vain yhden kategorian kautta kerrallaan. Se saa kategoriaan niputetut ihmiset vaikuttamaan muuttumattomilta. Kirsi Juhila (mt., 184) viittaa George Zimmermaniin (1998), joka nimittää tällaisia kategorioita mukana kulkeviksi identiteeteiksi.

Rodullistetun kategoria voi olla sekä identiteettikategoria että sosiaalinen kategoria. Rodullistetun identiteetin yksi merkityksellisimmistä rakennuspalikoista on muilta ihmisiltä saatu palaute; tulkitsevatko muut henkilön kulttuurisesti tai etnisesti valtaväestöstä poikkeavaksi. Erityisesti pitkään Suomessa asuneen tai toisen polven maahanmuuttajan kokema ulkopuolisuuden tai juurettomuuden tunne voi kummuta siitä, että hänen ei-valkoisuutensa suhtaudutaan kärkevän kaksinaapaisesti: ei-valkoisuus korostuu suhteettomasti tai se on näkymätöntä.

Suhteettomalla korostumisella tarkoitan sellaista vuorovaikutusta, jossa toinen viestijä asemoi ei-valkoista keskustelukumppania johonkin stereotyyppiin tai tuo ilmi mielipiteitään ulkomaalaisista tai etnisistä vähemmistöistä. Tällöin ei-valkoinen keskustelukumppani rodullistuu ja hahmottuu osana yleistystä jostain kategoriasta.

John: *"Sillon ku öö, mulla oli tämmönen tapaus. Mä oon Tinderissä käytössä ja silloin me juteltiin tyttöjen kanssa. Ja sitten nyt jonku tytön kanssa me tultiin tosi hyviä... niinkö keskustelu. Ja siis loppujen lopuksi hän kysyy mistä mä oon kotoisin. Ja en mie oikeesti kertonu siis ollenkaan alustavasti ja myöhemmin mie sanosin Turkista. Ja sitte hän on silleen voi hyi, Turkista. Tuli semmonen suoraan vähän niinkö tosi ällö."*

John kertoo, että hän on ollut mukavassa yhteydenpidossa uuden ihmisen kanssa ja heillä on ollut hyviä keskusteluita. Kun henkilö on kuullut hänen kulttuurisen taustansa, kiinnostus on väistynyt ja hän on ilmaissut inhoa Johnin taustaa kohtaan.

Haastattelija: *"Sanokse, että hyi?"*

John: *"Joo, joo. Joo! Ja en mie tajunnu siis heti tulee semmonen "häh?" sitten mie kysyin häneltä, että miksi, mitä tapahtui.. Mitä oikeesti tapahtui. Hän sano, että hänellä oli sellanen tosi huono kokemus ennen siis.. mikä hänen siskon jotain turkkilaisten ihmisten kanssa ja sitten hänellä oli semmonen aika sama ajatus ja sitten hän ei halua mitenkään minkään suomal... turkkilaisten miesten kanssa mennä treffeille. Mie sanoin okei, your loss. Oikeesti, se on semmonen... Ei voi tuomita kokonaan se ryhmä, koska yksi semmonen poikkeus. Mutta tuo on semmone mitä nykyään tapahtuu aika paljon. Mitä miekin katon, mulla aika paljon ystävistä on ulkomaalaisia ja ollaan puhuttu, että ei ymmärretä mitä oikeesti tapahtuu."*

Johnin keskustelukumppani on kertonut, että hänen sisarellaan on ollut huono kokemus ihmisestä, jolla on sama kulttuuritausta kuin Johnilla. Sen perusteella hänelle on muodostunut huono mielikuva turkkilaisista ja myös John määrittäyty turkkilaiseksi, jota hän ei halua tapailla. Johnin mukaan vastaavaa tapahtuu paljon ja hän on ihmetellyt kehityskulkua ei-suomalaisten ystäviensä kanssa.

Ei-valkoisuuden näkymättömyys puolestaan on suhtautumista ei-valkoiseen henkilöön suomalaisena ja kiinnostuksen puutetta hänen muita kulttuureitaan kohtaan. Eräs käytännön esimerkki ei-valkoisuuden näkymättömyydestä on kotouttamispolitiikkaan liittyvä assimiloimis- eli suomalaistamispyrkimys. Assimiloimisajatuksen taustalla on käsitys, jonka mukaan suomalaiseen yhteiskuntaan integroituminen tarkoittaa oman kulttuurin hylkäämistä täysin. Kunnioittamisen johtolankoja etsivässä luvussa tarkastelen vaihtoehtoja tälle kaksinaapaiselle suhtautumiselle.

Seuraavassa kertomuksessa nousee esille turkkilaisuuteen liittyvä stereotypia pitsaravintolayrittäjyydestä. Aadolf kertoo, että hänen turkkilaisuutensa assosioituu pitsanpyörittäjän stereotyyppiin, minkä vuoksi ihmiset pitävät hänen ammattialaansa toisinaan

yllättävänä. Pitsanpyörittäjän kategoriaa voidaan pitää rasistisena johtuen siitä, että sitä käytetään myös solvaamistarkoituksessa ja se kiinnittyy etnisyyteen.

Aadolf: ”*Esimerkiks moni saattaa tai monella saattaa olla semmonen ennakkokäsitys, että kaikki turkkilaiset ovat esimerkiks pitsanpyörittäjiä. Ja sit ku esimerkiks sanon, että opiskelen (opintoala anonymisoitu) niin sit moni niinku just hämmentyy. Että kova juttu. Ei moni osaa ajatella, että turkkilaisestaki... Tai turkkilaisetki voi opiskella vaik yliopistolla tai...*”

Vaikka kategorisoinnin keinoin on mahdollista jäsentää maailmaa, se voi olla toiseuttavaa. Eräs toiseuttavista diskursseista on he-puhe, jossa omasta ryhmäjäsenyydestä katsoen luodaan toisenlaisten toisten ryhmä, jonka jäsenet näyttäytyvät yhdenkaltaisina. Tätä voidaan nimittää ulkoryhmäkategorisaatioksi. Toistuessaan se tuottaa ns. tyyppikliseitä ja toisintaa stereotypioita. Ulkoryhmäkategorisaatiossa oma ryhmä voi olla läsnä vain implisiittisellä tasolla, jolloin kuulijan on mahdollista tulkita, ettei sanoja lue itseään kuuluvaksi mainitsemaansa ryhmään. (Juhila 2018, 186.)

Kategorioiden tunnistamisen myötä niistä on mahdollista neuvotella ja kategorian voi jopa kiistää. Esimerkiksi Suomeen kotiutunut maahanmuuttaja voi tunnistaa sen, miksi hänet kategorisoitaisiin maahanmuuttajaksi. Samassa hän voi myös korvata maahanmuuttajan kategorian toteamalla, että on suomalainen. Miellän kategorisaation tilanteiseksi siten, että sama henkilö voi edustaa kansainvälisissä yhteyksissä suomalaisten ääntä ja pitää Suomessa ollessaan puheen, jota pidetään maahanmuuttajan puheena.

Johtuen yhteiskunnallisesta etnisestä erottelusta valkoisuudelle on muodostunut etuoikeuksia. Harry Brod (1989, 280) kiteyttää ajatuksen etuoikeuksista sanoen, että etuoikeudet ovat rakenteellisia. Ne eivät ole kenenkään ansaitsemia tai saavuttamia asioita, jotka voi antaa pois. Etuoikeus on jotain, minkä yhteiskunta antaa. Ellei yhteiskunnan rakenteita muuteta, yhteiskunta jatkaa etuoikeuksien antamista niille, joille se on etuoikeuksia aiemminkin tarjonnut. Näin on riippumatta siitä, kuinka yhdenvertaisesti etuoikeutettuun väestöryhmään kuuluva ihminen haluaa itse käyttäytyä. Tiedostavat ja rasismia vastaan taistelevat valkoiset ihmiset kokevat toisinaan ns. valkoista syyllisyyttä (*white man's guilt*) rasismista seuranneista historiallisista tapahtumista ja ylisukupolvisista traumaista.

Marjo Kaartinen (2004, 24) kirjoittaa, että toiseuden tarkastelussa Edward. W. Saidin (1978) lanseeraama orientalismin käsite on vaikeaa ohittaa. Saidin orientalismin tarkoittaa länsimaista näkemystä idästä. Orientalismi kuvailee läntisen tapaa suhtautua orienttiin, tehdä siitä päätelmiä ja opettaa siitä. Saidin määritelmässä itä ei on aatteellinen, jolloin mielikuva idästä on kiinnostavampi kuin todellinen itä. Orientalismi on lännen keino rakentaa läntistä identiteettiään asettuen orientin eli itäisen vastakohdaksi. Saidin orientalismiteoria antaa ymmärtää, että on olemassa yhdenmukainen orientti, johon länsi suhtautuu yhdellä tapaa. Aineistooni perustuen väitän, että on olemassa useita orientismeja. Tämä ilmenee siinä, miten haastateltavat kuvailevat rodullistettujen välistä hierarkiaa Suomessa. Juhila (2004, 25) kirjoittaa, että Stuart Hallin (1999) mukaan Idän ja Lännen kohtaamiset ovat tapahtuneet historiallisissa tapahtumissa kuten löytöretkinä, kolonialismina ja siirtolaisuutena länteen. Hall (1999) väittääkin, että länsi on historiallinen ja ennen kaikkea sovittu käsite, ei niinkään maantieteellinen.

Mahdollisuus tulla tulkituksi valkoiseksi on tuo etuoikeuksia. Vaikka valkoisuus ja ei-valkoisuus on paljolti visuaalista, valkoisuuteen kätkeytyvää valtaa on nimenomaan mahdollista ylläpitää olemalla näkymätön. Valkoisuuden hahmottaminen pelkkänä ihonvärinä ja ei-värinä, mahdollistaa valkoisten ihmisten aseman tavallisina. Valkoisuuteen liittyikin vaikeasti sormella osoitettavaa, mutta hyvin keskeistä valtaa. Sen lisäksi, että valkoisuus tuo valtaa, siihen kiinnittyy myös moraalista ja esteettistä ylivertaisuutta. (Dyer 1997, 44, 70.)

Haastattelija: *”Minkälainen on sinun mielestä ei-valkosten suomalaisten asema?”*

Jamila: *”Jos mä vertaan vaik itteeni, niin kyl mua aina katotaan vähän eri tavalla kuin suomalaisia. Vaikka ihmiset luokittelee mut suomalaiseksi sen perusteella, et mä puhun suomea paremmin ku kurdia tai mä oon syntynyt täällä. Niin kyl mä tuun aina kokeen sitä, et... ”sä et oo täysin suomalainen”. Et jotenki... Vois kuvitella, et se on just se miten ihmiset kattoo sua tai jos on vaik jos on joku vaikea termi, niin ihmiset alkaa selittää sulle, vaikka ymmärtäiski sen. Kaikki tommoset asiat vaikuttaa sit siihen, et tulee semmonen alempi olo.”*

Vaikka Fanon (1986) kiinnittää rodullistamisen ruumiillisuuteen, myös ihmisen nimellä on paljon vaikutusta suomalaiseksi tunnistamisen ja toisaalta rodullistamisen prosessin osalta. Jamila kertoo, että oman nimen kertominen on ohjannut keskustelua rodullistavaan suuntaan:

Jamila: *”Meillä taas mun perheessä ei tuoda sitä uskontoo ulkonäöllisesti esille. Että mua on aina pidetty suomalaisena siit lähtien ku oon esim. tänne tullu, et ei mua oo eroteltu mitenkään. Mutta tota, kyllä ehkä sit ku sanoo oman nimen. Niin sitte jengi on silleen, että minkä maalainen sä oot?”*

Ihmisiä luonnehtivat kategoriat sisältävät kulttuurista tietoa, joihin liittyy usein myös moraalinen lataus. Kategoriavalikoimaa täydentää joukko lisämääreitä, jotka tarkentavat käsitystä kategoriasta. Aadolf nimeää eräänä islaminuskoisen maahanmuuttajan kategoriaan liitettyä lisämääreenä sen, että heidän oletetaan pitävän naisia vähemmän arvokkaina kuin miehiä:

Aadolf: *”Mm, no esimerkiksi moni just miettii, et jos oot muslimi ja maahanmuuttaja niin sä et arvosta naisia. Ja niinku, naiset on sulle niinku alemman arvosia. Se on niinku semmone automaattinen oletamus.”*

Ehkäpä vanhin kirjallinen ihmisrotujen määrittelyyn pyrkivä spekulointi löytyy Raamatusta, jossa Nooan kolme lasta esitellään ihmisrotujen kantaisina. Jakautuminen perustuu Raamatussakin väriin, sillä sen mukaan Seem on keltaisen, Haam mustan ja Jaafet valkoisen rodun kantaisä. Näistä kolmesta Haam päätyy orjaksi. Toisaalta jotkut kristityt painottavat raamatuntulkinnassaan sitä, että ihmiskunta on saanut alkunsa kahdesta esivanhemmasta: Aatamista ja Eevasta. (Jokisalo 1999.) Antiikin ajoilta säilynyt sanonta: etiopialaista ei voi valkaista (lat. *aethiops non albescit*) tarkoittaa samaa kuin nykypäivän sananlasku: ei koira karvoistaan pääse, jolla yritetään ilmaista sitä, että joitain luonteenpiirteitä on hankala muuttaa.

Nykypäivän rodullistavat asenteet, puhe ja käyttäytyminen kytkeytyvät olennaisesti kolonialismiin. Kolonialismi saa alkunsa kansallisvaltion ihanteesta: yhtenäisestä kansasta, jolla on yhteinen kieli sekä kansallisuutta ilmentävät symbolit. Kolonialismin idea palautuu 1800-luvun rotubiologisiin teorioihin. Rotubiologia ja siitä noussut sosiaalidarwinismi sisältävät ajatuksen, jonka mukaan valkoinen eurooppalainen rotu on monia muita rotuja kehittyneempi. Kansat jaoteltiin eri rotuihin kehon osien mittauksilla. Ruotsalainen kasvitieteilijä Carl von Linné (1707-1778) on laatinut ensimmäisen ihmisrotujen luokittelun. Jouko Jokisalo (1999) nostaa artikkelissaan otteen von Linnén teoksesta *Systema naturae* (1735), jossa hän luonnehtii muun muassa amerikkalaista, eurooppalaista ja afrikkalaista rotua:

”EUROPAEUS ALBESCENS(vaalea): aloitekykyinen, kekseliäs---valkoinen,...Antaa johdattaa itseään lakien avulla, AMERICANUS RUBESCENS (kuparinvärisen): kohtaloonsa tyytyväinen, rakastaa vapautta.. ruskettunut, äkkipikainen...Antaa johdattaa itseään moraalin kautta. AFERICANUS NIGER (musta): ...laiska, huolimaton,...,musta, flegmaattinen... Antaa johdattaa itseään hallitsijansa mielivallan kautta.”

Von Linnén luonnehinnasta käy ilmi käsitys jonkinlaisesta ihonvärin ja kansanluonteen välisestä yhteydestä. Erityisen kiinnostavana pidän hänen hahmotelmaansa kunkin rodun toiminnan ohjautuvuudesta. Laki, hallitsijat ja moraalikäsitys nähdäkseni toimivat hallintomuodosta riippuen joltain osin vuoropuhelussa: laki on hallitsijoiden säätämää ja perustuu useimmiten (joskaan ei aina) hallitsijan käsitykseen moraalista.

Suomalainen professori Gunnar Ekman kuvailee teoksessaan ”Biologian peruskysymyksiä: myös yhteiskuntaoloja silmälläpitäen” (1919) vertailee ihmisiä seuraavalla tavalla:

”Eipa edes neekerista pienesta lahtien kasvattamallakaan saa syntyä valkoisen kanssa henkisesti (alyyn ja ennen kaikkea moraaliin nähden) yhdenvertaista kansalaista, jos kohta hän ei olekaan aivan lahjaton.”

Nira Yuval-Davis (2011, 195) väittää, että jokaisella sosiaalisella kategorialla on erilainen ontologinen perusta, joka ei palaudu muihin sosiaalsiin kategorioihin. Tietyn identiteettikategorian kokemukseen voi samastua kuulumalla samaan kategoriaan. On kuitenkin mainittava, että sorron kokeminen tapahtuu aina suhteessa useampiin sorron tekijöihin. Etnisen syrjinnän kokemiseen kytkeytyvät myös muut ihmisen asemaan vaikuttavat tekijät. Joka tapauksessa, yritykset essentialisoida tummaihoisuutta, naiseutta, vammaisuutta tai keskiluokkaisuutta tuottavat identiteettejä identiteettipoliittisten projektien ehdoilla. Näihin poliittisiin projekteihin liittyy tarinoita marginaaliryhmän jäsenen kokemuksista, jotka johtavat homogenisoituun oikeaan tapaan kuulua ryhmään.

3.2 Kolonialismi ja valkoinen historia

”Kolonialismiksi voidaan kutsua tilannetta, jossa vallitsee epäsymmetrinen ja epätasa-arvoinen suhde alkuperäiskansan ja enemmistön välillä, vaikka se tapahtuu yhdessä ja samassa maassa, mutta erilaisten kansojen välillä. Tässä tilanteessa kolonisoituja koskevista asioista päättävät vallassa oleva eli kolonisoijat, jotka ovat varmoja omasta ylemmyydestään ja jotka ovat määritelleet, mikä on tärkeää kolonisoiduille.” (Seurujärvi-Kari 2011, 23.)

Ranskan vallankumouksen alkuvaiheessa laaditussa julistuksessa todetaan, että ihmiset syntyvät ja pysyvät oikeuksiltaan tasa-arvoisina. Valistuksen ajan periaatteet loivat perustan moderneille eurooppalaisille yhteiskunnille, joissa järjen oli tarkoitus syrjäyttää menneet uskonnolliset

auktoriteetit. Valistusajattelijat näkivät ihmiset samankaltaisina ja haaveilivat rauhasta, tasa-arvosta sekä ihmisten välisestä sisarellisesta yhtenäisyydestä. Valistusta seurasi kuitenkin pian sosiaalidarwinismi ja mittavat rasistiset projektit, kuten rotubiologiset tutkimukset ja Saksan tuhoamisleirit, joiden toimia myös oikeutettiin tieteeseen vedoten. (Jokisalo 1999, 21-22.) Valistusajattelukaan ei postmodernista perspektiivistä tarkasteltuna ole ristiriidaton, sillä poliittisia oikeuksia rajoitettiin vielä valistuksen aikana sukupuolen ja jossain määrin myös sosiaalisen aseman perusteella. Lisäksi jotkut valistusfilosofit osallistuivat sortoon, kuten David Hume, joka oikeutti Englannin siirtomaahallinnon kolonisaatiotoimet rasismilla. Tämä käy ilmi hänen teoksessaan *Essays Moral, Political and Literary* (1741) olevasta luvusta ”Of National Characters”. (mt.)

Kuten jotkut alkuperäiskansatutkijat (esim. Smith 1999; Valkonen 2009) toteavat, kolonialismin aika ei ole ohi, vaikka tutkimuskirjallisuudessa puhutaan toisinaan jälkikolonialismista. Nykypäivän kolonialismi toteutuu muun muassa vaikenemisena marginalisoitujen kansojen kulttuurista ja kielestä, kielenopetuksen järjestämisen puutteena, kansallisuuden sekä etnisyyden hallintana ja syrjintänä sekä valkoisen valtaväestön tietoteorioihin perustuvina totuuskäsityksinä. (Kuokkanen 2009). Kolonialismi myös näyttäytyy eri tavalla myös eri näkökulmista. Kolonisoijalle se tarkoittaa modernisaatiota, mutta kolonisoidusta perspektiivistä se on tuhoisaa puuttumista. (Keskitalo ym. 2016; 2, Smith 1999, 27.)

Useissa länsimaissa nousi 1900-luvun alussa huoli kansakunnan rappeutumisesta. Mielenterveysongelmat, vammaisuus, homoseksuaalisuus ja monet muut valtaväestönkin ilmiöt herättivät pohdintaa väestön tulevaisuudesta. Tilanteen ratkaisua etsittiin ajatellen, että yhteiskunnan vaurastumispyrkimyksissä selviytyvät yksilöt ovat kaikkein elinkelpoisimpia. Sosiaalidarwinismi kehittyi myöhemmin rotuhygieniaksi ja rodunjalostukseksi eli eugeniikaksi.

Ensimmäisiä eugeniikan esille tuojia on matemaatikko-biologi Francis Galton (1822-1911). Galtonilainen ajattelu tarkoittaakin ihmisen puuttumista geeneihin pyrkimyksessään saavuttaa jaloa perimää. Esimerkiksi suomenruotsalaisessa yhteisössä palkittiin vielä 1900-luvulla monilapsisten perheiden äitejä suomenruotsalaisen perimän jatkamisesta. (Kaihovaara & Nikkarinen 2019; HS 6.1.1996.) Alempiarvoisena pidettyihin rotuihin kuuluvia henkilöitä tutkittiin vielä 1960-luvulle

tultaessa eugeniikkaan ja fyysiseen antropologiaan perustuvilla menetelmillä, kuten kallonmittauksella. (Kuokkanen 2009, 28; Yle 17.2.2018.)

Suomen kansan rappeutuminen päätettiin poliittisesti pysäyttää asettamalla sterilioimislaki, jonka ensimmäinen versio tuli voimaan vuonna 1935. (Kuokkanen 2009, 28; HS 21.11.1934) Helsingin sanomissa marraskuussa 1934 käsiteltiin sterilioimislain tarpeellisuutta seuraavalla tavalla:

”Rodun terveenä pitämistä tarkoittavat pyrkimykset ja yhteiskunnalliset syyt vaativat välttämättä, että vajaakelpoisten, valtiota ja terveitä kansalaisia rasittavien yksilöiden syntymistä koetetaan ehkäistä. - - Lääkintähallitus voisi siten ottaa asiaa harkitessaan huomioon sekä rotuhygieniset että sosiaaliset syyt.” (HS. 21.11.1934)

Eurooppalaisessa kehyksessä rotu on käsitteenä ongelmallinen, koska sen voidaan katsoa sisältävän merkityksen etnisyyksien laaduista. Sen lisäksi, että rotuhygieenisessä ajattelussa on eettisiä pulmia, se huipentui 1940-luvulla kansallissosialismin nousuun ja holokaustiin. Yhdysvaltalaisessa perinteessä rotu on myös ensisijaisesti biologinen käsite ja rotua on määritelty verestä. Verenperintö (blood quantum) liittyy Amerikan alkuperäiskansan jäsenyyden ja heimojäsenyyden määrittelyyn. Ihmisen blood quantum määritetään vertaamalla hänen perimäänsä niihin sukulaisiin, jotka ovat perimältään kokonaan alkuperäiskansaa. Esimerkiksi sellaisen henkilön blood quantum on 50%, jonka toinen vanhempi on alkuperäiskansaa ja toinen ei. Blood quantumin ympärille on rakentunut lainsäädäntö, jossa säädetään alkuperäiskansan oikeuksista. Amerikan alkuperäiskansaheimojen kriteerit eroavat keskenään siinä, kuinka paljon alkuperäiskansaperimää jäsenyyden saamiseksi tulee olla. (Fuller 2019, 90-91.)

Toinen vereen liittyvä rodun määrittelyn tapa Yhdysvalloissa on ns. one-drop sääntö, jonka mukaan sellainen ihminen, jolla on yksikin pisara afrikkalaista verenperimää, on ei-valkoinen. One-drop sääntöä on yhdysvaltalaisessa viitekehyksessä kritisoitu muun muassa siitä, että ei-valkoiset kaukaiset esivanhemmat eivät välttämättä johda siihen, että henkilö olisi rodullistettu. One-drop säännön perusteella ihminen voi olla silti valkoihoinen, jolloin hän pääsee nauttimaan sekä laissa määritellyistä afroamerikkalaisen väestön oikeuksista että valkoisesta etuoikeudesta yhteiskunnassa. Suomalainen lainsäädäntö ei tunnista erilaisten etnisten vähemmistöjen tarpeita. Pohjoisen alkuperäiskansan oikeuksia Suomessa määrittävä Laki saamelaiskäräjästä (974/1995) on käytännössä ainoa kulttuurisen vähemmistön oikeuksia turvaava laki. Verestä määriteltävä etnisuus

on monella tapaa problemaattista. Pääosin Suomessa olevissa kulttuurisissa yhteisöissä jäsenyys yhteisöstä määrittänyt siten, että yhteisö tunnistaa henkilön jäsenekseen.

Eurooppalaiseen sivistyksen eetokseen kuuluu ajatus vastuusta jakaa ja levittää omaa maailmankatsomusta muille kansoille, eli valkoisen miehen taakasta (Doty 2002, 27). Irja Seurujärvi-Kari (2011, 24) toteaa, että kolonialistit toimivat ei-kenenkään-maan eli ns. terra nullius -doktriinin mukaisesti. Se tarkoittaa ajattelutapaa, jonka mukaan valloittajat katsovat oikeudekseen ottaa haltuunsa maan tai alueen resurssit, asuttaa sen omalla kansallaan ja sulattaa valloitettu kansa itseensä kouluttamalla heitä eurooppalaiseen sivistykseen. Kolonialismi on toisaalta prosessi, jossa kolonisoitu kansa sopeutuu epäsymmetrisiin valtasuhteisiin, jossa heidät marginalisoidaan ja heistä tehdään esimerkiksi taloudellisesti tai sosiaalisesti riippuvaisia siirtomaaisännästä (mt., 27).

Fanonin (mt., 61, 86) mustan ruumiin fenomenologia muotoutuu kolonisoidun ja kolonisoijan välisessä suhteessa. Kolonialismista seurannut valkoinen ylivalta on johtanut valkoisuuden asemaan neutraalina ja toisaalta tavoiteltavana ominaisuutena. Valkoisuus on muodostunut puhtauden, oikeudenmukaisuuden, totuuden ja neitseellisyyden symboleiksi. Valkoisuus määrittelee, mitä tarkoittaa sivistys, moderni ja ihmisyyys. Sen vuoksi valkoinen ei tavoittele todella esimerkiksi oikeudenmukaisuutta ja ihmisyyttä vaan valkoista oikeudenmukaisuutta ja valkoista ihmisyyttä. (Fanon 1986, 13.) Hän (mt., 86) kirjoittaa:

”Valkoinen laulu soi, valkoinen. Kaikki tämä valkoisuus polttaa minua. Istun tulen äärelle ja tulen tietoiseksi univormustani. En ollut nähnyt sitä. Se todella on ruma. Pysähdyn siihen miettien, kuka voi päättää, mitä on kauneus?”¹

Fanon (1986, 4) käyttää myös alempiarvoisuuden epidermalisaation (*epidermalization of inferiority*) käsitettä, jolla hän tarkoittaa kolonisaation myötä syntynyttä sisäistynyttä uskomusta, jonka mukaan ei-eurooppalaiset kansat ovat alempiarvoisia suhteessa eurooppalaiseen väestöön ihonvärinsä vuoksi. Alempiarvoisuuden vuoksi ei-valkoisen henkilön elämäntarkoitukseksi muodostuu valkoisen ihmisen kaltaiseksi sekä ihmisenä hyväksytyksi tuleminen valkoisuusnormin lähtökohdasta. Tässä tutkimuksessa puhun länsimaisista yhteiskunnista eurooppalaisten sijaan, sillä

¹ ”And there is a white song, a white song. All this whiteness that burns me. . . . I sit down at the fire and I become aware of my uniform. I had not seen it. It is indeed ugly. I stop there, for who can tell me what beauty is?” Fanon (1986, 86).

esimerkiksi myös Yhdysvalloissa on tehty paljon valkoisuutta ja rodullistamista koskevaa tutkimusta, jolla on oma roolinsa keskusteluissa rasismista ja rodullistavista rakenteista.

Arvo on kokenut rodullistamista niin ulkonäköön kuin nimeenkin perustuen. Hän samastuu Fanonin (1986) näkemykseen ihmisarvon tavoittelusta valkoisen kaltaiseksi tulemisen kautta:

Arvo: ”Siis se on varmaan juuri se mitä on tapahtunut. Et sen takia varmaan mun ... mullahan on tullu tosi vahva niinkö paikallisidentiteetti.-- joka on sitte varmaan just sen takia niin vahva, että monesti ko tämmönen keskustelu vähänkään meinaa tulla, niin mie alan painottaa sitä. - - Et sitä ei niinkö halua... halua vähääkään olla niinkö semmonen niinku...”

Myöhemmin Arvo palaa valkoiseksi tulemisen paineeseen:

Arvo: Kyllä se... Kyllä mie koko ajan pohdin sitä, esimerkiksi, että... ja vielä tää liittyy siihen aikasempaan, mitä sanoit, että yrittää just olla suomalainen tavallaan. Niin justiin että eihän nää nyt vaan luule, että mie en ole suomalainen tai jotaki tämmöistä. Ja esimerkiksi keskusteluissa yrittää sanoa jotaki semmosta, mikä tekee hyvin nopeasti selväks sen, että on suomalainen. Kyllä se on mielessä, nimenomaan ku on ihmisiä, joita ei tunne vielä.

Arvo kokee huolta rodullistamisesta kohdatessaan uusia ihmisiä. Hän kertoo, ettei halua vähääkään ilmetä ei-suomalaisena. Ei-suomalaisuus on sosiaalinen kategoria, josta rodullistetut ihmiset pyrkivät pääsemään eroon. Arvo mainitsee, että hän yrittää sanoa mahdollisimman pian toiselle henkilölle jotain, mikä osoittaa hänen olevan suomalainen. Aineistossa on viitteitä siitä, että rodullistetut ihmiset joutuvat strategisoimaan kohtaamisiaan uusien, valtaväestöön kuuluvien tuttavuuksien kanssa, jotta heitä ei asemoitaisi ei-suomalaisiksi. Ei-suomalaisuus on haastateltavien keskuudessa torjutumpi kategoria kuin ei-valkoinen. Liki kaikki tutkimuskumppanit toivat jossain kohtaa keskustelujamme esiin, että he ovat suomalaisia ja toisessa hetkessä kertoivat identifioituvansa ei-valkoisina.

Länsimainen rotuteorioiden oikeuttaminen ja valkoisen ylivallan avoin propaganda tuli päätökseensä Saksan tuhoamisleirien jälkeen. Jouko Jokisalo (1999, 54) toteaa, että Auschwitzin myötä rasistinen politiikka hävisi liki kokonaan eurooppalaisten valtioiden julkisuudesta. Valkoinen ylivalta kätkeytyy ja operoi yritysmaailmassa, yliopistoissa, oikeusjärjestelmässä, poliittisissa elimissä, kulttuuritoiminnassa ja muissa sosiaalisissa viitekehyksissä. (Desmond & Emirbayer 2009, 345.) Ylivallan käsitteellä halutaan tuoda esiin neljän tyyppistä valtaa: symbolista, poliittista,

yhteiskunnallista sekä taloudellista valtaa. Symbolinen valta määrittää valkoisen väestön normaaliksi ja ei-valkoiset poikkeukselliseksi. (Desmond & Emirbayer 2009, 345.)

Poliittinen valta vaikuttaa ihmisten perusoikeuksiin ja näyttäytyy käytännössä valtiollisena valtana toimeenpanna segregatiota ja epätasa-arvoa tuottavia toimia. Yhteiskunnallinen resurssien jakautuminen estää rodullistettujen ihmisten inklusion ja täyden osallisuuden yhteisöllisestä elämästä. Taloudellinen valta antaa valkoiselle väestölle etuoikeuksia työhönottotilanteissa, uralla etenemisessä, vaurastumisessa sekä pääoman kasautumisessa. Yhteenvetona voidaan kiteyttää, että vuosisatoja kestänyt etninen hallinta epää rodullistetuilta ihmisiltä mahdollisuuksia, etuoikeuksia ja perusoikeuksia, joista valkoinen väestönosa nauttii. (Desmond & Emirbayer 2009, 345.)

Kolonialismi ulottuu myös kasvatustyöhön, sillä länsimaisissa kouluissa opetettava historia on valkoista historiaa. Historianopetus ja historian kirjoitukset sisältävät valkoisen näkökulman, joka voidaan historiallisessa kontekstissa nähdä kolonisoijan näkökulmana. Historianopetus opettaa totuutta menneisyyden tapahtumista, minkä vuoksi historian kirjoitusten kritisointi on hankalaa. Kouluhistoriassa monipuolinen toimijuus kuuluu erityisesti valkoiselle väestönosalle. Tällöin muodostuu käsitys siitä, että mainitsematta jääneet eivät olleet mainitsemisen arvoisia. (Kendall 2002, 9.)

Valkoinen etuoikeus näyttäytyy historian kirjoituksissa myös valtana hallita sitä, mitä muut tietävät omien kansojensa historioista kertomalla vain osa tarinasta. Kaikki omasta kulttuurisesta tai etnisestä taustastaan riippumatta kuulevat saman, valkoisen, tarinan. (Kendall 2002, 9.) Suomalaista koulua käyvät saamelaiset lapset kuulevat muiden oppilaiden rinnalla, että heidän isovanhempiensa kokemat kallonmittaukset ja kulttuuriinsa puuttuminen suomalaistamistoimin on osa sivistysprojektia. Vuoden 2015 jälkeen Suomeen saapuneet syyrialaislapset oppivat, että heistä puhuttiin (ja puhutaan) turvapaikanhakijoiden tulvana, massana ja kulueränä, johon valtion taloudellinen kestävyys ei välttämättä riitä. Valkoisella väestönosalla on etuoikeus unohtaa, että puhe muista etnisyyksistä tai kulttuuritaustoista ja heidän tarinoistaan toteutuu valkoisen etuoikeuden kontekstissa.

Eräs toiseuttamisen juurisyyistä on ajatus toisen historiattomuudesta eli siitä, että toiselle ei sallita menneisyyttä. Sorrettujen kansojen tarinat on varastettu, unohdettu ja pyyhitty pois. Valkoinen

historia kirjoittaa ei-valkoiset toiset olemassa oleviksi ja antaa niille merkityksiä. Toiset kansat näyttäytyvät niitä koskevissa kuvastoissa esihistoriallisina tai menneinä todellisuuksina. Esimerkiksi museoasetteluissa alkuperäiskansoja kuvataan myyttisinä ja esihistoriallisina hahmoina, joilla on perinnetyökaluja ja asuja. Alkuperäiskansojen rooliksi muodostuu tällöin elämysten tarjoaminen muille.

Orientin toisen löytyminen ei ollut tutustumista erilaisen kulttuurin yksilöihin. Orientalistiset matkaajat tavoittelivat yksittäisiin kohtaamisiinsa perustuvaa orientin kansanluonteen kuvausta. Orientti rakentui prosessissa, jossa he kuvasivat sen vastakkaisena itselleen eli toisina. Kansojen kulttuuriset, temperamenttiset ja usein rodulliset ominaisuudet muotoutuivat pian kliseiksi, jotka oikeuttivat kolonisaatiotoimet. Ottomaaneja on esimerkiksi kuvattu hirmuiksi barbaareiksi. (Atabaki 2002, 4.)

Orientin kuvauksen pulma on essentialismi eli olemuksellisuus. Touraj Atabaki (2002, 6) määrittelee Lähi-Idän ja Keski-Aasian kansoja koskevan essentialismin valheelliseksi universalismiksi eli äärimmäiseksi, paikkansapitämättömäksi yleistykseksi. Essentialismi on Atabakin (mt.) mukaan osa lännen modernisaatioprojektia, sillä Lähi-Idän ja Keski-Aasian torjuva suhtautuminen läntiseen modernisaatioon on johtanut orientin olemukselliseen kuvaukseen. Essentialismin kolme keskeistä piirrettä ovat kiteytetysti yliyleistävyys, eurosentrismi ja reduktionismi.

Historiallisesti esimerkiksi alueisiin sitoutuminen eli esimerkiksi kansallisvaltion rakentuminen johtui paljolti muusta, kuin kansan etnisestä tai kielellisestä yhteydestä. Kollektiivinen mielikuvitus, poliittinen lojaliteetti ja solidaarisuus, yhteinen historiantulkinta ja perinteiden syntyminen ovat olleet usein merkityksellisempiä modernin valtion perustoja. (Atabaki 2002, 8.) Myös maantieteellisten alueiden sosiaalisesti tunnistetut merkitykset ovat vaikuttaneet alueelliseen sitoutuneisuuteen. Eurosentrisestä kulmasta katsottuna itäisten alueiden moderni historia alkaa eurooppalaisten saapumisesta sinne. Esimerkiksi Lähi-Idän moderni historia alkaa 1798, kun kenraali Napoleon Bonaparte joukkoineen saapui Egyptiin. Eurosentrisyyden seurauksena olemme hyväksyneet Euroopan toimijuuden idän historian kertojana. Näin ollen ei-länsimaiset historioitsijat kokevat tarpeelliseksi viitata Euroopan historiaa koskevaan tutkimukseen, samalla kun

eurooppalainen historioitsija voi halutessaan perehtyä itäisten kansojen historioihin. (Atabaki 2002, 8.)

Essentialismin kolmas piirre, eli reduktionismi, tarkoittaa kaikkien identiteettien (kuten yhteiskuntaluokka, etnisyys, sukupuoli, uskonto, poliittinen sitoutuneisuus) palauttamista yhteen identiteettiin. Atabakin (2002, 13) mukaan länsimainen islamintutkimus on kokonaisuudessaan osuva esimerkki itäisten kansojen olemuksellistamisesta, sillä sen perspektiivistä orientti määrittyy olennaisesti islamilaisena. Historiantutkimuksen islamisoituminen koskettaa erityisesti Aasian ja Afrikan kansoja. Islamnäkökulma on omiaan muodostamaan yleistävän käsityksen, jossa muun muassa afrikkalaiset ja kaakkoisaasialaiset kansat näyttävät olemuksellisesti samalta. Idän historian islamisoituminen palvelee siis läntistä narratiivia yhtenäisestä orientista, sillä se redusoi itäiset kansat essentiaalisesti islamilaisiksi. Kansaa kuvaavan olemuksen eli *essen* hahmottelu johtaa ihmisten asettumiseen kaksinapaisiin kategorioihin, uskoviin ja skeptikkoihin tai radikaaleihin ja maltillisiin. Kaksinapainen jaottelu puolestaan vääristää historiaa, sillä se kertoo menneistä tapahtumista vain suppean ja valitun narratiivin. (mt., 17.)

Feministiset tietoteoreetikot torjuvat ajatuksen historiattomista tai yleistettävistä tiedon kohteista. He tunnistavat, että etniset vähemmistöt ilmaisevat kulttuuriaan moninaisin tavoin: näkökulmina, episteemisinä kyseenalaistuksina, käytänteinä ja esineinä. Feministinen tietoteoria tarjoaa traditionaalista tiedonmuodostusta haastavalla tyylillään vaihtoehdoksi pluralismia, jossa kaikki tietämiset elävät rinnakkain sen sijaan, että ne asettuisivat hierarkiaan. Tällöin esimerkiksi rodullistetun tietoa koskeva episteeminen toimijuus näyttää kokonaiselta: sosiaaliselta, joustavalta, moninaisella tavalla pystyvältä ja rajoittuneelta, vuorovaikutteiselta, poliittisesti paikantuvalta ja vaikuttavalta. (Daukas 2011, 64.)

4 Rodullistetun asema

4.1 Rodullistettu toimijuus

Toimijuutta pohtiva tutkimus ei ole uutta ja se asettuu yhteiskunnan ja yksilön väliseen suhteeseen. Viime vuosien toimijuustutkimus on keskittynyt subjektiuksien syntyyn ja niihin liittyviin toimijuuksiin, diskurssien tuottamiin toimijuuksiin sekä vallan ja toimijuuden suhteeseen. Suvi Ronkainen (2008, 388) katsoo, että toimijuudesta puhuminen on mielekästä silloin, kun toimijalla on olemassa mahdollisuus toimia, sillä vaihtoehtojen puutteessa toimijuus kaventuu.

Käsittelen toimijuutta tässä tutkimuksessa siitä syystä, että tarkastelen aineistoa Fanonin (1986) mustan ruumiin fenomenologia ja Ahmedin (2003) valkoisuuden fenomenologia liittyvät molemmat olennaisesti toimijuuteen. Mustan ruumiin fenomenologia ymmärtää mustan ruumiin toimijuuden rajoittuneeksi kolonialismista seuranneen valkoisen ylivallan vuoksi. Tulkitsen, että Fanonin teoriassa musta ruumis viittaa kaikkiin ei-valkoisiin kehoihin. Ahmed puolestaan tarkastelee rodullistetun toimijuutta suhteessa valkoiseen katseeseen ja valkoisen kehon toimijuuteen.

Kuten Ronkainen (2008), sovellan sosiologien Mustafa Emirbayerin ja Ann Mischen (1998) käsitystä toimijuudesta. He ovat muotoilleet lähestymistavan relationaalinen pragmatismi (relational pragmatics), jossa he korostavat toimijoiden välisen, vuorovaikutteisen kommunikaation roolia toiminnan kannalta tärkeinä tekijöinä. Toimijuus tulee Emirbayer & Mischen (1998) näkemänä ymmärtää aina dialogisena ja intentionaalisenä, johonkin kohdistuvana ja tarkoituksellisenä. Toimijuus on myös temporaalista, eli aikaan sidottua. Se nousee vaihtuvista ajallisista ymmärryksistä ja tulkinnan prosesseista. Ajallisuusnäkökulmallaan Emirbayer & Mische (mt.) tavoittavat rodullistetun toimijuuden luonteen.

Toimijuus rakentuu kielessä ja diskursseissa. Diskurssit ovat merkityksiä antavia väitteitä. Ne eivät sinänsä kuvaile kohteitaan, vaan välittävät pelkästään niitä koskevia väitteitä. Diskursseja analysoimalla tulee mahdolliseksi tunnistaa, mitkä narratiivit diskurssien kohteista tulevat toisinnetuiksi ja mitkä jätetään mainitsematta. Merkityksenantoa ei tällöin kohdella luonnollisena vaan sosiaalisesti rakentuneena ja kielellisesti tuotettuna. Tuotamme siis diskursiivisesti myös eri kategorioiden toimijuuksia ja muodostamme käsityksiä esimerkiksi sitä, mitä johonkin sosiaaliseen

kategoriaan asetettu henkilö pystyy tai ei pysty tekemään. Diskursiivisesti rakentunut toimijuus voi sisäistyä myös käsitykseksi omasta toimijuudesta. (Åhäll ym. 2012, 4-5.) Rodullistetun toimijuuden ymmärtäminen edellyttää rodullisen tunnistamista.

Sanana rodullistettu palautuu rotuun, jota on kuvailtu tyhjäksi tai kelluvaksi käsitteeksi. Tyhjiys ja kelluvuus kuvailevat rodun käsitteen sisällöllistä epäselvyyttä. Johtuen rodun ja rasismien määritelmien vaihtelevuudesta myöskin rodullistamisen sisällöstä on vaikea päätyä aukottomaan yhteisymmärrykseen. Rodullistamisen käsitteen viehätys yhteiskuntatieteissä liittyy kuitenkin erityisesti sen prosessinomaiseen luonteeseen. On argumentoitu, että koska rodullistamisen prosesseja on tunnistettavissa ja ihmisten tiedetään kokevan rodullistamista, ei se käsitteenä välttämättä ole niin tyhjä tai ohitettavissa, kuin siihen kohdistuva kritiikki antaa ymmärtää. (Rattansi 2005, 272-274.)

Linda Åhäll ym. (2012, 7-8) viittaa Roxanne Dotyn (1993) predikaation käsitteeseen. Kategorisaatiota koskevassa luvussa ilmaisin, että kategorioihin kiinnittyy neulatyynymäisesti mielikuvien tasolla toimivia lisämääreitä. Doty tarkoittaa predikaatiolla miltei samaa tilannetta: liitämme asioihin ominaisuuksia, jotka ohjaavat käsitystämme siitä, mitä jokin tekee tai voi tehdä.

Rodullistaminen voi olla tarkoitukseltaan myönteistä, kielteistä tai neutraalia eli toteavaa. Yhtä kaikki rodullistetun kategoria on Roxanne Dotya (Åhäll ym. 2012) mukaille predikatiivinen, eli se antaa vihjeen rodullistetun toimijuudesta. Diskursiivisesti se kertoo, mitä rodullistettu tekee ja mitä ei. Rodullistamisen prosessissa valkoinen katse asemoi ei-valkoisen kehon kategorisoinnin alaiseksi. Rodullistavan kategorisaation tuloksena voi muodostua niin eksotisoivia, seksualisoivia kuin rasistisiakin asenteita tai käsityksiä jostain ryhmästä.

Esimerkki eksotisoimisesta on Pekan kokemus siitä, että hän tuo lisäarvoa hiphop-kulttuurista pitävälle kaveriporukalleen, koska hän on ruskea. Hiphop-kulttuuri on saanut alkunsa Yhdysvaltain afroamerikkalaisesta yhteisöstä.

Pekka: ”Mä oon tummaihonen ja jotkut vaaleeihoset diggaa hiphop-kulttuurista ja niille on iso juttu, et niillä on tummaihosii frendei. Ja me oltiin Virossa kerran yhen mun vaaleeihosen frendin kaa. Ja ne virolaiset oli silleen, et’ you are so blessed to have a black friend. Se on ihan cool. Mua ei haittaa. Kiva saada jotain positiivista palautetta siitä et’ on tummaihonen.”

Emirbayer & Mische nimeävät menneisyysorientoituneen ajallisen toimijuuden iterationaaliseksi, mikä tarkoittaa totuttujen tai tavaksi tulleiden toiminta- tai ajattelutapojen aktivoimista nykypäivän tarpeisiin. Menneisytydessä syntynyt kokemus ruumiiseen paikantuvasta toimijuuden rajallisuudesta voi siis toimia myöhemmässä elämässä myös tulevaisuuden suunnitelmia tai haaveita rajoittavana asiana. Käytännössä siis lapsuudessa koettu rasismi voi esimerkiksi olla osaltaan rakentamassa käsitystä omasta rajoittuneesta pystyvyydestä aikuisuudessa. (Ronkainen 2008.)

Iterationaalisuus voi toimia myös myönteiseen suuntaan. Puhuessamme Johnin identiteetistä, hän määrittelee sen ei-valkoiseksi ja tuottaa käsitteen ”siisti mamu”. Siistin mamun kategorian saaminen on rohkaissut Johnia verkostoitumaan myös sen jälkeen Suomessa asuessaan.

John: *”Mun mielestä se on semmonen ei-valkoinen. Mä oon semmonen aina semmonen.. siisti mamu. Semmonen miten ihmisiä kutsutaan.”*

Haastattelija: *”Siisti mamu. Mimmonen tyyppi on siisti mamu?”*

John: *”Semmonen.. haluaa työskennellä ja sitten aina semmonen aika positiivinen ja semmonen reilu tyyppi... - - se on semmonen nimi, joka tuli kun mie asuin (paikkakunta anonymisoitu) kaks vuotta sit vai kolme vuotta sitten. Mulla oli semmonen mikä... kämppis, joka oli vähän niinkö semmonen paikallisten suomalainen. Blondi ja semmonen vähän niinkö paikallinen suosittu. Paljon ystäviä hänen vieressä. Ja mie asuin hänen kanssa ja sitten meillä on semmonen hyvä ystävyys ja kaikki... Ja sitten alustavasti muut niinkö pelkää hengailla mun kanssa, mutta mulla hyvä ystävyys yks henkilön kanssa ja hän esittelee kaikille, siis hei tää on semmonen tyyppi, että ei tarvi olla sellainen ... Vähän niinkö sellainen kaukana. Se on semmonen prosessi, semmonen jatkuva. Melkein kuukauden aika. Ja sitte mullakin semmonen yhteistyö.. Ei yhteistyö...”*

Haastattelija: *”Yhteisö?”*

John: *”Yhteisö. Ja sitten me hengaillaan koko porukan kanssa. Ja sillan kun joku sanoo hei siis mä entinen rasistinen oikeesti, mutta kun mie hengailen sun kanssa, mie tajunnut että kuinka ulkomaalaisia on... hyviä ulkomaalaisia. Oikeesti on sanonut näin tällain. Sitte joku on sanonu, että tää on maailman paras mamu. Sitte vähän niinku siitä tulee semmonen... Ensiksi se oli huihin vuoksi, mutta sen jälkeen moni on kutsunut. Ja sitten kaikki ajattelee näin. Se on semmonen... Ei oo valkoinen identity mun mielestä. Joo.”*

Siisti mamu on hyvä ulkomaalainen, jonka kanssa vietetty aika osoittaa valtaväestöön kuuluvalla, että on myös stereotyyppistään myönteisellä tavalla poikkeavia ei-valkoisia ihmisiä. John oli kuullut itsestään käytettävän jopa ilmaisua ”maailman paras mamu”. John on saanut siistin mamun kategorian muilta ihmisiltä, mutta hän on omaksunut sen osaksi identiteettiään. Sen vuoksi maahanmuuttajuus on Johnin kohdalla paitsi tapahtuma hänen elämänsänsä, myös eräänlainen

rooli ja osa hänen minäkäsitystään. John kokee myös, että siistin mamun kategoria tuo hänen toimijuuteensa vaikuttajuutta, sillä hän on saanut muovattua aiemmin rasistisesti ajatelleiden henkilöiden ajatuksia aiempaa joustavampaan suuntaan. Kiinnostavalla tavalla John pitää kiinni siistin mamun identiteetistä ja selkeästi hahmottaa itsensä ei-valkoisena, mutta samalla pitää itseään suomalaisena.

John: *"Mie haluan elää semmonen oma elämää. Hän vielä luulee, et mie olen muslimipoika. Nyt mie oikeesti tunnen, et mie olen enemmän suomalainen kuin turkkilainen tai kiinalainen. Koska minun työskentelytapa on enemmän suomalainen, tarkka ja hiljaisempi kuin ennen."*

Kiteytetysti, 2010-luvun julkisessa keskustelussa maahanmuuttajan kategoriaan liittyy assosiatiivisina lisämääreinä islaminusko ja Lähi-Idästä tulevat sukujuuret. Aadolfin mainitsemisissa verkkokeskusteluissa toisinaan unohdetaan, että maahanmuuttaja tarkoittaa Suomeen muuttanutta henkilöä - myös eurooppalaista, pohjoismaista tai pohjoisamerikkalaista henkilöä. Aadolfin kokemukseen maahanmuuttajuuden ja rikollisuuden linkittymisestä yhtyy David Garland (2001, 184-185), joka puhuu kontrollin kulttuurista. Kontrollin kulttuurille on tyypillistä asemoida rikoksen tehneet ja jopa rikoksesta epäillyt nopeasti yksiselitteisen pahansuoviksi tai moraalittomiksi. Jopa pahansuopien ja moraalittomien rikollisten tappaminen voi olla joissain tilanteissa perusteltua yhteisen hyvän tai turvallisuuden nimissä. Garland (mt.) kytkee kontrollin kulttuurin erityisesti länsimaihin, mutta ilmiön länsimaisuus on helposti kritisoitavissa.

Aadolf: *"No yleensä, just niinku olettamus et oot muslimi jos tuut Lähi-Idän maista. Et se sitten silleen automaattisesti yhistetään. Vaik onhan sielläkin ateisteja tai muita... muun uskonnon ... tai vaikka vähemmistöjä, just niinku vaikka kristittyjä tai juutalaisia. Ja sit muutenki just huomaa, et sosiaaliset mediassa, esim. Facebookissa, jos on tapahtunu joku rikos, mis ei mainita mitään tekijän kulttuuritaustasta, niin sit siellä kun lukee niitä kommentteja, niin suurin osa on just silleen, että varmaan joku maahanmuuttaja."*

Haastattelija: *"Ja ku puhuttiin uskonnosta, niin ku joku on maahanmuuttaja niin mitä siihen liittyy?"*

Aadolf: *"Niin, siihen liitetään, että se on varmaankin muslimi sit samalla."*

Viime vuosina muslimit ovat David Theo Goldbergin (2009) mukaan alkaneet edustaa aggressiivista uskonnollisuutta ja kuoleman uhkaa, joka liittyy menneisiin ääri-islamistisiin terroritekoihin ja uskonnolliseen fundamentalismiin. Esimerkiksi Perussuomalaisten 1. varapuheenjohtaja Laura Huhtasaari ehdotti tammikuussa 2018, että kielteisen

turvapaikkapäätöksen saaneet turvapaikanhakijat tulisi laittaa säilöön odottamaan paluutaan lähtömaihinsa (Yle 2018). Kielteisen turvapaikkapäätöksen seurauksena säilöön joutuminen ei poikkeakaan liioin rikostuomion johdosta saadusta vankeustuomiosta.

Sellaisten ihmisten asema vaikuttaa olevan 2010-luvun Suomessa hyvin heikko, joilla on sukujuuria Lähi-Idässä. Mielleyhtymien tasolla Lähi-itä ja islaminusko näyttävät kulkevan käsi kädessä. Maltillinen islaminusko on jäänyt mediassa fundamentalistista uskonilmaisua vähemmälle huomiolle. Samalla muita uskontoja ja Lähi-Idän uskonnottomia ei ole julkisuudessa edes olemassa.

Haastattelija: *”Mä mietin, että jos ajattelee rodullistettuja ihmisiä ylipäättään... Niin esimerkiksi Lähi-Idän maista tulevien tyyppien asema on ehkä sidoksissa tähän tämän hetkiseen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen tilanteeseen. Mut tummaihosten ihmisten asema on ollu vaikea pitkin historiaa.”*

Pekka: *”Joo kyl. Mut muslimeil’ on vaikeeta kans. Jos sä oot muslimi niin sä oot niin vainottu. Ne on tällä hetkellä yhtä paskassa asemassa kuin tummaihoset. Ne on tippunu meidän levelille. Ellei pahemmalle.”*

Vaikka Lähi-Itä-taustaiset ihmiset ja islam assosioituvat toisiinsa, islam assosioituu lisäksi afrikkalaistaustaisiin ihmisiin. Islamilaiset symbolit, kuten naisten käyttämät huivit, synnyttävät valtaväestössä rodullistavaa kategorisaatiota. Vihjeet islamista näyttävät olevan keskeisin rasistisen puheen ja käyttäytymisen laukaisija nykypäivänä.

Jamila: *” Äiti ei ennen käyttäny huivii, mut nykyään hän laittaa silleen, että hiuksii näkyy kumminkin jonku verran. Niin siitä lähtien kun hän on käyttäny niin sit ollaan tultu kysyy, että puhutko suomee. Äiti on semmonen, et hän ei näytä ulkomaalaselta ollenkaan paitsi nyt, ku hän on käyttäny sitä huivia. - - Et vaikka vois kuvitella, kun eletään tällasta aikaa, et on paljon erilaisii uskontoja ja muuta esillä, niin silti - - Varsinkin nyt ku on tullu tosi paljon näitä maahanmuuttajii ja... ja tota noita terrori-iskuja niin nykyään otetaan paskemmin... Anteeks mun kielenkäyttö.. mutta niinku huomioon noi kaikki niinku huivit ja tämmöset. Sit ajatellaan, et hän kuuluu siihen terroriryhmään vaikka se ei todellakaan niin mene. Mut valitettavasti.”*

Islamilainen päähuivi, kuten hijab, on nähdäkseni politisoitunut symboli. Huivin käyttöä koskeva poliittisuus liittyy sekä islaminuskoisten että islaminuskoisen yhteisön ulkopuolisten erimielisyyteen siitä, onko huivi emansipatorinen vai sortava. Hiukset peittävässä huivissa on kuitenkin sen käyttäjän näkökulmasta kyse kulttuurisesta ja uskonnollisesta identiteetistä sekä kuulumisesta omaan yhteisöön. Kaikki islamilaiset naiset eivät käytä päähuivia ja uskontulkinnallisista eroista johtuen huivin pitämisen tapa vaihtelee eri alueilla, eri kulttuureissa ja

eri suvuissa. Jopa saman suvun tai perheen kesken voi olla eroja huivin pitämistä koskevissa traditioissa.

4.2 Rodullistetut representaatiot

Konkreettisella tasolla toimijuuskäsityksiin liittyy moninaisen ihmisyyden representaation puute. Representaation käsitteellä tarkoitetaan edustamista. Representaation tutkimuksessa on yritetty ymmärtää muun muassa sitä, miten esimerkiksi kulttuurin kuvaaminen erilaisissa medioissa tuottaa sekä ylläpitää käsitystä tietystä kulttuurista tai jälleenrakentaa sitä.

Sanna Karkulehto ym. (2012, 25) huomauttaa, että representaatio -käsitteen ohella toinen tärkeä käsite on performatiivisuus. Intersektionaalisuuden näkökulmana se pitää sisällään sellaisia väestöryhmien välisiä eroja todeksi tekeviä prosesseja, jotka asettavat heidät toistuvasti hierarkkisiin subjektipositioihin. Performatiivinen intersektionaalisuus viittaa käsitteenä orientaatioon, jossa on keskitytty normien, sääntöjen, järjestelmien, rakenteiden ja instituutioiden sekä diskurssien ja representaatioiden tapaan tuottaa eroavaisuuksia ja siten todellisuutta koskevia merkityksiä.

Pekka kertoo, että valkoiseksi tulemisen paine on ollut hänen lapsuudessaan arkipäivää.

Pekka: ” Kyl mä koin skidinä et mä oisin halunnu olla valkonen. Mä muistan, et mä en halunnu olla auringossa ja mä halusin suoristaa mun hiukset, et mä näyttäisin mahdollisimman paljon länsimaalaiselta. Mä ajattelin, et musta ei oo kaunista. Nyt aikuisena mä hiffaan, et musta on kaunista. Niin on valkonenki ja kaikki.”

Paine tulla valkoisen kaltaiseksi konkretisoitui Pekan lapsuudessa ainakin auringossa oleskelun eli ruskettumisen välttelemisenä ja haluna suoristaa hiuksia. Pekka kertoo, että merkittävin syy hänen kokemalleen paineelle olivat kauneushanteet ja kokemus siitä, ettei musta ole kaunista. Aikuistumisen myötä hän on ymmärtänyt, että kauneus ei riipu ihonväristä. Ei-valkoiset lapset elävät länsimaisten yhteiskuntien marginaalissa etenkin representaation osalta, mutta lukumäärällisesti heidän osuutensa väestöstä kasvaa jatkuvasti. Näin ollen myös käsitystä länsimaisesta tai suomalaisesta henkilöstä on aika päivittää.

Representaatiot ja kategorisaatiot vuorovaikuttavat keskenään siten, että representaatioiden puute johtaa yksiulotteisiin kategorioihin ja stereotypisointiin. Pidän kiinnostavana sitä, että valkoinen, länsimainen ja suomalainen limittyvät osittain kategoriamäärittelyissä, mutta eivät aineiston perusteella ole toisilleen synonyymejä. Tutkimuskumppaneista varsin moni kertoi olevansa suomalainen ja ei-valkoinen.

Performatiivinen intersektionaalisuus on hyödyllinen esimerkiksi tutkittaessa sitä, miten epätasa-arvoa tuotetaan. Tällöin tulee mahdolliseksi myös selvittää, millaisin menetelmin yhdenvertaisuutta voitaisiin tavoitella. Performatiivisuuden käsite on ymmärrettävissä feministisessä teoreettisessa viitekehyksessä myös Judith Butlerin performatiivisen sukupuolen määritelmän kautta, jonka mukaan sukupuolta esitetään tai tuotetaan toiminnassa (Hicks 2014).

Mediassa tai arkisissa keskusteluissa monietnisistä ja -kulttuurisista ihmisistä puhutaan etäännyttävällä ja toiseuttavalla tavalla. Toisin sanoen, se on yksiulotteista puhetta massoista, joka jättää ulkopuolelle henkilöiden yksilöllisyyden ja henkilöitä erottavat persoonalliset tekijät. Erityisesti turvapaikanhakijoita koskeva keskustelu tuottaa mielikuvaa persoonattomista, avuttomista massoista.

Esimerkiksi tammikuussa 2019 eri mediatalot uutisoivat Oulussa ja Helsingissä tapahtuneista lasten seksuaalisista hyväksikäytöistä (esim. Pohjalainen 2019; HS 2019). Turvapaikanhakijataustainen yrittäjä Rajkumar Sabanadesan (2019) osallistui julkiseen keskusteluun väittäen, että kaikki turvapaikanhakijat eivät ole yhtä taipuvaisia seksuaalirikoksiin kuin arabitaustaiset henkilöt. Myös Fanon (1986, 67) pohtii arabiväestön yhteiskunnallista asemaa:

”Minut on usein pysäytetty päiväsaikaan poliisin toimesta, kun he ovat tulkinneet minut arabiksi. Kun taustani on selvinnyt heille, he ovat pyytäneet vuolaasti anteeksi sanoen: ”Tietysti tiedämme, että martiniquelainen on eri asia kuin arabi. Olen tällöin protestoinut voimakkaasti, mutta minulle on sanottu, etten tunne arabeja.”

Sabanadesan (2019) perustelelee väitettään arabikulttuurin patriarkalisuudella. Patriarkaatti on kulttuurit ylittävä ilmiö. On mahdollista, että oman kulttuurin patriarkalisuus jää näkymättömäksi, koska oman kulttuurin konventiot näyttäytyvät neutraaleina, normaaleina tai tavallisina.

Stuart Hall (1997, 249-253) puhuu rodullisen stereotyypin käsitteen sijaan rodullistetusta representaatiojärjestelmästä. Eräs varsin yleinen etnisiä vähemmistöjä koskeva stereotyyppi on

”pahan neekerin”-representaatio, jossa suuri ja voimakas ruskea keho on väkivaltaisella ja seksuaalisella tavalla uhkaava tai vaarallinen valkoisille. Sosiaalisena konstruktivistina Hall (mt., 5) ajattelee, että asioiden merkityksellisyys rakennetaan ja toisinnetaan kielessä ja kulttuurissa. Toisin sanoen, merkityksellisyys ei käy ilmi materiaalisista ja luonnollisista ominaisuuksista vaan merkitys on kielellisesti tuotettua.

Kulttuuri on semioottisesti ymmärrettyä merkityskokonaisuuksien tai vaihtoehtoisesti diskurssien tulkintaa. Diskurssit ovat ajatuksia, kuvia ja käytänteitä, jotka mahdollistavat tavan puhua jostain ja tavan tietää jostain aiheesta. Semioottinen merkityksellistäminen tarjoaa ymmärrystä siitä, miten kieli tuottaa merkityksiä. Diskursiivinen lähestymistapa kuvailee representaation vaikutuksia ja seurauksia eli representaation politiikkaa. Diskursiiviset merkitykset liittyvät valtaan, hallintaan, identiteetteihin ja subjektiviteetteihin. Diskurssit vaikuttavat siihen, miten asioista ajatellaan, puhutaan ja opitaan. (Hall 1997.)

Pekka: *”Esimerkiks syy miks musta nähdään niin pahana ja miks niiden on niin vaikee edetä, niin se on ohjelmoitu meihin jo lapsena. Että musta ei oo hyvä asia. Joku leikki, esim Musta Pekka-korttileikki. Rakennetaan perheitä, joissa on tiäksä leipurii ja muuta, ja sit jos sä saat sen Musta Pekka-kortin, niin sit sun pitää äkkii päästä siitä eroon, muuten sä häviit. Niin sut ohjelmoidaan jo lapsena. Että hei, sulla on nyt se musta tyyppi. Hankkiudu siitä eroon nopee. Sit... Kuka pelkää mustaa miestä?(-leikki). Niin silleen, et.. Miks sitä pitäis pelätä? Et sä skidinä ajattele sen enempiä, mut se ohjelmoidaan jo pienenä sun päähän, et tää ei oo hyvä. Jengi ei välttämättä halua olla rasistei, mut ne suhtautuu vaik tummiin silleen, et tää ei oo hyvä. Ei sen takii, et ne haluis suhtautuu niin, mut se on vaan ohjelmoitu niiden päähän jo lapsena.”*

H: *”Miten sä koit ite lapsena tollaset?”*

P: *”No esimerkiks ku me pelattiin Mustaa Pekkaa, niin en mä hiffannu et tiätsä.. Et se oli niin paha juttu. Mut kyl mä myös hiffasin, et tää Musta Pekka, niin... Tää on sillei... Heh... Tää on meitsi. Et mä oon vähän niin ku oikeestaan tää. Itse asiassa mä löysin mummolta Musta Pekka-korttipakan. Niin mä kehystin sen Musta Pekka-kortin nyt. Se on kehystetty mun huonees. Sen takia, et mä muistutan, et me ollaan tultu pitkä matka. Se oli ennen ok, mut se ei oo enää ollenkaan hyvä juttu.”*

Arkisissa keskusteluissa kuulee toisinaan mainittavan ei-valkoisten ihmisten etnisyyksiä lisämääreenä heidän kuvailussaan, samalla kun valkoisten henkilöiden kuvailussa etnisyys jää näkymättömäksi. Richard Dyer (2005, 10) käyttää esimerkkinä elokuvien ja tv-sarjojen tiivistelmiä, joissa saatetaan kertoa valkoisesta henkilöahmosta vain hänen ammattinsa, mutta ei-valkoisesta hahmosta mainitaan myös hänen etnisyytensä tarkentavana kategoriana: ”Komedia, jossa poliisi ja hänen musta apurinsa selvittävät ryöstöä” tai ”elokuva lupaavalta Amerikan alkuperäisväestöön

kuuluvalta ohjaajalta”. Nämä lainaukset ovat vain kaksi konkreettista esimerkkiä vastaavasta tavasta. Tarkoituksena voi olla aidosti ystävällinen, mutta on huomionarvoista, ettei valkoisten henkilöiden valkoisuutta mainita.

Pekka kertoo, että afrodiasporassa elävien suomalaisten keskuudessa on olemassa jako vaaleisiin ja tummiin henkilöihin. Jako perustuu vaaleiden ja tummien afrikkalaistaustaisten ihmisten erilaiseen asemaan länsimaaisessa yhteiskunnassa. Pekka liittää tummien ihmisten vaikean yhteiskunnallisen aseman representaation puutteen kautta. Kuuluisat ja populaarikulttuurissa seksikkäinä representoidut afrikkalaistaustaiset kehot ovat hänen näkemyksensä mukaan afroyhteisön sisäisessä jaossa vaaleita.

Pekka: ”Ja mä oon huomannu kans sen, et mulatit. Light skinned... Niin me ollaan niinku tummaihoishierarkiassa silleen... Paljon helpommin lähestyttävii kuin tummaihoiset tummaihoiset. Ja moni tummaihoinen Hollywood-stara ei oo tummemmast pääst. Ne on sellasii light skinnei, niinku minä. Esim. Beyoncé, Alicia Keys, Chris Brown, Will Smith. Niin, sillei.. joo. Mä en tiä mist se johtuu, mut kyl mä huomaan sen ja kyl noi dark skinnitki sanoo. Tummaihoisis on se läppä, et on dark skinit ja light skinit. Kyl meil’ light skinneil on parempi asema, ku dark skineillä. Vaik ollaan tummaihoisii. Dark skineillä on vitusti vaikeempaa.”

Representaatio on kategorioita koskevaa viestintää, joka luo ja ylläpitää käsitystä tietyn kategorian toimijuudesta. John pohtii, mitä etnisyys hänen mukaansa on ja millaisen merkityksen hän antaa omalle tulkinnalleen toisten etnisyydestä:

John: ”Se on semmonen..Vähän niinku antaa impression ainakin mulle, että minkälaista se ihminen vois olla. Mutta en mie haluu torjuta heti kun mie tiedän, että mikä se race tai minkälaista ethnic group. Niin tulee vähän niinku semmonen suora ajatus. Siis mie haluan olla vähän niinku semmonen vague tai broad. Sitten mie voisin vielä jutella ihmisten kanssa, sitten mie vois vähän niinku tutustuu ihmisiin.”

Kielellisesti ymmärrettynä representaatio on siis predikatiivista. Representaatio tekee väitteitä representoidun ominaisuuksista ja siitä, mitä representoitu tekee tai voi tehdä. Sen lisäksi, että representaatio kuvailee subjektin toimijuutta, se tarkoittaa subjektipositiota vertailemalla subjektia suhteessa muihin. Subjektipositio on siis relationaalinen ja sen paikka todellisuudessa jäsentyy suhteessa muiden subjektien ja objektien paikkoihin. (Åhäll ym. 2012, 8.)

4.3 Etninen profilointi

Etnistä profilointia on tutkittu enimmäkseen Yhdysvalloissa, sillä afrikkalaisamerikkalaiseen väestöön on kohdistunut poliisin rasistista toimintaa siellä hyvin pitkään. Poliittinen kysymys viranomaisen tekemästä profiloinnista tuli kuitenkin vasta 1980-luvulla, kun kadulla pysäyttamisestä ja lentomatkustajien henkilöllisyys- sekä ruumiintarkastuksista tuli keskeinen osa huumeiden vastaisen sodan kontrollikäytänteitä. (Keskinen ym. 2018, 9.)

Etninen profilointi on asetelma, jossa ihminen pysäytetään tai häneen kohdistetaan muita poliisi- tai pakkotoimia, joiden ensisijainen syy on pysäytettävän ihmisen etnisyys, uskonto tai kieli. Käytännössä esimerkiksi poliisi ei voi tietää kadulla kulkevan ihmisen uskontoa, syntypaikkaa tai kieltä, joten pysäyttäminen perustuu ulkonäköön. Ilmiöstä käytetään myös nimitystä rodullinen profilointi, koska se kohdistuu rodullistettuihin ihmisiin. Pysäytetyn ihmisen oletetaan kuuluvan kulttuuriseen tai etniseen vähemmistöryhmään ja häneen kohdistuu epäily, että hän rikkoo lakia tai on todennäköinen häirikkö. Etninen profilointi voi olla myös lainvalvontatoimenpiteisiin liittyvää kohtuutonta voimankäyttöä, kun asiakas kuuluu rodullistettuun ryhmään. (Keskinen ym. 2018, 4, 7.) Tutkimukseni puitteissa etninen profilointi määrittyi rodullistamiseksi ja mahdolliseksi rasismiksi, johon liittyy legitiimiä väkivaltaa. Vaikka etnistä profilointia tapahtuu myös muissa viranomaisyhteyksissä, käsittelen tässä luvussa enimmäkseen poliisin roolia profiloijana.

Suomen Poliisihallituksen vuonna 2017 valmistuneen selvityksen tulosten perusteella voidaan päätellä, ettei etninen profilointi ole ongelma Suomessa, koska etnisestä profiloinnista ei juurikaan tehdä kanteita taikka valiteta. Selvityksessä mainitaan neljä tapausta, joissa virkamiesten toimintaa oli etnisen profiloinnin osalta tutkittu, mutta heidän toiminnassaan ei lopulta todettu olevan huomautettavaa. Huomauttamisen aihetta ei todeta, kun poliisi osoittaa, että viranomaistoimien kohdistaminen henkilöön liittyi ensisijaisesti johonkin muuhun syyhyn kuin henkilön ulkomaalaisuuteen. Toiminta on siis järjestetty siten, että suoritettavat poliisitoimet perustuvat yksittäistapauksesta tehtyyn kokonaisarvioon. Selvityksen mukaan Poliisiammattikorkeakoulussa ei ole nimenomaan etnistä profilointia koskevaa opetusta, vaan etnisen profiloinnin kieltä on läsnä kaikessa opetuksessa.

Näen poliisin etnisessä profiloinnissa kaksi ulottuvuutta: 1) ihmisen inhimillinen taipumus kategorisoida havaitsemiaan asioita ja 2) virkamiestyöhön liittyvä valta. Sikäli kun kategorisoiminen tapahtuu usein huomaamatta ja valtaosa poliisivirkamiehistä edustaa valkoista

valtaväestöä, etnisen profiloinnin sekä rodullistavien asenteiden välttäminen vaatii heiltä erityistä reflektiota.

Poliisihallituksen selvityksessä on eettisiä pulmia. Sen mukaan ulkomaalaisvalvontaa kohdennetaan muun muassa työmaille tai yrityksiin, joissa tiedetään työskentelevän ulkomaalaisia. Lisäehtona ulkomaalaisvalvonnalle selvityksessä mainitaan tieto aiemmista maassaoloa ja työolupia koskevien säännösten noudattamattomuudesta tai talousrikollisuudesta. Lisäksi selvityksestä ilmenee, että poliisi valvoo anniskelupaikkojen ulkomaalaisia työntekijöitä ja asiakkaita, tehden teemavalvontaan kuuluvia tarkistuksia. Vastaavia kokemuksia rodullistetuilla on rajavalvonnasta matkustustilanteissa. Tarkistusta tekevä viranhaltija voi todeta tekevänsä vain työtään, kun rodullistettu ihminen kokee, että hänet niin sanotusti poimitaan joukosta.

Arvo: ”- - Mutta.. oonhan mie joutunu ihan... Ranskassa siis aikuisiällä mie oon joutunu kunnolla tutkituksi siis bokserit riisutettu ja sitte aseistetut vartijat on ollu siinä ja saattanu mut lopulta lentokoneeseenki asti. Että mua luultiin vissiin oikeesti terroristiksi tai jotaki ko mie yksin matkustin vielä Israeliin, mutta ne varmaan sitte tarkisti jokku taustat ja katto että tää on muuten vaan hörhö, että ei tätä.. Ei oo vaarallinen.”

Ulkomaalaistutkintaan kuuluu myös vihjeisiin tai havaintoihin perustuvaa yksittäistapausten selvittämistä. Vihje voi olla vaikkapa yökerhon vahtimestarille selvinnyt tieto henkilön ulkomaalaisuudesta henkilöpapereiden tarkistamisen yhteydessä. Käytännössä vahtimestarille selviää siis henkilön kansallisuus, ei hänen suhteensa Suomeen, Suomessa oleskelun syy tai ajallinen pituus, kielitaito tai oleskelulupa. Henkilöpapereiden kertoman informaation perusteella ei ole mahdollista tehdä oletuksia tai päätelmiä henkilön suomalaisuudesta. Esimerkiksi Johnin kuvaus hänen monikerroksisesta ja rajoja ylittävästä taustastaan havainnollistaa henkilöpapereiden häilyvää informaatioarvoa:

John: ”Joo, elikä mä semmonen... Moni ei tiedä, että mä oon semmonen Kiinassa kasvanut turkkilainen, eli siellä on nimeltään uiguuri. Se on semmonen erikoinen kulttuuri, ei semmonen oikein kiinalainen. Sitten kun mie muutin Suomeen, en mie kertonut oikein kenellekään, että kuka mie oon... Siis oonks mie turkkilainen... Siis tavallaan mie oon, tai siis kulttuurin puolelta kyllä löytyy. Mut mulla on kiinalainen passi. Ja itekin tulee semmonen, ku ihmiset kysyy mistä mie oon kotosin, niin en voi kertoa sitä suoraan. Synnyin muslimiperheessä ja mun äiti ja isä molempi on... ei oo kova semmonen ollenkaan aktiivinen, mutta se on semmonen vähän niinku... Ei syödä possunlihaa ja käy siellä semmonen mosque.”

Ulkomaalaisvalvontaa koskevan vihjeen saatuaan poliisi tarkistaa henkilön maassaolon edellytykset ja kohdistaa ulkomaalaisvalvontaa henkilöön. Virkamiehen rodullistava suhtautuminen ei määritelmällisesti ole sinänsä etnistä profilointia. Toisin sanoen, virkamies voi ajatella rodullistavia ajatuksia ja suhtautua asiakkaisiinsa rodullisina ilman, että se näkyy hänen työnteossaan. Toisaalta virkamiehellä on tietotaitoa ja valtaa myös määritellä tai perustella hallintavallan käytön motiivejaan itselleen suotuisalla tavalla. Motiivien perustelun strategiana voi olla esimerkiksi individualistinen retoriikka, jonka mukaan vallankäyttö kohdistuu epäilyttävään yksilöön, joka vain sattumalta ei ole valkoinen. Pekka kertoo tilanteesta, jossa poliisi on ottanut hänet, hänen kaksi kaveriaan sekä yhden hänen seurueelleen tuntemattoman rodullistetun henkilön kuulusteltavaksi junasta konduktöörin vihjeen perusteella:

Pekka: ”Joku oli laittanu paskaa tiätsä jonnekki junan kahvalle. Sit me käveltiin ... minä ja mun kaks muuta... yks oli mulatti niinku minä ja yks oli kokonaan tumma ja me käveltiin siihen junaan ja mä olin just koskemassa siihen paskaan ennen ku mä hokasin, et ”hyi vittu tos on paskaa tossa junan kahvassa”. Sit mä olin silleen et ”hei itseasiassa, mennään ulos tost vaunust, mennään tohon toiseen vaunuun, niin me nähään jos joku osuu tohon paskaan”. Me mentiin äkkii ulos siit vaunust ja mentii siihen toiseen vaunuun ja mentiin toiselle puolelle sitä ovea, et me nähään sen ihmisen ilme, joka ei huomais sitä kakkaa joka siin kahvas on ja se osuis siihen. Meist se oli jotenki läppä juttu. Et me ei laitettu sitä siihen, ja mä meinasin osuu siihen, mut mä aattelin, et joku varmasti osuu tähän. Ja sit siin käviki silleen, et joku pukupäinen mies jossain vaiheessa niin... Se käveli siihen ja se laitto sen käden siihen kahvaan ja sit se katto sen kättä ja sit se haisto sitä ja sit se meni vessaan peseen sen käsii ja... Ja sit jossain vaiheessa joku somali tuli ja se oli just koskemassa siihen kahvaa, mut sit seki hiffas, et siin on sitä paskaa ja sit se katto ja näki meidät. Sit se nauro. Se juoksi kans sinne toiseen vaunuun, missä me oltiin ja sit se oli silleen ”mä tiän miks te ootte täällä, te katotte jos joku osuu tohon kakkaan”. Yhtäkkii mä näen, et siin on poliisiauto siel (anonymisoitu) asemalla. Ja konnari tulee meidän vaunuun ja se on sillei: ”Nää on ne jätkät, jotka laitto tota kakkaa tohon kahvaan”. Ne ottaa mut, mun mulattifrendin, mun tummaihosen frendin ja sit ne otti sen random somalin, ketä me ei edes tunnettu. Ja sit poliisit alko kuulustele meitä. Et mitä me oltiin tehty, miks me vandalisoitiin sitä... Ja sit se somali oli niin vitun vihanen. Me muut oltiin sillei chillisti, vähän naurettiin, et no, ne varmaan kelaa, et me laitettiin se koska me naurettiin tälle asialle. Se oli kyl läppä, et se somali oli niin vihanen. Siis ei meille vaan niille poliiseille. Koska sillä oli kiire jonnekki, se ei edes tuntenu meitä. Se oli vaan silleen, et mitä te pidättelette mua täällä. Ja meidän nimet otettiin ylös.”

Poliisihallituksen vuoden 2017 selvityksen tulosta voidaan pitää myönteisenä, sillä vähäisten kanteluiden perusteella etnistä profilointia ei juurikaan tapahdu Suomessa. Kuitenkin vielä kymmenisen vuotta aiemmin vuonna 2005 poliisin tietojärjestelmään kirjattiin yhteensä 669 syrjintärikosta, joissa on rasistinen motiivi. Näissä tapauksissa yleensä oli kyse tilanteesta, jossa henkilön pääsy ravintolaan on estetty rasistisin syin. Muut syrjintätapaukset tapahtuivat kaupassa, liikkeissa tai esimerkiksi terveyskeskuksen ajanvaraustilanteessa.

Monissa uhritutkimuksissa on havaittu, että vain osa rasistisista rikoksista ilmoitetaan poliisille. Syrjintää ilmenee siis mahdollisesti enemmän kuin poliisi saa tietoonsa. Esimerkiksi huonot aiemmat kokemukset kohtaamisista poliisin kanssa voivat vaikuttaa tapauksesta ilmoittamatta jättämiseen. Monissa tutkimuksissa on tunnistettu, että poliisin ja rodullistettujen asiakkaiden välillä on ristiriitaisuutta ja jonkin asteista luottamuspulaa (Keskinen ym. 2018; Sisäasiainministeriö 2007, 15.).

Kansainvälisellä tasolla yksi keskeisimmistä etnisen profiloinnin juurisyistä on huumesota, jota on käyty jo 40 vuoden ajan. Huumesodan aloitti Yhdysvaltain presidentti Richard Nixon, joka totesi Yhdysvaltain kongressille kesäkuussa 1971 huumeiden olevan amerikkalaisten suurin vihollinen. Tämän jälkeen Yhdysvaltain kieltolakipolitiikkaan yhtyi Yhdistyneet kansakunnat, jonka myötä Suomikin ryhtyi huumeiden vastaiseen sotaan. Huumesodan uhreja ovat pääasiassa olleet vähävaraiset ja rodullistetut henkilöt. Poliisi käyttää huumesodan nimissä raakaa väkivaltaa kansalaisia kohtaan. Birzerin ym. (2002) mukaan amerikkalaisilla poliisivoimilla on käytössään huumesodassa yhdestä kolmeen strategiaa. Näiden strategioiden hallitsemattomina seurauksina rodullistetut kansalaiset marginalisoituvat taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti entisestään, sillä huumeidenvastainen sota kohdistuu juuri heihin. Poliisi voi esimerkiksi tiukentaa valvontaa joillakin asuinalueilla, koska ne ovat profiloituneet satunnaisten huumausaineita koskevien poliisitehtäviensä johdosta riskialueiksi.

Huumeiden vastainen sota perustuu kolonialismille ja rasismille. Esimerkiksi Yhdysvaltain väestön keskuudessa kannabiksen käyttöaste on suunnilleen sama kaikkien etnisyyksien kohdalla, mutta huumausainerikoksista tuomitut ovat suurimmaksi osaksi rodullistettuja henkilöitä, kuten afroamerikkalaisia tai eteläamerikkalaisia. (Mikkonen 2016.) Toimittaja Dan Baum (Harpers 2016) on kertonut, että presidentti Nixonin erityisavustaja John Ehrlichman avasi hänelle huumesodan perimmäisiä syitä vuonna 1994 seuraavalla tavalla:

”Haluatteko tietää, mistä tässä on todellisuudessa kyse? Nixonin kampanjalla 1968 ja sitä seuranneella Nixonin Valkoisella talolla oli kaksi vihollista: sodanvastainen vasemmisto ja afroamerikkalainen väestö. Ymmärrättehän mistä puhun? Tiesimme, ettemme voineet tehdä laittomaksi sodanvastaisuutta tai mustaa väestöä, mutta jos saisimme marijuanahan liitettyä hipp-

liikkeeseen ja mustan väestön heroiniin sekä sitten kriminalisoitua molemmat aineet voimakkaasti, voisimme tuhota nuo yhteisöt. Voisimme pidättää heidän johtohahmonsia, tunkeutua heidän koteihinsa, hajottaa heidän kokoontumisensa ja tehdä heistä vihollisia iltatuutisissa. Tiesimmekö, että valehtelemme huumeista? Totta kai tiesimme. ”

Suomalaisessa rotuhygieniakeskustelussa alkoholia on nimitetty rotumyrkyksi, joka vaikuttaa suomalaisen rodun laatuun. Helsingin Sanomissa puitiin suomalaisten rotuhygieniaan vaikuttavia seikkoja huhtikuussa 1925. Jutussa mainitaan myös rotumyrkyt, joista käsiteltiin erityisesti alkoholia:

”Rotuhygienian on siksi rajoituttava vain ehkäisemään rodulle epäedullisten yksilöiden runsasta lisääntymistä, pyrittävä rajoittamaan rotumyrkyjen käytön levenemistä ja muovailemaan olevia oloja sellaisiksi, että niiden vallitessa pääsisi rodulle edullinen valinta vaikuttavaksi, että toisin sanoen kansan rotubiologisesti parhaat ainekset olisivat tilaisuudessa entistä enemmän jatkamaan sukuaan ja turvaamaan kansalle edullisten ominaisuuksien säilymisen.” (HS 15.4.1925)

Magnus tuo esiin, että hänen oletetaan kulttuuritaustansa vuoksi suhtautuvan laittomiin päihteisiin kuten kannabikseen myönteisesti:

Magnus: *”But they talk to you like.. They assume you might do, because you’re from Brazil, you know. And I’m like no... I mean, maybe. But it’s not automatic. And they think it’s automatic, because you’re from a place where you have to behave in a certain way and use a certain substance because people from there do. And that has happened more than once. So if people take for granted that maybe I do something. Like you are from there, you do that. That has happened more than once, I have to say.”*

Matthew Fogg (2016), eläköitynyt huumarikosyksikön päällikkö ja poliisi voitti vuonna 1998 Yhdysvaltain oikeusministeriötä vastaan tekemänsä haasteen ja paljasti Yhdysvaltain poliisin harjoittaman etnisen syrjinnän. Foggin mukaan poliisin työyhteisössä vallitsee hiljaisuuden kulttuuri, minkä vuoksi poliisin tekemä ihmisten kaltoinkohtelu ja tappaminen on saanut jatkua jo pitkään. Hän halusi lopettaa hiljaisuuden kulttuurin, sillä hän alkoi nähdä, että huumesodassa oli itseasiassa kyse taistelusta rodullistettuja ihmisiä vastaan. Huumesota on ihmisoikeuksien vastainen ja ennakoimaton, joten sen uhriksi voi joutua kuka tahansa. (mt.)

Fogg (2016) alleviivaa, että lainvalvonnan ei pitäisi puuttua huumebisnekseen lainkaan. Lainvalvonnan tulisi puuttua murhiin, raiskauksiin ja muuhun aidosti turvallisuutta ja elämää

uhkaavaan käyttäytymiseen. Hänen mukaansa alkoholin kieltolaki kesti vähemmän aikaa, kuin huumeiden kieltolaki on kestänyt, koska huumeiden kieltolaki ei kosketa kaikkia.

Huumeiden kieltolakia on kritisoitu laajasti ympäri maailmaa johtuen siitä, ettei huumeiden laittomuus ole onnistunut kitkemään huumeisiin liittyviä ongelmia. Neljäkymmentä vuotta Nixonin huumesodan julistusta myöhemmin näyttääkin siltä, että huumeet ovat voittaneet (Phillips 2010, 645). Vuonna 2010 järjestetyssä symposiumissa “Drug War Madness: Policies, Borders & Corruption” tuomari Jim Gray otti selkeän kannan huumereformin suuntaan todeten, että huumeet ovat täällä jäädäkseen. Kaikissa kansoissa, kaikkina aikoina on ollut päihdyttäviä aineita. Huumeita käytetään, olivat ne laittomia tai ei. Siitä syystä ainakin kannabis tulisi laillistaa. Laillistamisen myötä huumeiden käyttöön voitaisiin puuttua aidosti, kun käytöstä tulisi näkyvää eikä sitä tarvisi enää salailla. Grayn mukaan huumesodan voittajia ovat huumekaupan johtohahmot ja viranomaiset, jotka vastustavat huumekauppaa, jengit, yksityiset turvallisuuspalveluyrittäjät ja terroristiryhmät. Kaikki muut, erityisesti lapset, ovat huumesodan häviäjiä. Hän linjaa, että huumeiden tulisi olla lääkärien eikä poliisiviranomaisen kontrolloimia. (Phillips 2010, 677.)

5 Rasismi Suomessa

5.1 Suomalaisen rasismin olemus

”Suomalainen ynseys pakolaisia kohtaan opittiin viimeistään 1920-luvun alussa. Terrorin jaloista pelastautuneiden Suomeen asettuminen ei ollut helppoa.” (HS 26.11.1990.)

Historiallisesti rasismin ideologinen alku on määritettävissä, mutta ksenofobian eli muukalaispelon synty ei (Jokisalo 1999). Rasismi on ideologia, jossa ihmiset fyysisten tai biologisten eroavaisuuksien perusteella jaotellaan ryhmiin, joita kutsutaan roduiksi ja nämä rodut asetetaan hierarkiaan suhteessa toisiinsa. Rotuajatteluun kuuluu käsitys, jonka mukaan fyysisistä ominaisuuksista, kuten ihonväristä, on pääteltävissä ihmisen älykkyyttä, osaamista tai taipumuksia koskevia seikkoja. Rodullistamisesta tulee rasismia, kun siihen liittyy rotukategorisoinnin lisäksi ihmisryhmien arvottamista tai hierarkkisuutta. Rasismilla on ideologisia kannattajia siitäkin huolimatta, että ihmisten jaottelu ihmisroduiksi on todettu tieteellisen tutkimuksen piirissä epäpäteväksi (Shakir & Tapanainen 2005, 13).

Sen lisäksi, että rasismi on ideologia, se on myös tietoista ja tiedostamatonta toimintaa, käyttäytymistä, puhetta ja asenteita. Rasismi on siis etnistä syrjintää eli oletettujen rodullisten ominaisuuksien perusteella toisten ihmisten aseman heikentämistä, alistamista tai vähättelyä. On kuitenkin hyödyllistä mainita, että kaikki rasistiset asenteet eivät ilmene käyttäytymisessä, eikä kaikki syrjintä ole rasistista. (Shakir & Tapanainen 2005, 13.) Rasismi sijoittuu käsitteenä muukalaispelon eli ksenofobian alle. Shakir & Tapanainen (mt, 14-15.) määrittelevät muukalaispelon Euroopan yhteisöjen komission puitepääotosihtotuksen mukaisesti ”uskomuksiksi, joiden perusteella tiettyjä yksilöitä ja ihmisryhmiä pidetään muuta huonompina rodun, ihonvärin, syntyperän uskonnon tai vakaumuksen, kansallisen tai etnisen alkuperän takia.”

John tekee yrityksessään myyntityötä ja kertoo syrjinnän kokemuksesta työssään:

John: ”Siis sen hetken kun mie näin häntä, mie tiedän että okei tää on semmone jätkä. Sen näkee sen silmistä. Koska jos sie asut täällä niin pitkään, siis kuus vuotta, sie aina tiedät minkälaisista ihmisiä sie voit jutella ja minkälaisista ei voi jutella mitenkään. Se on semmonen tyyli, mitä mie

huomannut heti. Mutta silti mie pakotin. Ei, tää on bisnestä. Mie ajoin paikalle ja aloitan tämän homman ja mietin, että miten sen pitäis jatkuu. Sitten mie vielä teen mun myyntipuheen ja kaikki. Mutta se aina se... miten hän näkee mut... Ei oo vihaa, mutta vähän niin ku niin erilainen. Ja sen jälkeen, mie sanoin "Hei, miltä se kuulostaa". Sitten hän kattoo, kysyy multa kuka mie oon, mistä mie oon kotosin ja... Siis hän kysyy minun uskontookin. Ja mie sanon, miten tää liittyy mun myyntiin. - - Siis hän kysyy näin. Ja mulle tulee semmonen, ei negatiivinen, mutta semmonen... Miksi sie kysyt? - - Ja sen jälkeen mie haluan ihan niinkö pois sieltä ja sanon "Kiitos, mie nyt lähden" ja mie annan sille vielä käden hänelle. Koska tää miten mie aina hoidan, myynti vai ei, mie haluisin virallinen... semmonen loppu. Joo, kätellä. Ja hän sanoo ei. Ei kätellä sun kanssa. Ja siis mun käsi on in the air like for ten to fifteen seconds and then he said no. Ja sitten mie sanon okay. Siis tämä on ensimmäinen kerran kun mie tapaan tämmönen ihminen. Mie sanoin "Hei, kiitos päivästä. Mie oon tosi iloinen, että mie oon tavannut sut." Ja sit mie lähdin pois."

Rasismia kohtaavien henkilöiden joukko on erittäin heterogeeninen. Suomen kontekstissa puhe kulttuurisesta valtaväestöstä ja siitä poikkeamisesta tarkoittavat toisin sanoen sitä, kuka on suomalainen. Laissa (301/2004) ulkomaalaisella tarkoitetaan henkilöä, jolla ei ole Suomen kansalaisuutta (3§). Maahanmuuttaja taas on henkilö, joka on muuttanut synnyinmaastaan toiseen maahan asumaan. Maahanmuuton syitä kuvastavia kategorioita ovat esimerkiksi turvapaikanhakija, pakolainen tai kansainvälinen tutkinto-opiskelija. Suomessa on myös kansallisia etnisiä tai kulttuurisia vähemmistöjä, kuten tataarit, saamelaiset ja romanit, jotka kokevat rasismia ja toiseuttamista suhteessa valtakulttuuriin.

Valtakulttuurin käsitekin on varsin mutkikas, koska suomalaisessa kulttuurissa ja jopa kielessä on merkittäviä alueellisia eroja. Lisäksi mitään alkuperäissuomalaisuutta ei tosiasiallisesti ole olemassa, eli myös nykypäivän suomalaiset ovat maahanmuuttajataustaisia, kun tarpeeksi kauas henkilöhistorioihin perehdytään. Näin ollen ajatus suomalaisesta yhtenäiskulttuurista ei pidä paikkansa ja se on vahingollinen, koska yhtenäiskulttuurin myynti luo eriarvoisuutta. Käsitys suomalaisen kansan ja kulttuurin yhtenäisyydestä on Miika Tervosen (2017) mukaan rakennettu sortovuosien ja venäläistämisyarkimysten paineessa. Vaikka Suomessa on rotua useammin käytetty heimon tai kansan käsitteitä erityisesti historian tutkimuksessa, on suomalaisuus noussut myös heimopuheessa syntyperästä ja biologiasta. Tervonen (mt.) toteaa, että useimpien historian tutkijoiden näkemys suomalaisuudesta ilmentää tavanomaista ekseptionalismia, eli kansallisylpeyteen liittyvää oman kansan poikkeuksellisenä näkemistä. Näkemys poikkeuksellisuudesta liittyy taas essentialismiin eli siihen, että suomalaisuus on jollain tapaa olemuksellista, selvärajaisista ja yhdenmukaista.

Tutkimuskirjallisuuden perusteella näyttää siltä, että on olemassa useita rasismeja ja rasismi todellistuu useammalla eri toiminnan tasolla. Yksilötason rasismi, rakenteellinen rasismi ja institutionaalinen rasismi ovat kaikki omanlaisiaan, mutta toisiinsa liittyviä prosesseja. Yksilötason rasismi elää yksilöiden asenteissa, puheissa, kirjoituksissa ja käyttäytymisessä. Käsittelen yksilötason rasismin ilmiöistä solvauksia omassa luvussaan, koska se näyttää aineiston valossa olevan keskeisin ulossulkemisen ja rodullistamisen tapa.

Magnus kertoo tilanteesta, jossa hänelle tuntematon ihminen on näyttänyt keskisormeaan. Keskisormea näyttänyt henkilö oli pitänyt kättään lähellä rintakehäänsä ja vaikuttanut Magnusen mukaan hermostuneelta tai varautuneelta tullessaan vastaan tienylityksessä.

Magnus: "I have been showed the middle finger by a random person, but the thing is I am a big guy. But there was this one... And he was walking across the street... It was almost adorable, because he felt like he needed to show me something. So, you know, I could see him holding his middle finger close to his chest and walking very nervously. And I was like, wait a minute, is that what is happening here. - - I think he was scared, because why else would he be so reserved. So, I saw him clearly holding his middle finger."

Rakenteellista rasismia kuvailee Asa Hilliard (1992), jonka mukaan valkoisuuden tutkimuksessa rasismi tarkoittaa rakenteiden, toimien ja uskomusten kokonaisuutta, joka systematisoi ja johtaa epätasa-arvoista etuoikeuksien, resurssien ja vallan jakautumista. Tämä kokonaisuus palvelee valkoista väestönosaa ja hankaloittaa rodullistettujen ihmisten asemaa. (DiAngelo 2018, 56.) Institutionaalinen rasismi voi olla synonyymi rakenteelliselle ja systemaattiselle rasismille, mutta siihen voi sisältyä myös vain sille ominaisia piirteitä. Institutionaalinen rasismi, jota määrittivät ensimmäisenä Ture & Hamilton (1967), viittaa rodulliseen syrjintään, eriarvoisuuteen, hyväksikäyttöön ja ylivaltaan organisatorisissa ja institutionaalisissa yhteyksissä, kuten puhuttaessa kansallisvaltiosta tai työmarkkinoista. Institutionaalinen rasismi voi olla ilmiselvää, esimerkiksi tiettyyn etnisyyteen kuuluvien henkilöiden ulossulkemista rekrytointitilanteessa. Silti paljon useammin se on piilevä ilmiö, jossa organisaatiot tai yhteisöt tarjoavat resursseja joillekin ryhmille enemmän kuin toisille ilman julkilausuttua rassistista tarkoitusta.

Aadolf: "Ja sit niin! No siis siitä syrjinnästä. Et kai seki on sit jonkinlaista rasismii, mut mä oon huomannut, et kun on vaikka laitellu noita työhakemuksii. Mä oon tosi aktiivinen tossa työnhaussa. Koetan ettii kesäduunii yleensä vuosittain. Mä oon huomannu, et mä oon laittanu jopa sata työhakemusta ja mä saatan saada vaan yhen tai kahen työhaastattelun. Niin mä luulen, et se nimi

myös vaikuttaa. Et jos on ulkomaalainen nimi, niin sä saat vähemmän niitä työhaastatteluja. Vaikka cv näyttäs kuinka pätevältä.”

Tässä tutkimuksessa määrittelen rasismien rodullistamisen tavoin prosessina. Rasismintutkimuksen näkökulmasta prosessinäkökulman kiinnostuksena on selvittää prosessiin johtavia ja sitä ylläpitäviä tekijöitä. Rasismien prosessiajattelussa on kaksi pääasiallista tasoa: 1) makrotaso, joka tarkastelee rasismia historiallisissa kontekstissa ja syventyy yleisiin yhteiskunnallisiin mekanismeihin. 2) Mikrotaso, joka on kiinnostunut ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa tapahtuvista ns. mikrososiaalisista vaikutuksista.

Näiden kahden tason väliin asettuu ns. mesotaso, joka viittaa yksilön elämää koskettavien yhteisöiden väliseen vuorovaikutukseen, kuten työpaikan ja perheen väliseen suhteeseen tai vaikkapa naapuruston sisäiseen vuorovaikutukseen. Esimerkiksi pienessä kanadalaisessa kaupungissa tehdyssä etnografisessa tutkimuksessaan Jeffrey Denis (2015) havaitsi, että ihmisten taipumus kategorisoida toisia, samastua ideologisesti itsensä kanssa samoin ajatteleviin toisiin ja vältellä politisoituneina pitämiään asioita (*political avoidance*) tukee välinpitämättömien tai jopa rassistien asenteiden säilymistä samassa naapurustossa asuvaa alkuperäisväestöä kohtaan. Asenteet säilyivät siitä huolimatta, että kanadalaisella uudisasukkaalla oli toistuvasti myönteisiä vuorovaikutustilanteita alkuperäiskansan jäsenen kanssa. (Clair & Denis 2015, 860.)

Matthew Desmond & Mustafa Emirbayer (2009, 342-344) ovat havainneet viisi virhepäätelmää rasismia koskevissa keskusteluissa. Ensimmäinen on **yksilöllisyyden virhepäätelmä**. Rasismi yksilöityy siis yksittäisten henkilöiden ajatuksiksi. Tällöin ihmiset voidaan jakaa kahteen tyyppiin: heihin, jotka syyllistyvät rasismiin eli rasisteihin ja niihin, jotka eivät toteuta rasismia eli ei-rasisteihin. Yksilöllisyyspäätelmään liittyy käsitys siitä, että rasismi on tarkoituksellista ja tietoista. Todellisuudessa rasismi on kuitenkin usein opittua, tiedostamatonta, arkista, kohteliasta ja implisiittistä. Rasistisella käytöksellä tai puheella on usein hyvä tarkoitus.

Pekka: ”Joo ja toinen asia oli, et mä tulin tähän mun alaovelle ja mul ei ollu avaimii. Sit joku tyyppi tuli alaovest ulos ja mä kysyin, et voinko mä tulla samalla ovenavauksella. Ja se sanoi, että ”mitä, asuuskäytäällä muka?”. Sit mä olin silleen, et joo. Ihan niin ku se kysyis jos mä oisin joku valkonen nuori tyttö tai mies keitä se päästää samalla ovenavauksella, et asuuskäytäällä.”

Laillisuuspäätelmä taas muodostuu sellaisesta ajatuksesta, että rasismi häviää, kun rasismien mahdollistavat lait kitketään pois. Vaikka syrjintä kiellettäisiin lailla, syrjintää voi siltikin tapahtua. Esimerkiksi se, että varkaus on rikos, ei estä varkauksia tapahtumasta. Laittomuus sisältää kuitenkin pelotevaikutuksen, sillä laittomaksi määritellystä teosta seuraa sanktio. **Näennäisen osallistamisen virhepäätelmä** tai **tokenistinen virhepäätelmä** tarkoittaa käsitystä, että yksittäisten sorrettiin väestöryhmään kuuluvien henkilöiden nostaminen vaikutusvaltaisiin asemiin hävittää rasismien. On kuitenkin selvää, että emme voi kyseenalaistaa rodullistettujen henkilöiden heikkoa yhteiskunnallista asemaa Yhdysvalloissa sillä argumentilla, että Yhdysvalloilla on ollut rodullistettu presidentti. Tai todeta, ettei rodullistettujen ja valkoisten naisten välillä ole erityistä taloudellista eriarvoisuutta sillä perusteella, että vaikkapa Oprah Winfrey on vauras henkilö. (Desmond & Emirbayer 2009, 343.)

Neljäntenä Desmond & Emirbayer (2009, 343) nostavat esiin **historiallisesti virheellisen päätelmän**. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että historiallisten tapahtumien vaikuttavuutta nykypäivänä ei pidetä todellisena. Saamelaisten ylisukupolviset traumat, kolonialismi, kallonmittaukset, rumpujen polttaminen, epäinhimillistävä suhtautuminen ruskeisiin ihmisiin esimerkiksi markkinoinnissa, sterilisaatiot, sorto ja orjuus eivät historiallisen virhepäätelmän puitteissa voi mitenkään liittyä nykypäivään. Tämä ajatuskokonaisuus on hankala ottaa vakavasti, sillä rotu on yleisen tiedon valossa historiallisesti rakentunut keksintö. Kuten Lehtola (2012, 12) toteaa, historian kerronnassa on aina läsnä valtaa. Historiaa on hankalaa kertoa niin kattavasti, ettei kukaan tarinan osapuolista jäisi varjoon. Historian kirjoitukset ovatkin näkökulmasidonnaista tulkintaa tapahtuneista asioista, sillä ne eivät voi täydellisesti kuvata sitä mitä todellisuudessa tapahtui.

Viides virhepäätelmästä on **muuttumattomuus** eli ajatus siitä, että rasismi on staattista, pysyvää ja samanlaista ajasta toiseen. Tyypillinen pysyvyyspäätelmästä kumpuava kysymys voisi olla esimerkiksi, että ”onko rasismi vähentynyt tai lisääntynyt viimeisen vuosisadan aikana”. Rasismien vähenemistä tai lisääntymistä on monimutkaista määrittää, koska rasismia ei voi laskea kuten vaikkapa syntyvyyttä. Sen sijaan, että pohdittaisiin sitä, onko nykypäivänä enemmän vai vähemmän rasismia kuin ennen, on ehkäpä hyödyllisempää tarkastella rasismien ilmenemisen tapoja ja muutosta niissä. (Desmond & Emirbayer 2009, 344.)

Valkoisen etuoikeuden ytimessä on individualismi, eli käsitys ihmisistä ensisijaisesti yksilöinä, ja sitä kautta elämässä saavutetuista asioista osoituksena yksilön ansioista tai pystyvyydestä. Näin ollen tuleminen valituksi työhön, saadut tai hylätyt pankkilainat tai asiakaspalvelun laatu näyttäytyvät yksilön onnistumisina tai persoonaan liittyvinä tuloksina. Individualismia voidaan kritisoida kuitenkin siitä, että usein mainitun kaltaiset ansiot palautuvat yhteiskunnan rakenteisiin ja yksilön asemaan yhteiskunnassa. (Kendall 2002, 10.)

5.2 Solvaukset eron tekemisen muotona

Haastatteluaineistosta nouseva rasististen haukkumasanojen kirjo on melko laaja ja haastateltavat kohtasivat heidän etnisyyteensä kohdistuvia haukkumasanoja usein. Solvaukset ovat aineiston perusteella niin keskeinen rasismin ilmenemismuoto, että ne ansaitsevat oman käsittelylukunsa. Moni etnisyyteen kohdistuva solvaus kantaa mukanaan historiaa, joten niiden käyttäminen edes tutkimuksellisessa tarkoituksessa on eettisesti mutkikasta. Tästä syystä käytän omassa kirjoituksessani ilmaisua n-sana ja vain aineistoviittauksissa sanaa ”neekeri”. Toimin samoin myös ä-sanan ja ”ählämin” kanssa. Joillekin ilmaisuille ei kuitenkaan ole vakiintunutta sensitiivistä vastinetta. Pyrin välttämään sellaisten käsitteiden käyttämistä muuten, kuin aineistoon viitattaessani. Tutkimuksen teoreettiset sitoumukset ja metodologiset lähtökohdat edellyttävät erityistä tarkkuutta tutkimuseettisyydessä. Haluan mukailla Anna Rastaa (2007, 119) valintaa tavoitella tekstileille rasisminvastaista sävyä käyttämällä ilmaisuja n-sana ja ä-sana sen sijaan, että kirjoittaisin käsitteet auki.

Vanhojen solvausten rinnalle on syntynyt litania uusia rasistisia käsitteitä, joita haastateltavat kertoivat kuulleensa. Uusista sanoista osa viittaa henkilön ulkonäköön, uskontoon sekä suvun alkuperään. Suomessa vaikutetaan tunnistavan, että esimerkiksi n-sana sisältää herjaavia merkityksiä. Silti sen käyttöä toisinaan oikeutetaan vetoamalla siihen, että se on suomen kielessä ”neutraali” sekä siihen, että sen käyttäjä ei välttämättä tarkoita pahaa. Tätä ajattelutapaa voidaan kutsua suomalaiseksi ekseptionalismiksi. Ekseptionalismin tarkoittaa tavallisesti käsitystä oman maan erinomaisuudesta tai poikkeuksellisuudesta verrattuna muihin maihin. (Rastas 2007, 119, 122; Tervonen 2017).

John Cairns (2001, 34) määrittelee ekseptionalismin käsitykseksi, jonka mukaan jokin säännöstö tai käyttäytyminen on tavallista tai sopivaa vain tietyille yhteisölle tai ryhmälle. Olen arjessani

huomannut, että keskustelut n-sanan käyttämisen soveliaisuudesta ovat sanan käyttämisen puolustajien näkemyksen mukaan liiallista poliittista korrektiutta. Pidän tärkeänä pohtia sitä, keillä on oikeus määrittää mitä käsitettä jostain väestöryhmästä on sopivaa käyttää. Joidenkin yhteisöjen jäsenet myös toivovat, etteivät yhteisön ulkopuoliset viittaa heihin samoilla sanoilla, kuin he viittaavat toisiinsa. Muun muassa Leif Hagert ja Janita Nyman mainitsivat romaniyhteisöä käsittelevässä Yle Puheen radio-ohjelmassa, että vaikka he käyttävät m-alkuista sanaa, he eivät toivo esimerkiksi viranomaisen käyttävän sitä, vaan käsitettä romani. (Yle Puhe 2017.)

Jotkut sanoista ovat myös uudistettuja versioita tutuista haukkumasanoista. Uudistetuista sanoista ”hiekkaneekeri” ja ”matu” eli lyhenne sanasta maahantunkeutuja, nousivat muita useampaan otteeseen esiin. Arvo, jonka ystäväpiiriin kuuluu rassistista kieltä käyttäviä ihmisiä, pohtii hiekkaneekeri-sanan käyttöä:

Arvo: ”-- ja sitte se hiekkaneekeri, minusta se on vaan hieno kerta kaikkiaan, että... Mie oon... Mieki oon hiekkaneekeri. Siis niinkö ei vois kuvitellakkaan, että sen sais väännettyä tuommoseen. Eihän semmosta englanniksi oo. En mie tiä millä nimellä englanniksi haukutaan Lähi-Idästä tulleita. Onko ne vaan terroristeja vai mitä ne on. En mie oo mitään sand niggeriä kyllä kuullu.”

Matu- tai maahantunkeutuja-sanojen käyttö on yleistynyt vuoden 2015 pakolaiskriisin jälkeen, jolloin pakolaisten valtavasta määrästä puhuttiin mediassa persoonattomasti kuin luonnonilmiöistä, esimerkiksi aaltona tai vyörynä. (esim. Yle 2016.)

Aadolf: ”Me oltiin kavereitten kaa baaris ja sit pilkun jälkeen käveltiin taksitolpalle ja mm.. Ei ollu mielessä siis mitään etuilla ja näin. Mut siis lähinnä kyseltiin, et jos muut on ajamassa (kaupunginosa anonymisoitu) päin ja mahtuis samaan taksiin, niin ollaan valmiita hyppäämään, niin voidaan jakaa meidän kulut. Ei siinä yritetty ottaa mitään om—ihan omaa taksia ittellemme. Sit joku.. joku mies tota huutelee sieltä jonosta, että: saatanan matu, että takas siihen jonon perään. Matuhan meinaa, että maahantunkeutuja, niin kyl se vähän sitte niinku ärsytti. Et siinä oli vähän sitte sanaharkkaa molemmin puolin.”

Solvausten joukosta on tunnistettavissa sanoja, jotka ovat tulkittavissa haukkumasanoiksi vain puhujan äänensävyyn ja asiayhteyden perusteella. Sana siis itsessään ei ole sisällölliseltä merkitykseltään itsestään selvästi loukkaava. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *mamu*, joka on lyhenne sanasta maahanmuuttaja sekä *pakolainen*.

Aadolf: *"No, öö toinen tilanne. Mä olin mun toisen turkkilaisen kaverin kanssa ulkona. Me oltiin kävelemäs, sit meitä vastaan tuli joku nainen. Me ei sanottu mitään, eikä otettu ees mitään kontaktii siihen. Se kattoo meitä, sit se rupes yhtäkkiä vaan huutaan, että saatanan pakolaiset!"*

Suhtautumisessa nimittelyyn oli kuitenkin haastateltavien keskuudessa hyvin paljon eroa. Osa haastateltavista koki, että herjaavilla sanoilla on monia asiayhteysidonnaisia merkityksiä. Osa taas ei tunnistanut kokeneensa rasismia, mutta kertoi myöhemmin tulleen nimitellyksi tai solvatuksi haukkumasanoilla. Esimerkiksi Aadolf kertoo, että hän ei pidä läheisten valkoisten ystäviensä taholta nimittelyä loukkaavana, mutta kokee samanlaisen puheen tuntemattomien ihmisten suunnalta solvaavana:

Haastattelija: *"No miltä ne tuntuu ne sanat sun mielestä, jos sua sanotaan sellasilla sanoilla?"*

Aadolf: *"Kyl se.. Nii. Vois tässä vähän käyttää sillee et suoraan, että vituttaa?"*

H: *"Voi käyttää."*

A: *"Siis omassa kaveriporukassaki itekki heitän, niinku ittestäni. Tai siis, mä oon niinku tosi huumorintajunen. Ja just kaverit heittää jotain tämmöstä ns. Niin mä en ota sitä itteeni, koska mä tiedän että ne ei tarkota oikeesti. Et ne on niinku hyvii kavereita. Koska mä itekki heitän, saatan välillä heittää ittestäni jotain tommost. Niin se on ihan ok, mut jos täysin random... tuntematon ihminen heittää niin yleensä se meinaa, et se oikeesti tarkoittaa myös. Ja se sit kiehuu sitten päässä."*

Solvaamisen sietämistä sekä sitä, että tuottaa itseironista huumoria omasta etnisestä vähemmistöasemastaan itsensä nimittelyn keinoin pidettiin haastateltavien keskuudessa huumorintajuisuutena. Tällaisen päättelyn vastinparina on käsitys, jonka mukaan nimittelyyn puuttuminen on huumorintajuttomuutta. Toisaalta nimittelyn sietämistä pidettiin vahvuutena:

Arvid: *"- - Kyllä, esimerkiksi neekeri-termiä saatetaan käyttää, mutta se on pakko niinkö pistää villasella, ihan pakko. Että sitte... Jos niissä piireissä haluaa mitenkään niinku ... sanotaan... kunnioitus on ehkä väärä sana, mutta niinku pitää sitä omaa paikkaa ni silloin on ihan turha näyttää mitään heikkouden merkkejä, että..."*

Pekka kertoo kokeneensa rasismia koko elämänsä. Hän mainitsee lapsuudenkokemuksen Suomen Tivolissa kaikkein traumaattisimmaksi rasismikokemuksekseen:

Pekka: *"Mä olin Suomen Tivolis ja mä menin jonnekki laitteeseen, mä olin yksin siin. Siihen tuli kaks poikaa. Sit ne sano toisilleen, että "kato afroneekeri, kato tääl on neekeri" sit ne otti kännykän esiin ja otti musta kuviin. Sen koko ajan ne otti kuvii ja hoki, että afroneekeri. Ja mul oli vitun paska*

fiilis. Mul oli vaan niin hakattu olo sisäisesti. Tuli vaan sellanen avuton... Et mun päälle tallottiin. Mul jäi traumat tosta ja mä en haluu antaa ton tapahtuu uudestaan.”

Satunnaisesti kuulee väitettävän, että n-sana ei voi olla kovin kielteinen, sillä muun muassa afroyhteisön jäsenet käyttävät sanaa viitatessaan itseensä ja toisiinsa. N-sanaan liittyy silti selkeästi erilaisia merkityksiä, jos sitä käytetään vastarinnan ja yhteisöllisen identiteetin tuottamisen välineenä kertomaan ikään kuin meidän asemastamme sortavissa rakenteissa toimiessamme tai jos se on ilmaus, jolla muut asemoivat toisia ihmisiä rakenteellisissa hierarkioissa. (Rastas 2007, 135.)

H: ”Mitä se sun mielestä tarkoittaa se n-sana?”

P: ”Se riippuu ihan kuka sen sanoo. Mut tota tota, ei se oo kiva sana. Jos sä sanot neekeri niin kyl se on heti tiätsä... Se fiilis mikä tulee on, et mä oon vähempi ku sä. Et mä oon ruma. Et mä oon musta. Et mä en oo kaunis. Et mä en kuulu tänne. Mut jos sen sanoo toinen tummaihonen, niin... se on vaan enemmän sellanen veljellisyyden osotus tavalla tai toisella. - - Et vähän niinku sillee, et me ollaan koettu toi haukkumasana, mut me käytetään ite sitä läppänä. Se yhdistää meit. - - Ja sitte jossain vaihees jopa mun vaaleeihoset frenditki, kyl osa niistä, ketkä on mun tosi tosi tosi hyvii frendei... Niin pystyy sanoo mua niinku tota.. ”ma nigga”. Mä oon tehny kyl selväks, et kyl sä voit sanoo ton mun edes. Mä tiedän, et sä rakastat mua. Mut älä käytä tota sanaa, sillon ku on muita tummaihosii lähistöllä. Koska siinä tapauksessa... Sä et oo niiden frendi. Ja jos sä sanot sen, se heti hittaa niitä.”

Rasististen solvausten sävy on vähättelevä ja niiden viesti on selvä: ruskea henkilö ei kuulu tänne. Solvaukset herättävä epävarmuutta omaa jäsenyyttä kohtaan ja rikkovat kuulumisen tunnetta johonkin paikkaan Rasistisia valta-asetelmia voidaan purkaa luomalla kuulumisen tiloja sorretuille väestöryhmille. Valkoisen valtaväestön paikoissa

Pekka: ”Viimisin oli, ku mä oli dösäs. Tästä on varmaan joku kaks viikkoo. Sit siel oli kaks känniläistä siel takana. Mut sit siel oli kaks somaliteinii kans. Ne känniläiset halus bondaa niiden somppujen kaa. Ne oli sillei et joo et... Minkälaista musaa te kuuntelette. Ne teinisomalit oli sillei, et me kunnellaan räppii. Sit ne kysy niilt teineiltä, et kuka on hyvä räppäri. Sit ne vastas, et Kendrick Lamar. Sit yks känniläinen oli sillee, et Adebisi on. Ja nää teinit on liian nuoria tietämään, kuka on Adebisi, mut mä tiedän kuka Adebisi on. Se on sellanen vanha ikoninen legenda, tummaihonen hahmo sellases sarjassa kuin Kylmä rinki, josta tehtiin paljon tummaihoismemejä. Ja heti ku se sano tän.. Se ei oo mikään räppäri, se on vaan iso tummaihonen mies. Heti ku se sano tän, mä hiffasin heti mihin tää keskustelu on menossa. Sit ne alko droppaa nekre-sanaa, et ”no mut hei, te ootte hyvii neekereit” ja sit mä heti näin niiden somalien ilmeestä, et se kosketti... Se satutti toi sana niitä. Ja sit neki huomaa sen ja kysy, että ”Miks te nyt vaivaannuitte, te kutsutte toisiinneki neekereiksi”. Sit mä ite olin, et nyt mun pitää salee puuttuu tähän tai tehdä jotain. Sit ne somput alko jäämään siin pois ja mä olin silleen, et hei ootteks te kunnossa, toi ei oo coolii. Et tiiättehän te, ettei teidän tarvi kuunnella tommost. Mut siin bussis oli vitusti jengii.”

5.3 Syrjivä ideologia yhteiskunnallisissa liikkeissä

Pääasiassa vain äärioikeistolaisista liikkeistä nousee sellaisia julkisia mielipiteitä, että ei-valkoisilla ei tulisi olla samanlaisia oikeuksia kuin valkoisilla. Äärioikeistolaisessa puheessa käydään sekä implisiittisesti että suorasanaisesti läpi kuulumisen ja ulossulkemisen teemoja. Niissä ilmaistaan väitteitä siitä, miksi jokin oikeus kuuluisi olla joillakin, mutta poistaa toisilta. Eräs käypä esimerkki 2010-luvulta on keskustelu paperittomien turvapaikanhakijoiden oikeuksista saada terveydenhuollon palveluita. Näitä määrityksiä äärioikeistolaisessa diskurssissa perustellaan usein kansallisilla tarpeilla tai vaikeuksilla: suomalaisten tulisi keskittyä Suomen asioihin ja valkoisten suomalaisten olosuhteisiin. Tällaisten perustelujen takana on emotionaalinen ulottuvuus, jonka huomaaminen on olennainen osa rasismien vastaisen toiminnan vaikuttavuutta.

Arvo puolestaan on itse ollut nuorempana mukana rasistisessa porukassa, jonka toimintaan kuului väkivaltaisia yhteenottoja ulkomaalaisiksi kategorisoitujen ihmisten kanssa. Hän koki saaneensa ryhmässä arvostusta ja siinä toimiminen paransi hänen itsetuntoaan. Arvo kertoo, että hän osallistui tappeluihin ”ulkkareita” vastaan jatkuvasti. Kertomuksessaan Arvo, joka kohtaa suomalaisessa yhteiskunnassa rodullistamista ja rasismia, paikantaa itsensä ulkomaalaisen kategorian ulkopuolelle ja ulkomaalaiset puolestaan vastakkaisiksi toisiksi.

Haastattelija: *”Siis sie sanoit, että oot ollu rasisti?”*

Arvo: *”Niin, kyllä nuorempana.”*

Haastattelija: *”Mihin se liitty? Mistä se alko?”*

Arvo: *”No, mie päädyin hengaamaan semmosissa porukoissa, jotka oli rasistiporukoita ja sieltä löysin ... Jostakin käsittämättömästä syystä mie aloin saaha mainetta semmosena henkilönä, että ei kannata ryttyillä. Niin sitte, niitten silmissä se on kova juttu. Ja mie en kuitenkaan.. Mie olin kuitenkin suomalaisissa porukoissa, enkä missään maahanmuuttajaporukoissa niin sitte alko päätymään niihin porukoihin ja se ajatusmaailma sitte... Varmaan lähinnä sen takia tarttu, että tuli semmonen yhteenkuuluvuuden tunne ja vihdoin sai jonkinlaista arvostuksen tunnetta, että ku koko ikä... Tää on mun jälkipääanalyysi, että ku koko ikä kiusattu ja itsetunto tosi huono. Niin sitte tuntee, että hei, että joku ees niinkö arvostaa niin sitte. Mehän tapeltiin jatkuvasti siis nuite ulkkareitten kanssa täällä kyllä.”*

Arvon kohdalla rasismi ja osallistuminen rasistiseen liikehdintään on tutkimuksellisesti kiinnostavaa, koska Arvo asettuu siinä ristiriitaiselta vaikuttavaan positioon. Rodullistetun henkilön samastuminen rasistiseen ideologiaan on poikkeuksellinen ja vaikeasti selitettävä asetelma. Jään pohtimaan myös sitä, miten rasistinen porukka vastavuoroisesti tulkitsee Arvon rodullisuutta

suhteessa esimerkiksi niihin ulkomaalaisiin, joita vastaan he tappelivat. Rodullistettujen aseman selvittäminen rasistisissa liikkeissä vaikuttaa mahdolliselta jatkotutkimuksen aiheelta.

Sen lisäksi, että Arvolla on osallistunut rasistiseen väkivaltaan, hän on joutunut myös itse rasistisen väkivallan kohteeksi. Arvon kertomuksessa mainittu henkilö on ollut tappelutilanteessa aseistettu. Uhotessaan hän käytti vaihtelevasti eri nimityksiä kommentoidakseen Arvon etnisyyttä, mikä osoittaa, ettei Arvon todellisella kulttuuritaustalla ollut uhoajalle varsinaista merkitystä. Rasistisen lähestymistavan käynnistymiselle riitti se, että uhoaja tulkitsi Arvon ulkonäön perusteella rodulliseksi:

Arvo: *”No se oli semmonen, mikä sano olevansa sen paikkakunnan kovin uusnatsi tai jotaki niin tuli ... sillä oli vielä tosi omituisia vielä ne heitot, se puhu kaikkea, että ota kumivene ja souda Venäjälle. Mie en niinkö tiä.. minusta tuntuu, että sen yleistieto oli aika heikko se kaverin, mutta... Että ei se pärjänny, mutta se niinkö yritti. Ja sillä oli hirvee määrä kavereita siinä oli niin kun... lähes kymmenen ihmistä ja sillä oli vielä tämmönen niinku... nunchaku vielä sitten käytössä, että se oli vielä aseistettu. Tai aseistettu ja aseistettu, mutta ... Ja hirvittävä uho oli päällä.”*

Haastattelija: *”Okei. Ja se alko heti uhoamaan?”*

Arvo: *”Joo ja se oli jännä - - se sekotti termejä neekeri ja venäläinen ja vaikka mitä, et en mie nyt oo ihan varma mitä se luuli että mie oon, mutta niinku... Se oli kuitenkin heti tämmönen rasistinen se sen lähestymistapa siihen asiaan.”*

Rasistinen liikehdintä perustuu ”me vastaan he”-ajattelulle, ja on selitettävissä sosiaalisen identiteetin ja sosiaalisen kategorisaation kautta. Reicher ym. (2008) ovat hahmotelleet rasistisen ideologian järjestäytymistä liikkeeksi. He ovat aikaansaaneet kollektiivisen vihan kehittymisen viisiportaisen mallin. Ulkoryhmäkategorisaation myötä syntyvä viha rakentuu heidän mukaansa seuraavien askelmien myötä: 1) yhteisen identiteetin jakavan sisäpiirin syntyminen, 2) sisäpiirin ulkopuolisten kohteiden määrittely, 3) määriteltyjen kohteiden esittäminen vaarallisina sisäpiirin identiteetille, 4) sisäpiirin ylistäminen ainutlaatuisen hyvänä sekä 5) myötämielinen suhtautuminen ulkoryhmän tuhoutumiselle hyvän säilymiseksi. (Pettersson 2017, 31.) Vastarintaliikkeessä toimiva Juuso Tahvanainen (2012) on kirjoittanut Vastarintaliikkeen verkkosivuille artikkelin, jossa kuvataan Vastarintaliikkeen näkemystä rodusta ja suomalaisuudesta seuraavilla tavoilla:

”Vastarintaliikkeen edustama kansallissosialistinen aate kasvaa rotukäsityksestämme. Ihmislaji on jakautunut evoluution myötä roduiksi, joilla on toisistaan eroavat henkiset ja fyysiset ominaisuudet. Tämä heijastuu kulttuureissa, tieteellisessä kehityksessä ja yhteiskuntamalleissa, jotka ovat kaikki ratkaisevasti erilaisia aasialaisen, eurooppalaisen ja afrikkalaisen rodun vaikutuspiirissä.”

”Suomalainen on valkoinen, suomea puhuva, suomalaisen kulttuurin ja historian tunteva ihminen, joka arvostaa suomalaisuutta ja jota muut suomalaiset pitävät suomalaisena. Värillinen maahanmuuttaja ei muutu suomalaiseksi, vaikka nykyinen valtio myöntäisi hänelle kansalaisuuden. - - Kulttuuri on aina sidoksissa rotuun ja maailmankuvaan. Arvokas suomalainen kulttuuri ylistää vahvoja, hyveellisiä ja urheita ihmisiä, jotka ovat valmiit työskentelemään kansansa puolesta.”

Vastarintaliikkeen rotupuhe on tulkittavissa ainakin kahdella eri tavalla. Ensimmäinen tulkintani mukaan se pyrkii määrittelemään suomalaisuuden ulkoryhmän ominaisuuksia. Suorasanaisesti ensimmäisessä katkelmassa ei todeta eurooppalaisen perimän olevan parempi kuin aasialainen tai afrikkalainen perimä, Tahvanainen (2012) toteaa ne vain ratkaisevasti erilaisiksi. Asetettuna historialliseen kontekstiinsa rotuerottelun taustalla on ajatus valkoisen rodun yliveritaisuudesta. Seuraavassa katkelmassa suomalaisen kulttuurin ylistäminen onkin jo selvästi vähemmän implisiittistä. Toisen tulkinnan mukaan Tahvanaisen (mt.) fokuksessa on suomalaisen kulttuurin suojeleminen. Tällöin Vastarintaliikkeen ulkoryhmäkategoriota laajeneekin koskemaan myös EU- ja maahanmuuttomyönteistä valkoista väestöä.

5.4 Eksotisoiminen ja kulttuurinen omiminen

Eksotisoiminen on orientin pitämistä mystisellä ja maagisella tavalla kiinnostusta tai uteliaisuutta herättävänä (Oueijan 2006, 1.). Erilaiset sosiaaliset kategoriat, kuten luokka, rotu tai etnisyys kohtaavat kaikki luonnollistavaa puhetta. Luonnollistamisen tuloksena niiden nähdään nousevan jonkinlaisesta biologisesta juuresta. Erilaisissa kulttuureissa luonnollistamiseen liittyy erilaisia narratiiveja ja joitain kategorioita pidetään toisia keskeisempinä. Luonnollistavaa puhetta voidaan käyttää myös kantaaottavassa vastapuheessa, josta Yuval-Davis (2011, 199) nostaa esimerkiksi lauseen ”black is beautiful”. Kantaaottavaa vastapuhetta se on siksi, että valkoinen iho on länsimainen kauneusihanne.

Pekka: *”Esimerkiksi niinku Ruskeat Tytöt. Ne on saanu tosi hyvin aikaan sitä, et esim. ruskea on kaunista. Ja silleen, et jos sä oot tummaihonen tyttö niin sä oot kaunis. Se on tosi hyvä juttu, koska moni tummaihonen ei pidä itteensä kauniina.”*

Pekan mainitsema Ruskeat tytöt ry. on kirjailija Koko Hubaran blogista alkunsa saanut, vuonna 2017 perustettu yhdistys. Sen tavoitteena on lisätä ja kehittää ruskeiden ihmisten representaatiota varsinkin median, viestinnän ja kirjallisuuden saralla, sekä normalisoida ruskeiden ihmisten aseman kulttuurituotteissa ja tarinoissa. Ruskea tarkoittaa Ruskeiden tyttöjen toiminnassa rodullistettuja ihmisiä. Ruskeita ovat ihonväristä riippumatta kaikki ei-valkoiset ihmiset, kuten muiden muassa

romanit, saamelaiset sekä afrikkalais-, aasialais-, venäläis- tai arabitaustaiset ihmiset. (Ruskeat tytöt ry. 2019.)

Luonnollistavalle puheelle on tyypillistä se, että kaikille tiettyyn luonnolliseen ryhmään kuuluville henkilöille katsotaan kuuluvaksi jotain luonnollisena pidettyjä attribuutteja, joilla selitetään muun muassa ryhmään kuuluvan pystyvyyttä, seksuaalisuutta, elämäntilannetta, saatuja ja evättyjä etuuksia tai oikeuksia. (Yuval-Davis 2011, 199.) Eksotisoimisen yksi muoto on orientin seksualisoiminen. Seksualisoimisen taustalla on Oueijanin (2006, 2) mukaan ajatus kohtalokkaasta, salaperäisestä ja okkultistisesta Idän naisesta. On arveltu, että idän seksualisoiminen olisi ollut alunperin läntisen imperialismien ideologinen väline. Itämaista toista hallitseva vallankäyttö tulee mahdolliseksi oikeuttaa mielikuvalla sydämettömästä, kiihkeästä, seksuaalisesta ja viettelevästä toisesta. Helsingin Sanomissa (26.11.1964) puitiin eksoottisuudesta kumpuavaa seksualisoimista:

”Kaikki nämä olettamukset – että neekerit ovat sukupuolisesti kiihkeämpiä, että he himoitsevat valkoisia naisia ja että valkoiset naiset voisivat suostua heidän lähentelyihinsä, ellei heitä estetä siitä – heijastuvat tämän maan osavaltioiden lakipykälissä, jotka kieltävät avioliiton ja sukupuolisuhteet erirotuisten henkilöiden välillä. Raja-aita kulkee pääasiassa valkoisten ja neekerien välillä, mutta jotkut näistä lakipykälästä kieltävät myös suhteet näiden rotujen sekä ”malaijalaisten” ja ”mongolien” välillä.” (HS 26.11.1964)

Keskustellessamme Jamilan kanssa rasistisista solvauksista hän kertoo kokevansa, että ne kohdistuvat enemmän miehiin kuin naisiin. Solvausten sijaan naiset tulevat usein viehättävyydessään mystifioituiksi. Länsimainen valkoinen maailmankuva perustuu dikotomioille. Samalla tavoin Lännen ja Idän välistä suhdetta luonnehtii maskuliinisen valloittaja-Lännen ja feminiinisen viettelijä-Idän roolijako. Lännen suhtautuminen Itään on Jamilan mukaan myös yksilötasolla sukupuolittunutta:

Jamila: ”Tyttöjä, tämmösii kuin me... Vähän tummempii... Pidetään usein viehättävinä. Mut sit poikiin tulee enemmän semmosta vihaa ja voisin kuvitella, et niitä just haukutaan tolleen. Kyllähän tommonen tuntuu varmaan aika paskalta.”

Jamila mainitsee, että hän on kuullut usein itseään kutsuttavan tummaksi ja tuliseksi. Tulisuuudella viitataan voimakkaaseen tunne-elämään, mutta siihen sisältyy eksotisoiva ja seksualisoiva sävy.

Jamila: *"Kun mulla on Tinder, niin siellä eka kommentti mikä tulee on, että "mitä tummalle ja tuluselle kuuluu?". Miks pitää erotella ihmiset sen mukaan, et jos niil on tummat piirteet niin sit sä sanot tollasia asioita."*

Vaikka eksotisoivan seksualisoimisen juurisyyksi on ehdotettu feminiinisen ja mystisen Idän sekä maskuliinisen ja valloittavan Lännen välistä dualismia, eksotisoimisen kohteeksi päätyvät myös ei-valkoiset miehet. Pekka on aiemmin kokenut, että hänet on romanttisissa yhteyksissä kohdattu ennen kaikkea mulattina. Hänen kokemuksensa on, että mulatteja seksualisoidaan hyvin paljon:

Pekka: *"Mut se kans vituttaa, jos deittailee jotain daamei ja sit ne kelaa, et kun ne sanoo, et ne tykkää mulateist... Ne kelaa, et mä oisin silleen, et "oh yeah, that's cool". Mut ei vitus. Jos joku on sillee, et "mun eksäki oli mulatti ja sitä edellinenki oli mulatti". En mä diggaa siit, et sä haluut jolla jonku mulatin kaa. Koska mä oon paljon enemmänki kuin mulatti. Ja toi on iso juttu, koska mulattei seksualisoidaan tosi huolel. Esim. mun jotkut frendit on silleen et "just tollanen light skin, vitun hyvän näkönen". Kai nyt on jokaisessa tiätsä... värissä."*

Eksotisoiminen on myös sitä, kun ei-valkoisten kulttuurien perinneasuihin suhtaudutaan myyttisinä kostyymeina, naamiaiasuina, ja niitä objektifisoidaan ilman kunnioitusta kulttuuria kohtaan. Kulttuurin symbolien käyttöä ilman perehtyneisyyttä tai kunnioitusta kulttuuria kohtaan kutsutaan kulttuuriseksi omimiseksi tai appropriatioksi. Kulttuurisen appopriaation dilemmaattisuus liittyy siihen, että länsimaisessa kontekstissa vähemmistökulttuurin jäsenet typistyvät kulttuuriaan edustaviksi hahmoiksi käyttäessään vaikkapa kulttuurinsa vaatteita tai asusteita itse. Vähemmistökulttuurien vaatteet eivät ole sopivia länsimaisissa standardeissa ja niiden käyttäminen voi asettaa henkilön eriarvoiseen asemaan esimerkiksi työnhaussa. Vähemmistökulttuurin jäsenet kokevat painetta sulautua länsimaisiin standardeihin tai Fanonia (1986) mukaillen tulla valkoiseksi.

Länsimaisten ihmisten käyttämänä "intiaanipäähineet", feikkisaamenpuvut tai rastakampaukset eivät puolestaan johda heidän pitämiseensä eksoottisina tai rodullisina. Lisäksi kulttuuriin symboleihin liittyy merkityksiä, joiden tunteminen vaatii perehtyneisyyttä. Esimerkiksi saamenpuvusta on tunnistettavissa käyttäjänsä sukuun, siviilisäätyyn ja henkilökohtaiseen tyyliin liittyviä asioita. Amerikan alkuperäiskansojen joidenkin heimojen käyttämä sulkapäähine sisältää henkilön heimon sisäistä positiota kuvaavia merkityksiä. Esimerkiksi edellä kuvattuja alkuperäiskansojen vaatteita ei voi tehdä massatuotantona ja pilailuun tarkoitettu asu voi olla epäkunnioittava.

Julkisessa keskustelussa esimerkiksi blogeissa ja sosiaalisen median yhteisöpalveluissa nimenomaan asuihin liittyvä kulttuurinen appropriatio on saanut eniten näkyvyyttä. Kulttuurisen tiedon omiminen on jäänyt vähemmälle huomiolle. Kulttuurisen tiedon omiminen tarkoittaa perinteisen tiedon käyttämistä modernin tieteen resurssina ilman, että se yhteisö hyötyy, josta perinnetieto on peräisin.

Toisaalta perinnetiedolle on hankalaa löytää yleistä määritelmää ainakaan juridisessa tai poliittisessa kehyksessä, joten sen puolesta puhuminen ei ole yksiselitteistä. Sovellan siksi Kelly Bannisterin ym. (2009) määritelmää, jonka mukaan perinnetieto on erityisesti alkuperäiskansan tietokäsityksestä ja kosmologiasta nouseva systeemi. Se on luonteeltaan kasautuvaa tietoa, ja koostuu muiden muassa tarinoista, kokemuksista, käytänteistä, legendoista, tavoista, säännöistä, hengellisistä opeista, arvoista ja mytologioista, jotka siirtyvät suullisesti sukupolvelta toiselle.

Tiedon kulttuurinen omiminen on tiedon viemistä kulttuurisen kontekstin ulkopuolelle ja sen käyttämistä kaupallisessa tarkoituksessa. Esimerkiksi jotkin länsimaiset synteettiset lääkkeet ja elintarviketeollisuuden terveysvaikutteisina markkinoidut superfoodit ovat alkuperältään alkuperäiskansan perinnetiedossa olevia kasveja tai muita hoitoja. Niitä pidetään alkuperäiskansakontekstissa uskomuksellisina, mutta niiden vaikutuksista tulee todellisia sen jälkeen, kun länsimainen teollisuus löytää niiden markkina-arvon. (Bannister ym. 2009, 142-143.)

6 Kunnioittamisen johtolangat

Rodullistamisen historia, sen idea ja toimintamekanismit näyttävät kumpuavan kunnioituksen, myötätunnon ja solidaarisuuden puutteesta. Tässä luvussa etsin aivan eritoten kunnioitusta, joka on ihmisten välisen myötätunnon ja solidaarisuuden mahdollistava perusta. Richard Sennettin (2004, 205) määritelmän mukaan kunnioitus on ilmaisua ja toimintaa. Kunnioittaminen vaatii vakuuttavia sanoja ja eleitä, joiden myötä kunnioituksen kohde tunnistaa kunnioituksen.

Eriarvoisuus on ritualisoitunutta. Marcell Mauss (1999) argumentoi, että eriarvoisuuden rituaaleja ylläpitää tavallinen kapitalismin vaihdanta, jossa odotamme antamastamme aina riittävän verran jotain takaisin. Tällainen vaihdanta ei synnytä tunnesidettä, koska tunneside mahdollistuu vasta kun luovumme tasapainon tavoittelusta. Hänen ajattelussaan on taustalla marxilainen näkemys resurssienjaosta: kultakin kykyjensä mukaan ja kullekin tarpeidensa mukaan. Toisin sanoen, Mauss näkee pyyteettömyyden vastauksena kunnioitusvajeeseen. (Sennett 2004.)

Hänen näkemyksensä koskettavat varsin suoraviivaisesti luokkaeroja, mutta ne soveltuvat myös keskusteluihin etnisestä ja kulttuurisesta syrjinnästä. Esimerkiksi humanitaariseen maahanmuuttoon kohdistuvan kritiikin perustelu on toisinaan huoli valtion talouden kestävydestä, johon liittyy oletus maahantulijoiden työttömyydestä tai heidän halustaan päästä osalliseksi suomalaisesta sosiaaliturvajärjestelmästä. Tästä valtiontalouden kestävyttä koskevasta huolesta nousevat myös maahanmuuttopoliittinen, ja jokseenkin populistinen, keskustelu EU-maiden välisestä taakanjaosta, siirtolaisten hyödyllisyydestä tai turvapaikanhakijoiden prosessoinnista. Kuten Perussuomalaisten puheenjohtaja Jussi Halla-aho kirjoittaa blogissaan 16.1.2014:

”Vain sellainen tavara liikkuu vapaasti, jonka maahantuonti arvioidaan joko hyödylliseksi tai harmittomaksi kohdemaan näkökulmasta. Vaarallisten tai haitallisten tavaroiden ja aineiden maahantuontia rajoitetaan voimakkaasti.

Vastaavasta syystä koulutettujen kiinalaisten tuloa EU-alueelle ei rajoiteta läheskään yhtä tarmokkaasti kuin kouluttamattomien afrikkalaisten.”

Halla-aho rinnastaa tekstissään tavarat ja ihmiset. Tavaroiden lailla kouluttamattomat afrikkalaiset määrittyvät sellaisiksi vaarallisiksi tai haitallisiksi tavaroiksi ja aineiksi, joiden maahantuonti on hänen mukaansa rajoitetumpaa kuin koulutettujen kiinalaisten.

Juliet Hookerin (2009, 4-5) mukaan solidaarisuus on poliittista: rotu muokkaa solidaarisuuden käytäntöjä ja asettaa haasteita etnisen epäoikeudenmukaisuuden purkamiselle. Ihmisten välisen alueellisen sitoutumisen kannalta on ollut merkityksellistä toimia solidaarisesti, eli reilusti ja kaikkia osapuolia kunnioittaen. Solidaarisuuden aikaansaamisen ja ylläpitämisen keinot ovatkin olleet poliittista liittoutumista teoretisoivien tutkijoiden huolena etenkin siitä näkökulmasta, miten ihmisten välinen erilaisuus vaikuttaa solidaarisuuteen. Solidaarisuuden rodullisuuden tunnistaminen auttaa meitä ymmärtämään jatkuvaa etnistä eriarvoisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta. Se paljastaa paradoksisen dynamiikan: olemassa oleva epäoikeudenmukaisuus ja eriarvoisuus luo perustavanlaatuisen esteen solidaarisuudelle ja samalla solidaarisuuden puute tekee yhdenvertaisuudesta tuskin mahdollisen saavuttaa.

Poliittisissa arvokeskusteluissa ei-valkoiset suomalaiset kategorisoituvat vaihtelevasti maahanmuuttajien, ulkomaalaisten ja suomalaisten lokeroihin. Kaikki ei-valkoiset ihmiset joutuvat osallisiksi maahanmuuttopoliittisesta ilmapiiristä, sillä rodullistamisen prosessien seurauksena myös suomalaiset ei-valkoiset tulkitaan rodullisiksi ja he kohtaavat arjessaan rasismia. Ahmedin (2003) valkoinen katse ja Fanonin (1986) alemmuuden epidermalisaatio tulevat eri perspektiiveistä, mutta kuvailevat samaa ilmiötä. Rodullistamisen prosessit alkavat, kun valkoinen katse tulkitsee ei-valkoista ruumiista ja erityisesti ihon ulointa kerrosta, epidermistä.

Ei-valkoisten suomalaisten asema jää julkisuudessa vaille käsittelemistä, jos heidät asemoidaan maahanmuuttajiksi. Maahanmuuttopoliittiset keskustelut pyörivät usein kotoutumisen ja kotouttamisen ympärillä. Ei-valkoisten suomalaisten arkea yksisuuntaiset kotouttamistoimet eivät kosketa. Heillä on jo syvä suhde suomalaisuuteen ja samalla jotain muita heidän elämässään vaikuttavia kulttuureita. Kaksisuuntainen kotoutuminen taas koskettaa kaikkia Suomessa eläviä. Se tarkoittaa kaikkien suomalaisten sopeutumista muuttuvaan kulttuuriympäristöön ja uteliaisuutta muita kulttuureita kohtaan. Toisin kuin voisi ehkäpä kuvitella, integraatio ja kotoutuminen eivät tarkoita omasta kulttuurista luopumista vaan useiden kulttuurien välillä luovimista sekä kulttuurisen toimijuuden monipuolistumista.

Kaikenlainen muu monikulttuurisuuspolitiikka jää maahanmuuttopolitiikan varjoon. Aineiston perusteella rodullistava suhtautuminen näkyy kahdella tapaa: ihmiset tulkitsevat heitä kulttuurin tai

etnisyyden edustajina tai kieltäytyvät näkemästä heidän kulttuurista moninaisuuttaan. Ryhdyimme haastateltavien kanssa etsimään ratkaisua näihin kahteen vaihtoehtoon.

Löysimme vastauksen kunnioittavasta uteliaisuudesta. Kunnioittavan uteliaisuuden perusta muodostuu oletuksien purkamisesta, vilpittömästä kiinnostuksesta, herkkyydestä uteliaisuuden kohteen tarpeille ja kriittisyydestä sekä reflektiivisyydestä omaa toimintaa kohtaan. Kunnioittava uteliaisuus näyttää olevan toimiva sekä rodullistamiseen että rasismiin, vaikka ne ovatkin kaksi eri asiaa. Kirsi Juhila (2004, 30) tarjoaa ratkaisuksi rodullistamisen prosesseihin vastapuhetta, jota hän nimittää tavallisuusretoriikaksi. Vastapuhe on leimattua identiteettiä kommentoivaa toimintaa, jonka tavoitteena on osoittaa kyseisen identiteetin erilaisuus suhteessa valtakulttuurin kategorisoimisen tapaan. Vastapuhetta on kielellisen ilmaisun lisäksi myös nonverbaalinen ilmaisu, kuten ilmeet, eleet ja käyttäytyminen.

Suomalaisuuden kategoria vaikuttaa olevan suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa yhtä kuin tavallisuus. Oman suomalaisuuden ilmaiseminen ja suomalaisuutta koskevien vihjeiden välittäminen vuorovaikutuksessa osoittautuivat strategisiksi tavoitteiksi rodullistettujen arjessa. Juhilan (2004) tavallisuusretoriikka on tutkimuskysymykseeni peilaten siis käytännössä omaa suomalaisuussuhdetta koskevaa retoriikkaa. Juhila (mt.) esittelee myös eron politiikan vastapuheen muotona, jonka koen toimivan rodullistamisen prosesseja purkavana asiana. Eron politiikka on omia identiteetikategorioita koskevaa neuvottelua valtakulttuurin määritelmistä. Se on uudenlaisten määritelmien tarjoamista vallitsevien rinnalle tai niitä korvaamaan. Eron politiikka valtaistaa rodullistettuja, sillä se tuottaa myönteisellä tavalla erilaisia identiteettejä.

Sen vastakohta on yhtenäisen identiteetin logiikka, joka pyrkii redusoimaan kaiken erilaisuuden samaksi, tuottaen samalla kokonaisvaltaista toiseutta. Yksi esimerkki yhtenäisen identiteetin logiikasta on tavallinen, nationalistinen jäsenitys siitä, mitä suomalaisuus on. Arkisesti ymmärrettynä suomalaisuus on kansan, paikan ja kulttuurin erottamaton yhteenliittymä: suomalaisuus on ominaisuus, jota kantaa Suomessa syntynyt suomalaisen kulttuurin kasvatti, joka puhuu suomen kieltä. (Huttunen 2004, 135; Juhila 2004.) Herää kysymys, millä muuttujilla tässä edellä mainitussa suomalaisuuden määritelmässä on lupa vaihtua ilman, että henkilö paikantuu suomalaisuuden ulkopuolelle.

Rodullistaminen ja rasismi eivät ole motiiveiltaan puhtaasti rationaalisia, sillä niihin sisältyy paljon tunnetta. Kunnioittava uteliaisuus vaatii jossain tapauksissa asettumista haavoittuvaan asemaan, koska pysähtyminen omien asenteiden äärelle voi johtaa oman ajattelun perustelemiseen tunteilla, kuten pelolla tai epävarmuudella. Rationaalisuus on länsimaissa perinteisesti tavoiteltavana pidetty hyve. Sen vastakohta on irrationaalisuus, jonka piirteisiin kuuluu muiden muassa tunteellisuus ja subjektiivisuus. Rodullistavien ja rasististen ajatusten tunneperustaisuuden tiedostaminen kertoo jo varsin edistyneestä refleksiivisyydestä, koska on mielekkäämpää ajatella, että omat näkemykset perustuvat järkeen. Näen tunnepuolen kieltämisen potentiaalisesti tuhoisana, sillä siinä piilee radikalisoitumisen riski.

Rasismien näyttäytyminen kunnioitusvajeena ja myötätuntovajeena johdattaa suomalaisen yhteiskunnallisen ilmapiirin äärelle. Rasistinen ideologia on osittain järjestäytynyttä, minkä vuoksi on pääteltävissä, että myötätunnon puute on yksilötasoa laajempi ilmiö. Myötätunnottomuus ajaa paitsi äärioikeistolaisia, myös maahanmuuttokriittisiä liikkeitä. Kaava on yksinkertainen: maahanmuutto- ja ulkomaalaispoliittisten asioiden näkeminen ensisijaisesti talouskysymyksinä kielii siitä, ettei myötätunto ulotu maahanmuuttajan kategoriaan. Rasistisiin liikkeisiin puolestaan liittyy monikulttuurisuuden sekä kulttuurien sekoittumisen näkeminen uhkana suomalaisen yhtenäiskulttuurin idealle. Kollektiivinen vihan tunne saa alkunsa huolesta. Kuten Mary Douglas (1996, 7) oivallisesti toteaa, pyhyys ja epäpuhtaus ovat toistensa kategoriset vastinparit. Suojelemme pyhiä asioita ja paikkoja likaantumiselta. Ajatus liasta koskettaa kahta asiaa: hygieniää ja tottumusten kunnioittamista. Suomalaisuus ilmenee rasistisessa diskurssissa sellaisena pyhänä ja puhtaana asiana, jota tulisi suojella likaantumiselta. Lisäksi puhtautta voidaan ajatella myös hyvin konkreettisella, mustan ja valkoisen värin, tasolla: ensimmäisessä Kulmaisessa Aapisessa (Haavio ym. 1956) n-kirjaimen kohdalla on loru: ”Neekeri pesee kasvojaan, muttei valkene ollenkaan”. Mary Douglas (1996, 36) ilmaisee, että vallalla oleva ymmärrys liasta perustuu tietoon taudinaiheuttajista. Bakteerivälitteisten tautien löytyminen oli valtavan merkityksellinen luonnontieteellinen murros. Valkoinen ylivalta määrittelee esteettisyyttä ja samalla sen poikkeuksia. Douglasia (mt.) mukaillen, ei-valkoinen väestö edustaa epäpuhtautta, josta ei puhdistamallakaan tule valkoista. Lian kontekstissa ei-valkoinen määrittyy siis asiaksi, jota kannattaa vältellä.

Idea suomalaisesta yhtenäiskulttuurista on harha, minkä vuoksi yhtenäisyyttä on haettava muualta kuin kulttuurista. Yksi keino tavoitella nationalistista lojaliteettia ja kansan yhtenäisyyttä on

ulossulkeminen ja joidenkin osoittaminen toiseksi tai vihollisiksi. Aineisto osoittaa selkeästi, että eräs valtaväestön tyypillisimmistä tavoista tehdä eroa suomalaisten ja toisen välille ovat rasistiset solvaukset. Joillakin solvauksilla, kuten n-sanalla on pitkä historia, mutta viime vuosina siltä ovat vieneet tilaa uudet, stereotypisoivat haukkumasanat. Stereotypisoivia ne ovat siksi, että ne typistävät solvauksen kohteen toimijuuden yksiulotteiseksi. Lisäksi on olemassa mittava litania sanoja, joiden merkitys ei sinänsä ole loukkaava, mutta ne ovat käytön myötä saaneet loukkaavan sävyn. Esimerkiksi pakolainen ja mamu ovat sanoja, joiden merkitys ei kontekstista ole rasistinen, mutta joiden sävy muuttuu rasistiseksi puhutavan mukana. Uusien sanojen joukosta löytyy myös sana maahantunkeutuja eli matu, joka alleviivaa sanojan mielipidettä maahanmuuttoon.

Kunnioitusvaje asuu länsimaisen yhteiskunnan rakenteissa ja ulottaa otteensa ainakin ei-valkoisten kansojen tietoteorioihin, kieliin, tapoihin, esineisiin, pyhiin paikkoihin ja vaatteisiin. Monien ei-valkoisten kansojen perinneasujen tehdasversiot löytyvät pilailuasavalikoimista, valkoisessa komediassa haetaan huumoria toisinaan ei-valkoisten kulttuurien tavoista, murtavasta puheesta, kielistä, uskonnoista ja vaatteista. Länsimainen tiede sekä lääke- ja elokuvateollisuudet ovat hyötynneet ja hyötyvät edelleen ei-valkoisten kansojen perinnetiedosta ilman, että kansat itse ansioituvat perinnetiedon käytöstä. Toisin sanoen, ei-valkoinen ja orientti toinen ovat länsimaiden resurssi edelleen. Kolonialismi toteutuu vieläkin, joskin eri tavoin kuin imperialismiin aikaan. Avainasia rasismien kitkemiseksi on löytää yhteys yhteiskunnallisen keskustelun ja tunteiden välillä. Tämän tutkimuksen pohjalta olisikin mahdollista syventyä edelleen rodullistamisen ja ihmisten välisen kunnioittamisen väliseen yhteyteen sekä myötätuntoon yhteiskunnallisissa keskusteluissa.

Yhtä kaikki, Ahmedin (2003) valkoinen katse ja Fanonin (1986) alemmuuden epidermalisaatio operoivat yhteiskunnan kaikissa kerroksissa: yksilöiden, yksilön ja instituutioiden sekä yhteiskunnan rakenteiden tasoilla. Tutkimuskysymyksissäni lähdin etsimään vastausta siihen, millaisista prosesseista rodullistaminen koostuu ja millaisissa tilanteissa rodullistamista koetaan. Näiden kysymysten kautta tavoittelin vastausta myös siihen, mistä rodullistamisessa pohjimmiltaan on kyse. Rodullistaminen on perimmäiseltä olemukseltaan kategorisaatiota, joka kumpuaa rodullisiksi tulkituista ominaisuuksista. Se on saanut alkunsa kolonialismista ja sen voidaan katsoa rakentuvan erilaisissa toiseuttavissa eron tekemisen strategioissa, kuten stereotyyppejä toisintavassa puheessa, solvauksissa ja kärjistyessään muotoutuu rotuteorioiksi, rasismiksi ja syrjiviksi ideologioiksi liikkeiksi.

Rodullistamisen prosessien purkaminen edellyttää dialogista vastaprosessia, jossa sorretut kansat ottavat tilaa useilla yhteiskunnan areenoilla esimerkiksi erilaisin dekolonisaatiostrategioin. Samanaikaisesti valtaväestön vastuuksi muodostuu kuulumisen tilojen järjestäminen sorretulle väestölle niin yksilökohtaamisissa kuin poliittisessa päätöksenteossa. Kuuluminen tarkoittaa ihmisen kokemusta osallisuudesta yhteiskunnan toimintaan sekä mahdollisuutta luottaa siihen, ettei hänen toimijuuttaan määritellä ennakko-oletuksin. Silloin ihmisellä itsellään on valta kertoa, mitä kulttuuri hänelle merkitsee. Hänelle syntyy aito vapaus kulttuuriselle identifioitumiselleen ja kulttuurin ilmaisulleen. Näin luonnehdittuna rasisminvastaisuus ei siis tavoittele etnisyyksistä luopumista vaan kulttuureissa elämisen avaruutta.

Lähteet

- Ahmed, S. 2007: A Phenomenology of Whiteness. *Julkaisussa Feminist Theory* 8, 2:2007. 149-168.
- Ahola-Launonen J. & Häyry, M. & Takala, T. 2018: Johdanto: miten keskustella oikeudenmukaisuudesta? Teoksessa toim. Häyry, M. & Takala, T., Ahola-Launonen J. 2018: Oikeudenmukaisuuden ongelma. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- Appelrouth, S. & Edles, L. 2011: Classical and Contemporary Sociological Theory. California: SAGE Publications.
- Atabaki, Touraj 2002: Beyond Essentialism: Who Writes Whose Past in the Middle East and Central Asia. Amsterdam: A-D Druk BV.
- Bannister, K. & Solomon, Maui & Brunk, C. 2009: Appropriation of Traditional Knowledge: Ethics In The Context of Ethnobiology. Teoksessa Young, J. & Brunk, C. (toim.) The Ethics of Cultural Appropriation. Hoboken: Wiley. s. 140-172.
- Birzer, M. & Nolan, R. 2002: Learning strategies of selected urban police related to community policing. *Julkaisussa Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*. vol. 25, issue 2, s. 242-255.
- Brod, H. 1989: Work Clothes and Leisure Suits: The Class Basis and Bias of the Men's Movement. Teoksessa Michael S. Kimmel, M & Messner, M. 1989: In Men's Lives. New York: Macmillan.
- Cairns, J.. 2001: Exeptionalism and globalism. *Julkaisussa Ethics in Science and Environmental Politics*. 27.3.2001. s. 33-37.
- Clair, M. & Denis J. 2015: Sociology of Racism. Amsterdam: Elsevier Ltd.
- Desmond, M. & Emirbayer, M. 2015: Race in America. New York: Norton.
- DiAngelo, R. 2018: White Fragility. Why it's so hard for white people to talk about racism. Boston: Beacon Press.
- Dominelli, L. 2012: Green Social Work. Polity Press, Cambridge.
- Douglas, M. 1996: Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo. Abingdon: Routledge.
- Dyer, R. 1997: White: Essays on Race And Culture. Abingdon: Routledge.
- Fanon, F. 1986: Black Skin, White Masks. London: Pluto Press.
- Ferguson & Woodward 2009: Radical in Social Work. Bristol: Bristol University Press.
- Fogg, M. 2016: Cannabis Science and Policy Summit 2016.
- Frankenberg, R. 1993: White Women, Race Matters. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Gans, H. 2016: Racialization and racialization research. *Ethnic and Racial Studies*, Department of Sociology. New York: Columbia University. Viitattu 17.10.2018.
- Garland, D. 2001: The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society. Chicago: The University of Chicago Press.
- Goldberg, D. 2009: The Threat of Race: Reflections on Racial Neoliberalism. New Jersey: Wiley-Blackwell Manifestos.
- Grasswick, H. 2011: Liberatory Epistemology and the Sharing of Knowledge: Querying the Norms. Teoksessa Feminist Epistemology and Philosophy of Science. Power of Knowledge. Middlebury: Springer.
- Haavio, M. & Tynni, Aale & Hinkkanen A. 1956: Kultainen Aapinen. Helsinki: WSOY.
- Heikkilä, L. & Laiti-Hedemäki, E. & Pohjola A. (2013): Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Helsingin Sanomat 15.1.2019: Tällainen on kahdeksan lapsen hyväksikäyttötapaus: Kalliolaismies saalisti tyttöjä Instagramissa - Tuomittu pyysi 14-vuotiasta tyttöä vaikenemaan seksistä.

- Helsingin Sanomat 6.1.1996: Ennakkoluulojen hyväksytyt kasvot.
- Helsingin Sanomat 26.11.1990: Menolippu apatiaan.
- Helsingin Sanomat 21.11.1934: Sterilisointi pakolliseksi tärkeimmissä tapauksissa.
- Helsingin Sanomat 15.4.1925: Rotuhygienisiä kysymyksiä.
- Hicks, S. 2014: Social work and gender: An argument for practical accounts. Julkaisussa *Qualitative Social Work* vol. 14, no. 4. s. 471-487.
- Hooker, J. 2009: *Race And Politics of Solidarity*. Oxford: Oxford University Press.
- Huttunen, L. 2004: Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa Jokinen A. & Huttunen, L. & Kulmala A. (toim.) 2004: *Puhua vastaan ja vaieta*. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- Jeminen M. 2016: Ajatuksia tutkijan paikasta reunalla alkuperäiskansatutkimuksessa. AGON. <http://agon.fi/article/ajatuksia-tutkijan-paikasta-reunalla-alkuperaiskansatutkimuksessa/>. Julkaistu 30.12.2016. Luettu: 26.4.2019.
- Jokisalo, J. 1999: Suvaitsemattomuuden perintö, valistus ja rasismi. Teoksessa Isaksson P. & Jokisalo J. (toim.) *Eriarvoisuus, valistuksen lupaus ja rasismi*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Juhila, K. 2004: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen A. & Huttunen, L. & Kulmala A. (toim.) 2004: *Puhua vastaan ja vaieta*. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- Juhila, K. 2018: Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen E. (toim.) 2018: *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. s. 131-172. Tampere: Vastapaino.
- Kaartinen, M. 2004: *Neekerikammo: Kirjoituksia vieraan pelosta*. Turku: Turun yliopisto.
- Kallinen, K. & Pirskanen, H. & Rautio, S. (2015): *Sensitiivinen tutkimuksessa – Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet*. United Press Global, EU.
- Kaihovaara, R. & Nikkarinen, R. 2019. Hyvissä aikeissa. Jakso 2: Kallionmittaajat. Yle Areena.
- Karkulehto S., Saresma T., Harjunen H. ja Kantola J. 2012: Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus* 4/2012, ss. 17–28.
- Kendall, F. 2002: *Understanding White Privilege. Creating Pathways to Authentic Relationships Across Race*. Abingdon: Routledge.
- Keskinen, S. & Alemanji, A. & Himanen, M. & Kivijärvi, A. & Osazee, U. & Pöyhölä, N. & Rousku, V. 2018: *Pysäytetyt – Etninen profilointi Suomessa*. Helsinki: SSKH Notat.
- Keskitalo, P. & Nyyssönen, J. & Paksuniemi, M. & Turunen, T. & Linkola, I. & McIntosh, L. 2016: Saamelaisen ja Australian alkuperäiskansojen kouluhistorian erityispiirteet. Julkaisussa *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat*. Luettu 10.12.2018.
- Kovach, M. 2012: *Indigenous Methodologies – Characteristics, Conversations, And Contexts*. University of Toronto Press, USA.
- Kuokkanen, R. 2009: Saamelaiset ja kolonialismin vaikutus nykypäivänä. Teoksessa Kuortti, J. & Lehtonen, O. & Löytty, O.: *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, s. 142-155.
- Laki saamelaiskäräjistä 974/1995
- Lehto, M. 2003: *Sosiaalipolitiikka ja hyvinvointivaltion tulevaisuus*. Teoksessa: *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. Toim. Laitinen, Merja ym. PS-kustannus, Juva.
- Lehtola, V. 2012: *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896-1953*. Saarijärvi: Saarijärven Offset.
- Liljeström, M. 2004: *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Jyväskylä: Gummerrus.
- ”Mustalaiset varastavat, tappelevat ja ovat työttömiä?” On aika romuttaa romaneihin liitettyjä stereotypioita. Radio-ohjelma 9.2.2017. Yle Puhe: Mahadura & Özberkan. Viitattu 7.2.2019.

- Niskanen, S. 2009: Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. 2009: Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Tampere: Juvenes Print.
- Orme, J. 2013: Critical Social Work. Teoksessa Webb, S. & Gray, M. 2013: Social work theories and methods. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Oueijan, Naji 2006: Sexualizing the Orient. Julkaisussa Essays in Romanticism vol. 14, Issue 1. s. 7-25.
- Perttula J. 2009: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. 2009: Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Tampere: Juvenes Print.
- Petterson, K. 2017: Save the nation! A social psychological study of political blogs as a medium for nationalist communication and persuasion. Helsinki: Unigrafia.
- Phillips, K. 2010: Drug War Madness: A Call for Consistency Amidst the Conflict. Orange County: Chapman University.
- Pohjalainen 17.1.2019: Poikkeuksellisen törkeä seksuaalirikosepäily Oulussa – Ainakin seitsemää ulkomaalaistaustaista miestä epäillään alakouluikäisen tytön törkeästä raiskauksesta, törkeästä seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai molemmista.
- Poliisihallituksen selvitys 2017: Haettu
https://www.poliisi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/polisenaxww/polisenaxw/61339_Poliisihallituksen_selvitys_POL_2017_11444.pdf?4f1eb31c40c8d488
- Puuronen, Vesa 2009: Rasistinen Suomi. Helsinki: Gaudeamus.
- Rastas, A. 2007: Rasismi lasten ja nuorten arjessa. Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi. Tampere: Tampere University Press.
- Rattansi, A. 2005: The Uses of Racialization: The Time-spaces and Subject-objects of the Raced Body. Teoksessa Murji, K. & Solomos J. 2005: Racialization. Studies in Theory and Practice. Oxford: Oxford University Press.
- Rooney, P. 2011: The Marginalization of Feminist Epistemology and What That Reveals About Epistemology 'Proper'. Teoksessa Grasswick, H. 2011: Feminist Epistemology and Philosophy of Science. Power in Knowledge. s. 3-25. Middlebury: Springer.
- Ruskeat tytöt ry. 2017: Haettu www.ruskeattytot.fi. Luettu 20.4.2019.
- Sarivaara, Erika 2012: Statuksettomat saamelaiset. Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Selkälä, A.: Kansalaisuuden hallinta suomalaisessa sosiaali- ja terveystieteissä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Sennett, R. 2004: Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino.
- Seurujärvi-Kari, Irja 2011: Saamentutkimus tänään.
- Shakir, A. & Tapanainen, M.: Rasismi ja etninen syrjintä Suomessa. Ihmisoikeusliitto.
- Sisäasiainministeriö 2007: Romanin ja poliisin kohdatessa. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Smith, L. 1999: Decolonizing Methodologies. Zed Books Ltd., London.
- Tervonen, M 2017: Myytti yhden kulttuurin Suomesta ruokkii rasismia. Kirjoitus Koneen säätiön blogissa 30.3.2017.
- Ture, K. & Hamilton, C. 1967: Black Power. The Politics of Liberation. New York: Random House.
- Ulkomaalaislaki 301/2004
- Valkonen, J. 2015: Mikä on käsite? Luento Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa 13.1.2015.
- Valkonen, S. 2009: Poliittinen saamelaisuus. Tampere: Vastapaino.

- Yle 2018: Ristenrauna Maggan perhettä nöyryytettiin kallonmittauksilla vielä 1960-luvulla – Saamelaiset toivovat totuuskomission tuovan julki menneisyyden vääryydet. 17.2.2018.
- Yle 2018: Perussuomalaisten Huhtasaari: 90-luvun pankkikriisi tarvitsee totuuskomission. 1.1.2018.
- Yle 2016: Turvapaikanhakijoiden ison vyöryn vuosi – katso, ketkä menivät ja minne. 4.3.2016.
- Yuval-Davis, Nira 2011: *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Åhäll, L & Borg, S. 2012: *Predication, Presuppositioning and Subject Positioning*. Teoksessa Shepherd, L. (toim.) 2012: *Critical Approaches to Security: An Introduction to Theories and Methods*. Abingdon: Routledge.

Liitteet

Haastattelurunko

Haastateltavan kulttuurinen, kielellinen ja uskonnollinen tausta.

Onko sinulla valkoinen vai ei-valkoinen identiteetti?

Mitä etnisyys tai rotu merkitsee sinulle?

Mihin seikkoihin tulkinnat etnisyydestä tai kulttuuritaustasta mielestäsi perustuvat?

Millainen on mielestäsi ei-valkoisten suomalaisten asema yhteiskunnassa?

Tuleeko sinulla mieleen tilanteita, joissa sinun etnisyytesi tai kulttuuritaustasi on tullut yllättäen merkitykselliseksi erityisesti ulkonäön tai nimen vuoksi?

Minkälainen suhde sinulla on kulttuuriin?

Minkälainen suhde sinulla on suomalaisuuteen?

Oletko kokenut rasistista käyttäytymistä tai puhetta, joka kohdistuu sinuun, sukulaisiisi, kulttuuriisi tai etnisyyteesi?

Miten koet ei-valkoisia ihmisiä koskevan yhteiskunnallisen keskustelun tällä hetkellä? Koetko, että se koskee sinua vai oletko siitä ulkopuolinen?

Onko olemassa rodullisia uskontoja ja ei-rodullisia uskontoja? Mitä ne ovat?

Oletko kohdannut nimenomaan uskontoon liittyvää syrjintää?

Haastattelupyyntö pro gradu -tutkielmaa varten

Olen Eve Orhanli-Viinämäki ja opiskelen sosiaalityötä Lapin yliopistossa. Teen pro gradu-tutkielmaa, jossa haluan selvittää kokemuksia rodullistamisesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Koetan tunnistaa haastattelujen kautta, että millaisissa tilanteissa ja millä tavoin rodullistaminen Suomessa tapahtuu. Haastattelun tutkimusta varten monikulttuurisia ja monietnisiä ihmisiä. Olet etsimäni henkilö, jos sinulla on kokemuksia tilanteista, jolloin sinuun on suhtauduttu erityisellä tavalla kulttuurisen tai etnisen taustasi vuoksi.

Lämmin kiitos jo etukäteen!

Lisätietoa haastatteluun osallistumisesta:

Haastattelu kestää noin tunnin ja äänitän sen, jotta voin kirjoittaa sen myöhemmin tekstitiedostoksi. Äänite tuhotaan kirjoittamisen jälkeen. Haastateltavan ja haastattelussa mainittujen henkilöiden nimet muutetaan peitenimiksi. Haastateltavan henkilöllisyys ei selviä tutkimuksesta. Tarvittaessa voidaan myös muuttaa tai poistaa muita tunnistamista helpottavia tietoja. Henkilötietoja sisältävää aineistoa ei luovuteta kenellekään ulkopuoliselle missään vaiheessa.

Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Haastateltavalla on oikeus milloin vain keskeyttää osallistuminen tutkimukseen tai kieltäytyä vastaamasta hänelle esitettyyn kysymykseen.

Haastattelu kirjataan tekstitiedostoksi. Haastateltavan ja haastattelussa esille tulevien muiden henkilöiden nimet poistetaan tai muutetaan peitenimiksi. Tarvittaessa muutetaan tai poistetaan myös paikkatietoja ja muita erisnimiä (työpaikkojen tms. nimet), jotta aineistoon sisältyvien henkilöiden tunnistaminen ei ole enää mahdollista. Tutkimusjulkaisuihin voidaan sisällyttää suoria otteita haastatteluista.